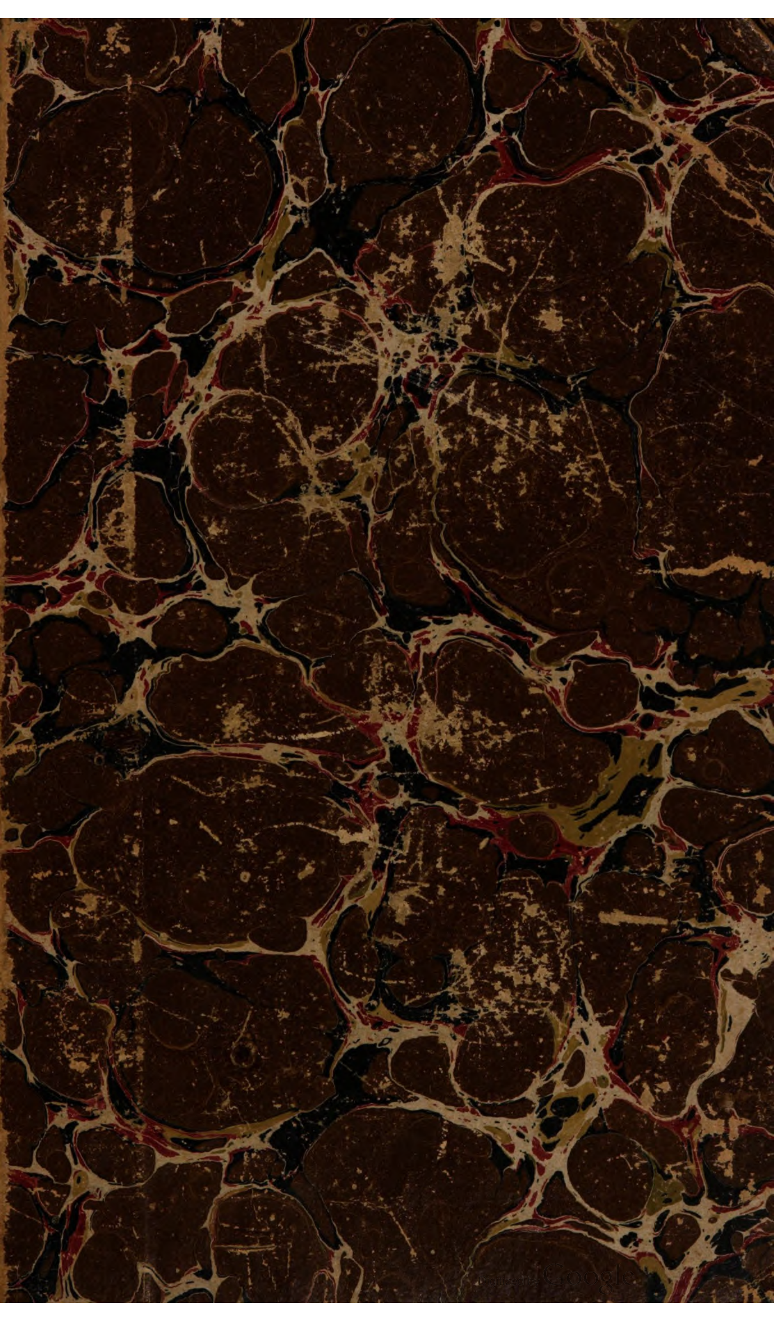

HET LIJDEN VAN DEN JONGEN WERTHER.

UIT HET HOOGDUITSCH.

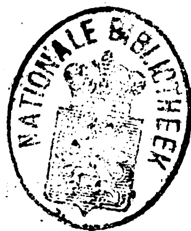
VERMEERDERT MET EEN GESPREK OVER HET ZELVE, EN VIER FRAEIE PLATEN.

DERDE DRUK.

TE UTRECHT,
BIJ B. WILD EN J. ALTHEER.
MDCCLXXXX.

Moest dan de Liefde, een Drift zo Heilig, en zo rein
Moest die helaes! een Bron van zo veel jammers zijn.

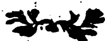

AL wat ik van de geſchiedenis van den armen Werther enigſints heb kunnen uitvinden, heb ik met vlijt opgezameld, en leg het u hier voor, overtuigd dat gij het mij dank zult weten. Zijnen geest en zijn karakter kunt gij uwe verwondering en liefde, en zijn noodlot uwe tranen niet ontzeggen.

En gij, gevoelige ziel, gij, die, even als hij, onder het gewicht uwes jammers

gaet zuchten, ſchep troost uit zijn lijden, en laet dit boekje uw vriend zijn, zoo gij, door nooddrang of door eigen ſchuld, geen naderen vinden kent.

Den 4 Maij.

WAT ben ik blij, dat ik weg ben! O mijn vriend wat is toch het hart van de mensch! U te verlaten, dien ik zo lief heb, van wien ik onafscheidelijk was, en blij te zijn! Ik weet dat gij 't mij vergeeft. Waren alle mijne andere verbintenisſen niet door het noodlot als 't ware uitgezocht, om een hart als het mijne te benaeuwen? De arme Leonara! En nogthans was ik onschuldig! Kon ik het helpen, dat haer, terwijl de grillige en eigenzinnige bekoorlijkheden van haere zuster mij een aengenaem onderhoud verschaften, eene hevige liefde in 't harte sloop! En ben ik echter wel geheel onschuldig? Heb ik hare tedere gevoelens geen voedsel verschaft? Ik zelfs, heb ik mij niet te veel verlustigd in die waerachtige; die oprechte uittingen der natuur, die ons zoo dikwils deden lagchen, hoe weinig er anders mee te lagchen was? Heb ik niet — O wat is de mensch, dat hij over zich zelven zou durven klagen! —— Neen, mijn lieve vriend, ik beloof het u, ik wil

dat weinige kwaeds, het geen het noodlot ons voorlegt, voortaen niet meer herkaeuwen, gelijk ik altoos gedaen heb. Ik wil het tegenwoordige genieten, en het voorledene gaen vergeten. Gij hebt zekerlijk gelijk, mijn waerde! de menschen zouden minder te lijden hebben, wanneer zij niet — God weet waerom zij zoo gemaekt zijn —— alle de vermogens hunner verbeeldingskracht inspanden om het herdenken des voorledenen kwaeds te rug te roepen, liever dan het tegenwoordige met onverschilligheid te dragen.

Gij zult de goedheid hebben, van aen mijn moeder te zeggen, dat ik hare zaek met allen ijver behartig, en 'er haer eerstdaegs tijding van melden zal. Ik heb mijne Tante gesproken, en heb er op verre na dat kwade wijf niet aen gevonden, dat men bij ons van haer maekt, zij is eene wakkere levendige vrouw en heeft een allerbest hart. Ik lag haer mijn moeders bezwaernissen voor, aengaende het te rug gehouden aendeel der erffenisse. Zij zei mij hare redenen, en tegelijk de voorwaerden, onder welken zij gereed was alles te rug te geven, en zelfs meer dan wij verlangden. —— In 't kort, ik wil er thans niets van schrijven; gij hebt mijn moeder maer te zeggen, dat alles goed gaet. En wederom, mijn waerde, heb ik bij dit klein verschilletje bevonden,

dat

dat misverstant en traegheid meer dwaelinge in de wereld veroorzaken, dan wel list en boosheid. Althans zijn de beide laetsten zekerlijk zeldzamer.

Voor het overige bevind ik mij hier zeer wel. De eenzaemheid strekt mijn ziel in dit Paradijs tot een kostelijken balsem, en dit jaergetij der jeugd doet mijn hart, dat dikwils huiverig is, volkomen gloeijen. Ieder boom, elke struik is een ruiker bloemen, en men zou wel een tor wenschen te zijn, om in die onmeetbare ruimte van welriekenheid om-te-zweven, en er al zijn voedsel in te kunnen vinden.

De stad zelfs is alles behalven aengenaem, maer daer en tegen is zij omringd van alle de sieraedjen der schone natuur. *Dit* bewoog den overleden Graef van M** om een hof aen te leggen op een der heuvelen, die zich met de fraeiste verscheidenheid der natuur kruissen, en de bekoorlijkste dalen uitleveren. De hof is eenvouwdig, en terstond bij het intreden voelt men reeds dat geen tuinman in de kunst uitgeleerd, maer een gevoelig harte, dat zich zelve hier genieten wilde, 'er de tekening van getrokken heeft. Ik heb den overledenen reeds menigen traen gewijd in het vervalle tuinhuisje, dat zijn meest geliefde plaetsje was, en het mijne ook is. Ik zal drae Heer van den hof wezen, de tuinman is mij zeer toegedaen

 voor

voor den korten tijd dat hij mij kent, en hij zal er zich niet kwalijk bij bevinden.

Den 10. *Maij.*

EENE buitengemeene lieffelijke kalmte, gelijk aen die zoete Lente-ochtenden die mij 't hart verkwikken, heeft mijn gantsche ziel ingenomen. Geheel alleen verlustig en verheug ik mij in mijn aenwezen, midden in dit oord, dat vóor even zulke zielen, als de mijne, geschapen is. Ik ben zoo gelukkig, mijn waerde, zoo geheel onder het gevoel ener bedaerde geruste aenwezigheid weggezonken, dat mijne kunst 'er door lijdt. Ik zou tegenwoordig niet kunnen tekenen, zelfs geen enen trek, en ben nooit grooter schilder geweest, dan juist in deze ogenblikken. Wanneer dit lieve dal om mij heen waesemt, en de zon nog op haer hoogst aen de oppervlakte der ondoordringlijke donkerheid mijnes wouds hangen blijft, en slechts enige weinige stralen in het binnenste van dat heiligdom insluipen, en ik dan in het hoge gras bij een ruischende beek nederlig; en digter aen den grond duizend verschillende scheutjes en bloempjes beschouw — Wanneer ik het gewemel

der kleine wereld tusfchen de fteeltjes, de ontelbare onnafpeurlijke gedaentens van al de wurmpjes en vliegjes nader aen mijn hart voel, en de tegenwoordigheid voel des Almachtigen, die ons allen naer zijn beeld fchiep, en in zijn albeminnende fchoot koeftert — O mijn vriend, wanneer mij dan alles voor de ogen fchemert, en hemel en aerde zich in mijn ziel als in haer middelpunt fchijnen te vereenigen, even gelijk het beeld van eene welbeminde bruid; dan hijgt mijn hart dikwils van verlangen en denkt: ach had gij nu het vermogen om dat uittedrukken, om het papier inteblazen al wat gij zoo fterk zoo levendig gevoelt, op dat het de fpiegel uwer ziele wierd, gelijk uwe ziel de fpiegel van den oneindigen God is! — *Mijn vriend* — Maer ik verlies er mij zelven in; ik bezwijk onder het geweld der heerlijkheid dezer verfchijningen.

Den 12. *Maij.*

Ik weet het niet, of'er bedrieggelijke Geesten in dit oord omzweeven, dan of die gloeiende hemelfche verbeelding, die aen alles wat mij omringt eene betoverende gedaente geeft, in mijn harte zit.

Digt bij de ſtad is een bron, een bron, bij welke ik als gebannen ben, even gelijk Meluſine met haere Zusters. Men zakt een kleinen heuvel af, en eensklaps bevind men zich vlak voor een grot, die omtrend twintig afgaende trappen heeft, en waer dan het helderſte water uit een marmere rots ſpringt. Het muurtje dat haer van boven omperkt, de hooge boomen, die de plaets van rondſomme bedekken, de aengenaeme koelte die 'er heerscht, dat alles heeft iets aentrekkelijks, iets ontzagchelijks. Geen dag gaet er voorbij, dat ik er niet een uur bij neer gae zitten. Daer komen dan de meisjes uit de ſtad om water te halen, de onbekommerſte en te gelijk noodzakelijkſte bezigheid, die eertijds de dochters der Koningen zelfs verrichten. Wanneer ik daer zit, dan voel ik oude Aertsvaderlijke denkbeelden in mij levendig worden, hoe zij bij een fontein kennis maekten en vrijdden, en hoe de weldadige Geesten om de bronnen en ſpringaderen zweven. O hij moet zich na een zware zomerſchen tocht nooit aen een koele bron gelaefd hebben, hij die dit ook niet gevoelen kan.

Den

Den 13. Maij.

Gij vraegt, of gij mijne boeken zenden zult? Mijn lieve vriend, ik bid u om 's Hemels wille dat gij mij die last niet op den hals schuift. Ik wil niet meer geleid, opgewakkerd, noch aengemoedigd wezen; dit hart bruischt uit zich zelfs genoeg; een stillende wieg-zang heb ik van noden, en dien heb ik in mijn Homerus volkomen gevonden. Hoe dikwils moet ik mijn onstuimig bloed aen 't bedaren helpen, want zoo ongelijk, zoo ongestadig als dit hart is hebt gij nooit iets gezien. O mijn vriend! behoef ik het te zeggen, u die zoo dikwils den last gedragen hebt, van mij midden uit mijn verdriet eensklaps tot uitsporige blijdschap te zien overslaen, en uit een zoete zwaermoedigheid in de vreesselijkste driften vallen! Ook gae ik met dat arme hart om als met een klein kind, het word altijd zijn wil gelaten. Dit zeg ik u in vertrouwen, want 'er zijn menschen die 't mij kwalijk zouden nemen.

Den 15. Maij.

De geringe luiden kennen mij hier reeds, en mo-

mogen mij wél lijden, vooral de kinderen. Maer ik heb iets droevigs opgemerkt. Toen ik mij in den beginne bij hen vervoegde, hun vriendelijk naer 't een en ander vroeg, dachten zommigen dat ik den spot met hun wilde drijven, en zetten mij ruw genoeg af. Ik nam het hun niet kwalijk, maer 't geen ik reeds dikwils opgemerkt had gevoelde ik thans op de levendigste wijs. Menschen van enigen rang houden zich ten aenzien van het gemene volk altoos op een zekeren afstand, als of zij meenden van er bij te zullen verliezen wanneer zij wat nader bij kwamen; en dan ziet men van tijd tot tijd nog wel een haetelijken spotvogel, die den schijn maekt als of hij zich van zijne hoogte nederliet, maer 't is om inderdaed zijne meerderheid en hoogmoed aen het arme volk des te levendiger te doen gevoelen.

Ik weet wel dat wij niet allen gelijk zijn, noch zijn kunnen. Maer ik ben van gevoelen, dat iemand, die om zijne achting te bewaeren, het zoogenaemde gemeen op een zekeren afstand meent te moeten houden, even zo laekbaer is, als een bloodaert, die zijn vijand niet onder de oogen durft zien, uit vrees van overwonnen te worden.

Ik kwam laest bij de bron, en vond 'er een jong dienstmeisje, die haer water-vat op de onderste trap nedergezet had, en om zich heen keek of zij niemand

mand

mand van haere gezellinnen kon gewaer worden, die 't haer op het hoofd hielp. Ik ging de trappen af en zag haer aen. Wil ik u helpen, kind? zei ik. Zij wierd rood tot aen haer hals. O neen Mijnheer! zei ze. — In ernst — Zij ſchikte haer tuig, en ik hielp haer. Zij bedankte mij en klom naer boven.

Den 17 Maij.

Ik heb allerlei ſoort van kennis gemaekt, maer heb nog niemand gevonden waer ik mij aen verbinden kon. Ik weet niet, wat ik aentrekkelijks voor de menſchen hebben mag, zoo veel zijn er die veel van mij houden, en aen mij hangen blijven; en dan ſpijt het mij altoos, dat de weg, dien wij te zamen kunnen afleggen, ſlechts zoo kort is. Wanneer gij mij vraegt, hoe de luiden hier zijn? zoo moet ik u zeggen: gelijk overal. Het menſchelijk geſlacht is een zeer gelijkvormig ding. De meesten brengen het grootſte gedeelte van den tijd met werken door, om te kunnen leven, en dat weinigje vrijheid, dat hun overig blijft, benaeuwt hen zodanig, dat zij alle middelen opſporen, om het maer

kwijt

ſtwijs te reken. O beſtemming van den Mensch!

Maer anders een zeer goed ſlag van volk! Wanneer ik mij zelven ſomtijds vergeet, en in hunne matige vreugde, die den menſch nog gegeven is, deel, met aen een wel voorziene tafel met alle oprechtheid en openhartigheid in de rondte te kortswijlen, eene wandeling, een dans-partij aenteleggen, dan voel ik dat dit een goede werking op mij doet, mij moet maer niet invallen, dat er nog zoo vele andere vermogens in mij rusten, die zonder vrucht te dragen in een kwijnende ſtaet liggen te bederven, en die ik zorgvuldig verbergen moet. Ach dit kneld en prangt het hart dan zoo zeer. —— En evenwel! Kwalijk verſtaen te worden, is het lot van mijn's gelijken.

Helaes hoe levendig gevoel ik thans het verlies van de vriendin mijner jeugd! Ach had ik haer nooit gekend! Dan zou ik tot mij zelven zeggen: gij zijt een dwaes, gij zoekt, het geen hier beneden niet te vinden is. Maer ik heb mij in haer bezit mogen verheugen, ik heb den invloed gevoeld van dat hart, van die uitgebreide ziel, in welker tegenwoordigheid ik aen mij zelven meer ſcheen te zijn dan ik was, wijl zij mij alles deed zijn wat ik zijn kon. Goede God, bleef er wel een enig vermogen

mogen mijner ziel werkeloos, kon ik niet voor haer al dat wonderbaer gevoel ontwikkelen, met het welk mijn hart de natuur omvat, was onze omgang niet een altoosdurend samenweefzel van allerfijnste aendoeningen, scherpzinnigst vernuft, waer van de wijzigingen (*), zelfs wanneer zij te ver gingen, alle met den stempel der genie gemerkt waren? En nu — Helaes de jaeren, die zij vooruit had, voerden haer vroeger van mij. Altoos, altoos zal hare gedachtenis mij heilig zijn, en nooit zal ik haere verwonderlijke kracht van geest noch haere goddelijke toegevenheid vergeten.

Voor enige dagen trof ik een zoon van V** aen, een rondborstige jonge, die een allergelukkigste phijsionomie heeft. Hij komt pas van de Akademie, laet zich wel niet veel van zijne kundigheden voorstaen, maer gelooft toch meer te weten dan anderen. Hij moet zekerlijk vlijtig geweest zijn, gelijk ik overal aen bemerken kan; in 't kort hij heeft veel kennis. Toen hij hoorde, dat ik veel tekende, en Grieksch verstond, twee vreemde verschijnzelen hier te land, klampte hij mij aen en kraemde veel geleerdheid uit, van Batteux af tot Wood, van De Piles tot Winkelman toe, en verzeker-

(*) Modifikationen.

gekerde mij, dat hij het eerste deel van Sulzers Théorie geheel had doorgelezen, en een Manuscript bezat van Hainius over de be-oeffening der Antieken. Ik liet hem begaen.

Nog heb ik een braef man leren kennen. 's Vorsten amptman. Een openhartig, oprecht mensch. Men zegt, dat er niets verrukkelijker is dan hem onder zijne kinderen te zien, die hij negen in getal heeft. In 't bijzonder maekt men veel ophef van zijne oudste dogter. Hij heeft mij bij hem verzocht en ik meen hem eerdaegs te gaen bezoeken, hij woont in een van 's Vorsten jagthuizen, anderhalf uur van hier, waer hij, na zijn vrouws dood, verlof kreeg om zich neer te mogen zetten, wijl zijn optrek hier, in de stad en in het huis dat aen zijne bediening gehecht is hem te smartelijk viel.

Voorts zijn mij enige laffe lastige snaken ontmoet aen welken alles onverdraeglijk is, en 't geen men nog het minst van allen uitstaen kan zijn hunne betuigingen van vriendschap.

Vaer wel! deze brief zal u wel aenstaen — van voren tot achteren enkel geschiedenis!

Den

Den 22. Maij.

Dat 's menfchen leven flechts een droom is, is velen reeds zoo voorgekomen, en dit denkbeeld volgt mij zelfs ook overal na. Wanneer ik de bepaeldheid befchouw, binnen welke de dadelijke en onderzoekende vermogens van den mensch zijn opgefloten, wanneer ik zie, dat alle onze werkzaemheid uitloopt op het ftillen en bevredigen onzer behoeftigheden, die wederom geen ander doel hebben, dan het verlengen van onze arme aenwezigheid, en vervolgens, dat al ons berusten in zekere ftukken van onderzoek flechts eene droomende onderwerping is, terwijl onze verbeeldingskracht de muuren, tusfchen welke wij gevangen zitten, met vrolijke kleuren en aengename gezichtspunten befchildert. Dat alles maekt mij ftom, Willem. Keer ik weer tot mij zelven te rug, zoo vind ik een wereld! Doch die ook al meer in voorgevoel beftaet en duistere begeerte, dan in wezendlijkheid en krachtdadig vermogen. Alsdan zweeft alles verwardelijk voor mijne verbeelding, en ik lach en droom zoo al verder in de wereld heen.

Alle door-geleerde mannen, van de fchoolmeesters af tot de beftierders der jeugd toe, komen hier in overeen, dat de kinderen niet weten, waar-

om zij willen. Maer dat zelfs de volwassene, even gelijk de kinderen, in den blinde om zich heen tasten, even gelijk als zij niet weten, waer zij van daen komen en waer zij na toe gaen, zoo weinig naer waerachtige oogmerken en beginselen te werk gaen, even zoo wél met banket en ene roede geregeerd worden, dat wil niemand gaern geloven, en mij dunkt, dat men 't met handen tasten kan.

Ik stem u gaern toe, want ik weet wat gij hier op zoud kunnen zeggen, dat die gene de gelukkigste zijn, die maer gelijk de kinderen henen leven, met hunne pop omslepen, dezelve uit en aenkleden, en met den grootsten eerbied om de trommel heen snuffelen, waer Mama het banket in geborgen heeft, en wanneer zij het gewenschte hebben weten te krijgen, het dan met kaken inslingeren, en roepen: Nog meer! dat zijn gelukkige schepzels. Die andere zijn ook gelukkig, die hunne beuzelarijen groten namen, en zelfs hunne hartstogten prachtige titels geven, en 'er bij het menschelijk geslacht een grooten ophef van maeken als van reuzen-daden, die het zelve tot heil en welvaert moeten strekken. Nog eens, gelukkig die zoo beslaen kan! Maer hij die in vollen ootmoed erkent, waer dit alles op uitloopt, hij die ziet, hoe aertig elk burger, die te vreden is, een

paradijs van zyn tuintje weet te maken, en hoe onverdroten zelfs de ongelukkige al hygend onder zijnen last zijn weg vervolgt, en zij 't allen eveneens van hun belang rekenen, om het licht der zon nog enige minuten langer te zien, o ja! die is stil en vormt zig ook een waereld op zichzelven, en is ook gelukkig, dewijl hij een mensch is. Want hoe bepaeld hy ook wezen mag, zoo behoud hij toch altoos in 't binnenste van zijn hart het zoet gevoel van vryheid, en de bewustheid dat hij dezen kerker verlaten kan, als hij wil.

Den 26. Maij.

VAN ouds kent gij mijne gewoonte van mij ergens neer te slaen, en in het een of ander vermaekelijk oord een hutje op te rechten, en daer dagelijksch eenige uuren door te brengen. Zoo heb ik hier ook een plaetsje aengetroffen, dat mij aengelokt heeft.

Omtrend een uur gaens van de Stad ligt een plaets, die Wahlheim (*) genoemd word, aen 't hangen van

(*) Dat de Lezer zich niet pijnige om de plaets die hier genoemd word te zoeken, vermits men zich verplicht geacht heeft om de ware namen, zo als zij in de oorspronkelijke brieven stonden, te veranderen.

van een heuvel. De ligging is verrukkelyk, en wanneer men het voorpad naer het Dorp opgaet, heeft men te gelijk een gezigt over het gantsche dal. Eene goede waerdin, die vrolijk en zelfs aenvallig nae haere jaren is, tapt wijn, bier, coffij; maer 't geen alles te booven gaet, zijn twee lindebomen, die met hunne uitgebreide takken het voorstegedeelte van het Kerkhof bedekken, 't geen in de rondte met boerehuizen, schuuren en tuintjes omringd is. Aertiger en vertrouwelijker plaetsje heb ik nog nooit gevonden; en daer laet ik dan mijn tafeltje en mijn stoel uit de herberg nae toe brengen, drink er mijn coffij, en lees mijn Homerus. De eerste reis dat ik op een schoonen namiddag bij toeval onder die linden kwam, vond ik dat plaetsje geheel eenzaam. Ieder was in 't veld. Alleenlijk zag ik een jongen knaep van omtrent vier jaren in het gras zitten, die een ander kind van omtrend een half jaer, dat voor hem tusschen zijne benen zat en met zijne beide armen ondersteund wierd, tot een stoel diende, en niettegenstaende de levendigheid, met welke zijne zwarte ogen overal heen speelden, heel stil zitten bleef. Dit tafereel behaegde mij, en ik ging op een ploeg zitten, die er tegen over stond, en tekende dit broeder-paer in die houding met veel vermaek af; ik voegde er de naeste heg, de deur

van

20.

J. C. Grave Sculp

van eene schuur en enige gebroken raderen bij, zo als het alles onder malkaer stond, en vond na verloop van een uur, dat ik eene wél-geordonneerde, zeer belangrijke tekening vervaerdigd had, zonder dat ik 'er het minste van het mijne had bijgedaen. Dit sterkte mij in mijn voorneemen, van mij voortaen alleen maer aen de natuur te houden. Zij is alleen oneindig rijk, en zij alleen vormt den groten kunstenaer. Men kan veel zeggen ten voordele van de regels, omtrend zoo veel als men tot lof der burgerlijke maetschappij kan zeggen. Een mensch die zich naer dezelven vormt, zal nooit iets lafs en slechts voor den dag brengen, gelijk iemand, die zich door wetten en welvoeglijkheid laet leiden, nooit een lastig nabuur, nooit een merkelijke booswigt worden kan; daerentegen zullen ook de regels, men mag zeggen wat men wil, het ware gevoel van de natuur en derzelver waerachtige uitdrukking vernielen en geheel uitdoven! Zegt gij, dit is te hard! Zij beperken de grenzen slechts, besnoeijen de geile ranken enz. Mijn goede vriend, vergun mij dat ik u eene gelijkenis voorstel: het is 'er eveneens mede gelegen als met de liefde, een jong minnaer hecht zich geheel aen zijn geliefd voorwerp, brengt alle de uren van den dag bij haer door, put alle zijne krachten, al zijn vermogen

gen uit, om haer elk oogenblik te toonen, dat hij geheel en al de hare is. Maer dat er dan eens een Philistijn opkwam, een man, die in eene openbare bediening stond, en die tot hem zei; mijn lieve jonge Heer, beminnen is menschelijk, maer gij moet ook als een mensch beminnen! Verdeel uwen dag in diervoege, dat gij enige uren gezet aen den arbeid besteed, en wijd uwe minnares de overigen. Bereeken uw vermogen, en wat u van uw nooddruft overig blijft, daer van verbied ik u niet haer zomtijds, doch niet te dikwils, een geschenk te koopen, bij voorbeeld op hare geboortedag, op kermis enz. — Wat denkt gij dat 'er van dien minnaer worden zou, zoo hij dezen raed volgde? hij mogt een mensch worden daer men nut van trekken kon; en zelfs zou ik elken Vorst raden, van hem in enig bewind te stellen, maer met zijne liefde is het uit, en is hij een kunstenaer, met zijne kunst ook. O mijne vrienden! gij vraegt waarom de stroom der genie zoo zelden doorbreekt? zoo zelden met een hogen en geweldigen vloed inbarst en ombruischt, en u de ziel beroert? Mijne lieve vrienden, aen beide kanten van den oever woont van dat ongevoelig volks, welks tuinhuisje, tulpen-beddingen, en moesvelden te grond zouden gaen, en daerom weten zij het gevaer dat van verre dreigt met dijken en afleidingen bij tijds aftekeeren.

Den

Den 27 Maij.

Ik zie dat *ik mij* door verrukkingen, gelijkenissen en uitroepingen in zoo verre heb laten vervoeren, *dat ik* vergeeten heb u uit te vertellen, hoe het met de kinderen verder gegaen is. Ik bleef, in de schilder-kundige mijmeringen, die in mijn brief van gisteren zeer gebrekkig zijn ter neer gesteld, weggezonken, wel twee uren op mijn ploeg zitten. Tegen den avond zag ik een jonge vrouw aenkomen, die met een mandje aen den arm recht op de kinderen, die zich in al die tijd niet geroerd hadden, aenging, en hun van verre toeriep: zoo Flipje, dat heet recht zoet zijn. *Zij* groette mij; ik groette haer weerom, stond op, trad naer haer toe, en vraegde haer: of zij moeder van die kinderen was? Zij antwoordde van ja, en onderwijl dat zij den oudsten een bol gaf, nam zij het kleinste op, en kuste het met volle moederlijke liefde. Ik heb mijn kleinste, zeide zij, aen Flip te houden gegeven, en ben met den oudsten naer de stad gegaen, om wittebrood en suiker te halen, en een aerde pannetje om *brij* in te *koken*; ik zag dit alles in haer mandje, waer van het deksel afgevallen was. Ik

 meen

meen Jantje (dat was de naem van den jongſten) van avond een lekker papje te koken, de grootſte van die gasten heeft het pannetje gisteren gebroken, terwijl hij met Flip over het uitſchrapen van den brij krakeelde. Ik vroeg naer den oudſten, en zij had mij naauwlijks gezegd, dat hij in 't land een paer ganzen nazette, of hij kwam voor den dag ſpringen, en bracht Flip een hazelaertje mee. Ik bleef de vrouw nog eenigen tijd onderhouden, en hoorde, dat zij de dochter van den Schoolmeeſter was, en dat haer man naer Zwitſerland op reis was, om de erffenis van een neef, dien zij daer gehad hadden, aftehalen. Zij hebben hem zoeken te bedriegen, zeide zij; en hebben op zijn brief niet geäntwoord, toen is hij 'er zelfs naer toe gegaen. Zoo hem maer geen ongeluk overkomen is, ik hoor volſtrekt niets van hem! ik verliet deze vrouw wezendlijk met moeite, gaf ieder kind een ſtuiver, en gaf er haer voor 't jongſte ook één om er wat lekkers voor mee te brengen, wanneer zij weer naer de Stad ging, en zoo ſcheiden wij van malkander.

Geloof mij, mijn waerde, wanneer mijne zinnen op hol raken, zoo krijg ik ze weer aen 't bedaren, door het gezigt van zulk een eenvouwdig ſchepſel; 't geen met de gelukkigſte gelatenheid in

den

den engen kring zijn's aenwezens omwandelt, zich van den enen dag tot den anderen behelpt, de bladeren ziet afvallen, en 'er niets bij denkt, als dat de winter op handen is.

Zedert dien tijd gae ik 'er dikwils nae toe, de kinderen kennen mij al en zijn zeer met mij in hun schik. Zij krijgen suiker, als ik coffij drink, en 's avonds een gedeelte van mijn boterham en van den room dien ik mij brengen laet. Alle Zondag krijgen zij hun stuiver, en wanneer ik 'er na het bede-uur niet ben, dan heeft de waerdin order, om hun dien te geven.

Zij gaen geheel vertrouwlijk met mij om, en vertellen mij alles; bovenal vermaek ik mij met hunne kleine harstochtjes, en zie met een bijzonder genoegen hoe eenvoudig en onnozel hunne begeertens uitbreeken, als zich bij voorbeeld verscheide kinderen van het Dorp bij een verzamelen.

Ik heb veel moeite gehad om de moeder gerust te te stellen, die bezorgd was dat zij mij mochten verveelen.

Den 16 Junij.

Gij vraegt mij waerom ik niet schrijf! Is dat een vraeg voor een man van verstand als gij? Gij behoorde te raden, dat ik welvarend ben, en wat meer is — In één woord, ik heb een kennis opgedaen, die mijn hart nader raekt, ik heb — ik weet het niet.

Om u in order te verhalen, hoe het toegekomen is, dat ik het beminnelijkste schepsel van den aerdbodem heb leren kennen, dat zal veel moeite in hebben, ik ben vergenoegd en gelukkig, maer geen goed geschiedschrijver.

Een engel! Foei!.. dat zegt een ieder van de zijne! Niet waer? En evenwel ben ik niet in staet, om u te zeggen, hoe volmaekt zij is, en waerom ik haer zoo volmaekt vind! genoeg, zij heeft alle mijne zinnen ingenomen.

Zoo veel eenvouwdigheid bij zoo veel verstand, zoo veel goedheid bij zoo veel sterkte, en zulk een gerustheid van ziel bij zoo veel levendigheid en waerachtige werkzaemheid! ——

Och!.. dit is immers alles maer een nietig geklap, wat ik daer van haer zeg, naere afzonderingen (*), die

(*) Abstraktionen.

die niet een enkelen trek van haer zelve uitdrukken. Een andere keer — Neen, niet een andere keer, nu ten eerste wil ik 'er u verslag van doen. Doe ik het nu niet, dan doe ik het nooit. Want, onder ons gezegd, zedert dat ik met schrijven begonnen heb, ben ik reeds driemael van begrip geworden, de pen weer neer te leggen, mijn paerd te laten opzadelen en heen te rijden, en echter had ik van de morgen vroeg heilig voorgenomen van niet uit te rijden — niettemin steek ik alle ogenblikken het hoofd uit het venster om te zien, hoe hoog de zon nog staet.

Ik heb het niet te boven kunnen komen, ik moest naer haer toe. Nu ben ik weer te rug, Willem, en gae mijn boterham zitten eten en u schrijven. Welk een wellust is het voor mijne ziel, haer in den kring van die levendige en beminnelijke kinderen haere agt broers en zusters te zien! —

Als ik zoo voortgae; dan zult gij aen het einde zoo wijs zijn als aen 't begin; luister dan, ik zal mij zelven geweld doen om in een omstandig verhael te treden.

Ik schreef u onlangs, hoe ik den Amptman S. heb leeren kennen, en hoe hij mij verzocht heeft van hem bij de eerste gelegenheid in zijne kluizenarij, of veel eer zijn klein koningrijk, te komen bezoeken,

ken. Ik had het verzuimd, en zou 'er mogelijk nooit gekomen zijn, had het geval mij den schat niet ontdekt, die in die stille streek verborgen ligt.

Onze jonge lui hadden op het Land eene dans-partij aengelegd waer van ik ook was. Ik bood de hand aen een goed, schoon, doch anders weinig beduidend meisje hier uit de stad, en wij kwamen overeen, dat ik een koets nemen, met mijne Dame en haer nicht naer de plaets van ons dans-feest rijden, en op weg Charlotte S** opnemen zou. Gij zult eene schone vrouw leeren kennen, zei mijne gezellin, terwijl wij door het ruim opengehouwen bosch naer het Jagthuis reden. Wees voorzichtig zei de nicht, dat gij niet verliefd raekt! Hoe zoo? vroeg ik. Zij is reeds toegezegd, antwoordde zij, aen een zeer braef man, die op reis is, om zedert zijn vaders dood enige zaken in order te brengen, en zich een aenzienlijk bestaen te verwerven. Dit verslag was mij tamelijk onverschillig.

De zon was nog omtrend een vierendeel uurs van 't gebergte af, toen wij voor de hof-poort kwamen; het was smoor heet, en de Dames begonnen onweer te vrezen; van wegen de graeuwe donkere wolken, die zich van alle kant en aen den Horizont bij een pakten. Doch mij zelven enige kennis van 't weer aenmatigende wist ik hare vrees te verij-

de-

29.

J. C. Grave. Sculp.

delen, hoewel ik zelf begon te zorgen, dat ons vermaek enige aenſtoot zou lijden.

Ik was uit de koets geklommen, onderwijl dat 'er eene meid aen de poort kwam, die ons verzocht, om een ogenblik te willen wachten, vermits Juffrouw Lotje ten eerſte zou komen. Ik ging de voorplaets op naer het huis toe, het welk een ſchoon gebouw was; zoo dra ik de trappen was opgeklommen en de deur intrad, viel mij het ſchoonſte tafereel, dat ik ooit gezien heb, in 't oog. In de voorzael krielden zes kinderen, van twee tot elf jaren, om een meisje heen van een ſchone hoewel middelmatige geſtalte, die in 't effen wit gekleed was met roos-kleure ſtrikken aen borst en armen. Zij had een roggenbrood in de hand en ſneed 'er hare kleinen in de rondte elk zijn ſtuk naer evenredigheid van zijn honger en jaren af, gaf het elk met ene onuitſprekelijke vriendelijkheid, en ieder riep zijn bedank u! met de uitterſte ongedwongheid, terwijl hij met zijne kleine handjes al lang in de hoogte gereikt had, eer het nog afgeſneden was, maer nu met zijn avond-ſtuk geheel vergenoegd, of wegſprong, of naer dat hij van een ſtiller karakter was, gelatener na de voorpoort ging, om de vreemdelingen te zien, en de koets; met welke hun Lotje heen zou rijden. Verſchoon mij Mijnheer, zeide zij, dat ik u zoo veel

moeite

moeite geef, en de Dames wachten laet. Met mij aentekleden en vóór mijn vertrek enige huisselijke ordres te geven, heb ik de kinderen hun avondstuk vergeeten te geven, en zij willen 't van niemand als van mijne hand ontfangen. Ik gaf haer een antwoord dat weinig om 't lijf had, en mijne ziel bleef geheel aen hare gestalte, aen 't geluid van hare stem en aen hare houding hangen, zoo dat ik even tijd had om mij van mijne verrassching te herstellen, toen zij naer binnen liep, om haer waeijer en handschoenen te krijgen. De kleinen keeken mij op enigen afstand van ter zijde aen, en ik ging op het jongste los, 't geen ene allergelukkigste physionomie had. Hij liep te rug, wanneer Charlotte juist de deur inkwam, en zeide: Lodewijk, geef uw neef een hand. Dit deed het knaepje toen heel vrijmoedig, en ik kon mij niet onthouden, van hem niet tegenstaende zijn klein snotneusje hartelijk te kussen. Neef! zei ik, terwijl ik haer de hand toereikte, meent gij dat ik het geluk van uwe verwantschap waerdig ben? O! zei zij, met een luchtige lach: ons neefschap is zoo groot, en het zou mij leed doen, dat gij 'er de ergste van waert. Onder het heen gaen droeg zij Sophia, de oudste zuster na haer, een meisje van omtrend elf jaer, het bewind op, van wel op

de

de kleinen te pasſen, en Papa te groeten, als hij van zijne wandeling terug kwam. Tegen de kleinen zei zij, dat zij naer haere zuſter Sophia zouden luiſteren, als of zij 't zelfs was, 't geen zij dan ook allen uitdrukkelijk beloofden, behalven één wijsneusje, eene blonde van omtrend zes jaer, welke zei: Toch zijt gij het niet, Lotje! Toch hebben wij u liever. De twee oudſte knapen waren van agteren op de koets geklommen, en op mijn voorſpraek vergunde zij hun, om tot aen het bosch mee te rijden, na gedane belofte van zich ſtil, en terdegen vast te zullen houden.

Toen wij ons geplaetst, en de Dames zich verwelkoomt hadden, en zij elkander over- en weer over haren opſchik en in 't bijzonder over hare hoedjes enige zoetigheden gezegd, en vervolgens het gezelſchap, dat men ſtond te vinden, behoorlijk doorgelopen hadden, deed Charlotte den koetſier ſtil houden, en haere broers afklimmen, die haer de hand nog eens begeerden te kusſen, 't geen de oudſte dan ook met al de tederheid van een jongetje van vijftien jaren, en de andere met veel levendigheid en onbeſuisdheid deed. Zij liet de kleinen nogmaels groeten, en wij reden voort.

De nicht vroeg haer, of zij het boek uit had, dat zij haer onlangs had gezonden. Neen, zei Charlotte,

lotte, het behaegt mij niet, gij kunt het weerom krijgen. Het vorige was ook niet beter. Ik ſtond verbaesd, toen ik vroeg, wat het voor boeken waren, en zij mij antwoorde: (*) — Ik vond ongemeen veel karakter in alles wat zij zeide, bij elk woord zag ik nieuwe bekoorlijkheden, nieuwe ſtralen van haren geest in haere wezens trekken doorbreken, die zich langzamerhand met genoegen ontvouwden, wijl zij aen mij ſcheen te voelen, dat ik haer verſtond.

Toen ik jonger was, zei zij, was ik dol naer Romans. God weet hoe zeer ik in mijn ſchik was, als ik 's zondags ergens in een hoekje zat, en met mijn gantſche hart deel nam in het geluk en ongeluk van ene Miſs Jennij. Ik zou ook niet willen ontkennen, dat zulke boeken nog wel enige bekoorlijkheid voor mij hebben. Doch wijl ik zoo zelden aen 't lezen koom, zoo moeten zij ook recht naer mijn ſmaek zijn. En daerom houd ik het meest van die ſchrijvers, daer ik mijn kleine wereld bij weer vind, bij welken alles even eens toegaet als het om mij toegaet, en wier geſchiedenisſen mij te gelijk zoo belangwekkend en zoo hartelijk gemaekt

wor-

(*) Men heeft zich verplicht geächt dit gedeelte uit den brief achterwege telaten, om niemand enige rede tot klagen te geven; ofſchoon elk Schrijver zich wezendlijk weinig behoorde te laten gelegen leggen aen het oordeel van een enkel meisje, en een jong ongeſtadig mensch.

worden, als mijn eigen huisſelijk leven, dat waerlijk geen paradijs, maer echter over zijn geheel een onuitputtelijke bron van gelukzaligheid is.

Ik deed mijn best, om 't geen ik bij deeze woorden gevoelde te verbergen. Doch dit duurde niet lang, want toen ik haer voorts in 't voorbijgaen met zoo veel waerheid van den Predikant van Wakefield, van (*) — hoorde ſpreken, geraekte ik buiten mij zelven, en zei haer alles wat ik wist, en bemerkte eerst na verloop van enigen tijd, wanneer Charlotte het geſprek tot de anderen wendde, dat dezen al dien tijd met open ogen hadden gezeten, even als of zij 'er niet bij tegenwoordig waren. De nicht zag mij meer dan eens met een ſpottend neusje aen, daer ik mij weinig aen ſtoorde.

Het geſprek viel op het vermaek van het dansſen. Zoo die drift een gebrek is, zei Charlotte, dan ken ik 'er mij niet vrij van, ik weet niets dat boven het dansſen gaet. En als mij iets door 't hoofd maekt, dan heb ik mij maer ééne contre-dans op mijn ontſtemd klavier voor te rammelen, en ſluks is alles weer goed.

Gij alleen, Willem, gij die mij kent, kunt u enigzints

(*) Men heeft hier ook de naamen van enige Vaderlandſche Schrijvers uitgelaten. Al wie deel heeft aen de goedkeuring van Charlotte, zal het gewis aen zijn hart kunnen voelen, als hij deze plaets leest. En anders behoeft het ook niemand te weten.

zints voorſtellen, hoe ik gedurende het geſprek in die zwarte ogen graesde, hoe die levendige lippen en die friſſche blozende wangen mijn gantſche ziel naer haer toetrokken, hoe ik, in den heerlijken zin haerer redenen gantſch weggezonken, dikwijls in 't geheel de woorden niet hoorde, met welke zij zich uitdrukte! In 't kort, ik klom als een dromend menſch de koets uit, toen wij voor ons Lusthuis ſtil hielden, alles ſchemerde voor mijne ogen, en mijn aenhoudend mijmeren had mij zoo zeer buiten mij zelven gebracht, dat ik de muziek naeuwlijks hoorde, die ons uit de verlichte zael te gemoet klonk.

De twee Heeren Audran en een zeker N.N. want wie kan al die namen onthouden! de dansgezellen van de nicht en van Charlotte, kwaemen ons aen 't portier opwachten, namen bezit van hunne Dames, en ik leidde de mijne op.

Wij danſten eerst Menuetten en woelden braef door elkander heen, ik haelde de eene Dame na de andere ten dans op, en juiſt de onverdraeglijkſte konden niet beſluiten van iemand de hand te reiken, en een eind te maken. Charlotte met haer geleider vingen een Engelſche Contredans aen, en gij kunt u verbeelden hoe zeer ik in mijn ſchik was, toen zij op haer beurt de figuur met ons begon. Men moet haer zien danſſen! Haere geheele ziel danst mee, en

haere

haere gantsche houding is ééne zamenstemming; zoo veel ongedwongenheid, zoo veel onachtzaemheid, als of zij in 't geheel geen ander belang had, als of zij om niets anders dacht, niets anders gevoelde, en in dat ogenblik moet zekerlijk al het overige voor haere ogen verdwijnen.

Ik verzocht haer om de twede contredans; zij beloofde mij de derde, en verzekerde mij te gelijk met de beminnelijkste vrijmoedigheid der wereld, dat zij van harte gaerne Allemandes danste. Het is hier de mode, voer zij voort, dat elk paer, het geen te zamen behoort, bij de Allemandes te zamen blijft, en mijn geleider draeit heel slecht, en neemt het mij in dank af, dat ik hem van die moeite ontslae; uwe dame is 'er ook geene liefhebster van, en ik heb in onze Engelsche dansen gezien, dat gij goed weet te draeijen, zoo gij nu de Allemandes met mij wilt dansen, zoo spreek 'er mijn geleider over; en ik zal uwe Dame gaen spreken. Ik gaf 'er haer de hand op, en wij maekten zulk eene goede schikking, dat haer Heer de zorg wierd opgedragen, om mijne Dame intusschen te onderhouden.

Nu ging het naer onzen wensch, en wij vermaekten ons enigen tijd met allerhande draeien en omstrengelingen der armen. Welk eene bekoorlijkheid, welk eene behendigheid in alle haere bewe-

gingen ! Toen wij nu geheel aen den gang raekten, en braef om elkander heen woelden, ging het in den beginne, wijl de minste het verstonden, zekerlijk een weinigje door de war. Wij waren wijzer en lieten hen uithollen, en toen de onkundigste plaets geruimd hadden, vielen wij eensklaps in, en hielden 't met nog een paer, met Audran en zijne Dame, wakker uit. Nooit ben ik zoo licht ter been geweest. Ik was geen mensch meer. Het beminnelijkste schepzel de armen te hebben, en met haer om te vliegen als een schim, zoo dat alles rontom ons verging en —— Echter wil ik u niet verbergen Willem, dat ik een eed deed, dat een meisje, 't geen ik beminde, en waer op ik enige aenspraek maekte, nooit met een ander Allemandes zou dansfen, als met mij, al zou 't mij het leven kosten, gij verstaet mij.

Om wat adem te halen, wandelden wij de zael enige reize op en neder. Vervolgens ging zij zitten, en de citroenen, die ik bij 't pons maken gekaept had, de enigste die 'er thans nog overig waren, en die ik haer in schijfjes gesneden met suiker ter verfrisching aenbood, deden eene voortreffelijke werking, alleenlijk speet het mij, dat ik het schoteltje welstaens-halve aen haer naeste dame ook moest aenbieden, terwijl elk schijfje dat zij 'er uit nam mij door 't hart ging.

Bij

Bij de derde Engelsche contredans waren wij het tweede paer. Toen het onze beurt, en wij de rei door dansten, en ik, God weet met hoe veel wellust, aen haere armen en gezicht hing, waer het waerachtigst en zuiverst vergenoegen in doorstraelde, kwamen wij aen eene vrouw, welker beminnelijk gelaet, hoewel zij niet geheel jong meer was, mijne oplettendheid tot zich getrokken had. Zij ziet Charlotte lagchend aen, heft een dreigende vinger op, en noemt in 't voorbijvliegen den naem van Aelbert tweemaal met veel beduidenis.

Wie is die Aelbert? zei ik tegen Charlotte, als ik het zonder vermetelheid vragen mag. Zij begon mij te antwoorden, toen wij juist van elkanderen scheiden moesten om de groote agt te maken, en mij dacht dat ik eenig nadenken op haer gelaet las, terwijl wij voorbij malkaer heen kruisten. Waerom zou ik 't niet voor u weten willen, zei zij, mij de hand gevende om de promenade te maken. Aelbert is een braef man, aen wien ik zoo goed als verloofd ben! Op zich zelfs was dit geen nieuws voor mij, want de Juffrouwen hadden 't mij op weg gezegd, en evenwel kwam 't mij geheel nieuw voor, wijl ik 'er nog niet met betrekking tot haer, die mij in weinige ogenblikken zoo waerd geworden was, op gedacht had. Althans ik geraekte verward, vergat mijzelven, en kwam tus-

ſchen eén verkeerd paer in, zoo dat alles in hét wilde liep, en Charlottes tegenwoordigheid hoogst noodzakelijk was, om ons met ſloten en trekken wederom ſchielijk in order te brengen.

De dans was nog niet ten einde, wanneer de blixemſtralen, die wij aen den horizont al lang hadden zien doorbreken, en die ik al dien tijd voor een enkel weerlicht had uitgegeven, veel ſterker wierden, en de donder de muziek overſtemde. Drie Dames liepen de rei uit, haere Heeren volgden haer, de wanorder wierd algemeen, en de muziek hield op. Het is natuurlijk, dat een ongeluk of iets ſchrikkelijks, 't geen ons midden onder het vermaek koomt overvallen, een ſterker indruk op ons maekt dan, het anders doet, 't zij uit hoofde van de tegenſtelling, die men zoo levendig gewaer word, 't zij en wel voornamentlijk, om dat onze zinnen dan voor alle de aendoeningen des gevoels geheel open ſtaen, en gevolgelijk des te raſſer enig indrukzel aennemen. Aan deze oorzaken moet ik al die vreemde gezichten toeſchrijven, die ik de meeſte vrouwen zag trekken. De bedaerdſte zette zich in een hoek, met den rug tegen 't venſter, en ſtak de vingers in de ooren, ene andere ging op den kniën voor haer nederliggen en ſtak het hoofd in haer ſchoot, eene derde wist zich tusſchen die beide in te vleijen, en hield haere zus-

ters

zusters onder het storten van duizend tranen omvat. Enige wilden naer huis, andere, die nog minder wisten wat zij deden, hadde zoo veel overleg niet, dat zij de vermetelheden van onze jonge losbollen wisten af te weeren, die zeer bezorgd schenen, om de angstige gebeden, die voor den Hemel geschikt waren, van de lippen der bedrukte schonen weg te kussen. Enige van onze Heeren waren naer beneden gegaen, om in vrede een pijpje te roken; en het overige gezelschap was zeer in zijn schik dat de waerdin tot de verstandige gedachte kwam, om ons een kamer te geven, waer van de vensters met blinden en gordijnen voorzien waren. Naeuwlijks waren wij in dat vertrek gekomen, of Charlotte maekte een kring van stoelen voor het gezelschap, en stelde een spelletje voor.

Ik zag 'er meer dan een, die op hoop van een lekker en smakelijk pand, hun bekje reeds spitsten, en van blijdschap schuurlokten. Luistert toe, zei zij, wat wij spelen zullen, en geeft wel acht! Ik zal den kring rondgaen van de rechter- na de linkerhand, en zoo moet gij dan ook in de rondte elk het getal noemen, dat aen u koomt, van één af tot duizend toe, en dat moet gaen als een lopend vuurtje, en wie steken blijft, of mist, krijgt een oorvijg. Het was grappig om te zien. Zij ging met een

uitgeſtrekten arm den kring rond. Een! riep de eerſte, de naeste twee! drie! en zoo voort; toen begon zij wat rasſer te gaen, en noch al rasſer, Daer mist 'er een, Flap een oorvijg, en door het lagchen de volgende ook, Flap! En geſtadig al rasſer. Ik kreeg ook twee muilpeeren en dacht met een innig vergenoegen te kunnen bemerken, dat zij harder waren, dan die de andere kregen. Een algemeen gelach en gejuich deed het ſpel een eind nemen, voor dat men nog tot duizend gekomen was. De gemeenzaemſte trokken elkander aen een zijde, het onweer was over, en ik volgde Charlotte naer de zael. Onderweegen zei zij: door die oorvijgen hebben zij het weêr en alles vergeten! Ik wist haer niets te antwoorden. Ik was eene van de bangſte, voer zij voort, en met mij dapper te houden, om de andere moed te geven, ben ik zelf moedig geworden. Wij traden naer het venſter, het donderde van ter zijde, eene koſtelijke regen beſproeide de velden, en de gezuiverde lucht ademde ons de verfrisſchendſte geuren in menigte toe. Zij leunde op haer elleboog, met het gezicht de velden afmetende, dan weer wendde zij het naer den Hemel, en dan op mij, haere ogen ſtonden vol tranen, zij lag haer hand op de mijne en zeide — Klopſtok! Ik verzonk in den ſtroom van aendoeningen, die zij in deze

deze lozing over mij uitgoot. Ik kon het niet uitslaen, viel op haere hand en kuste die onder het storten der zoetste tranen. Toen zag ik haer wederom aen — Verheven ziel! o had gij uwe vergoding in dat gelaet mogen zien, en mogt ik nu uwen naem, die zoo dikwils ontheiligd word, nooit weer horen noemen!

Den 19. Junij.

Ik weet niet meer waer ik laetst met mijn verhael gebleven ben, dit weet ik dat het 's nachts twee uren was, toen ik naer bed ging, en dat, had ik met u kunnen praten, in plaets van schrijven, ik u veellicht tot aen den dag had opgehouden.

Ik heb u onze terug-tocht van 't bal nog niet verhaeld, en heb 'er ook van daeg geen lust toe.

De zon was in 't opgaen, en haer eerste groete bestraelde de droppelende bomen en de omliggende verfrischte velden. Onze gezellinnen vielen in slaep. Zij vroeg mij, of ik ook niet van de partij wilde zijn, dat ik mij om haer niet bekommeren moest. Zoo lang ik die ogen open zie, zei ik, haer sterk aenkykende, loop ik geen gevaer. En zoo hebben

wij het beiden uitgehouden, tot aen haer huis, daer de meid haer zagtjes de deur opende, en op haer vragen naer vader en kinderen verzekerde, dat alles wél was en nog sliep. En toen verliet ik haer onder belofte, van haer den zelfden dag nog te koomen zien; ik heb mijn woord gehouden, en zedert dien tijd kunnen zon, maen en sterren gerust haer gang gaen, ik weet niet of het dag of nacht is, en de gehele wereld kan mij weinig raken.

Den 21. Junij.

Ik beleev even zulke gelukkige dagen, als God vóor zijne heiligen bespaert; en het mag nu met mij lopen zoo als 't wil, ik kan niet meer zeggen, dát ik geen genot van de vreugde, van de zuiverste vreugde des levens gehad heb. Gij kent mijn Wahlheim. Daer heb ik mij nu volkomen neergezet. Het ligt maer een half uurtje van Charlotte. Daer geniet ik nu mij zelven, en al het geluk, dat den mensch geschonken is.

Had ik gedacht, toen ik Wahlheim tot het doel mijner wandelingen uitkoos, dat het zoo digt aen den Hemel lag! Hoe dikwils heb ik dat jachthuis,

dat

dat nu alle mijne wenschen in sluit, gedurende mijne wandelingen dan eens boven van 't gebergte, dan weer beneden in de vlakte aen de overzijde van de rivier gezien!

Mijn lieve Willem, ik heb allerlei gedachten gemaekt, over 's menschen begeerte, om zich uittebreiden, nieuwe ontdekkingen te doen, om te zwerven; en voorts over den inwendigen aendrang, om zich zijner bepaeldheid gewillig te onderwerpen, en het spoor der gewoonte maer zoetjes te volgen, zonder zich om rechts of linksch te bekommeren.

Het is te verwonderen, zoo als alles mij van rontomme aenlokte - toen ik hier kwam, en dit schone dal van een heuvel beschouwde. Hier dit boschje! Ach mogt gij u onder zijne schaduw verheugen! Daer de top van den berg! Ach mogt gij van daer het uitgestrekt gewest beschouwen! Die aeneengeketende heuvelen en stille dalen. O mogt ik mij in dezelve verliezen! — Ik vloog heen! en keerde de weder te rug, en had niet gevonden 't geen ik hoopte. O 't is met het verr' afgelegene even als met het toekomende! Er vertoont zich een groot schemerend Geheel aen onzen geest, onze bevatting verliest eer zich in, even gelijk onze ogen, en ach! wij hijgen van begeerte om onze gantsche aenwezigheid op te offeren aen het strelend genoegen,

van

van alle de indrukzelen van zulk een groot en heerlijk Geheel in één enkel gevoel te verenigen. —— En helaes, wanneer wij 'er naer toe ſpoeden, wanneer dat verr' afgelegene nu Hier word, dan is het als te voren, en daer ſtaen wij dan in onze armoede, in onze bepaeldheid, en onze ziel ſnakt naer ontglipte laeſſenis.

En zoo ſnakt de onrustigſte zwerver eindelijk weer naer zijn vaderland, en vind in zijn eigen hut, aen den boezem van zijn vrouw, in den kring van zijne kinderen, en in de zorg voor hun onderhoud, al dien wellust, dien hij in de wijde woeste wereld vergeefsch zocht.

Wanneer ik zomtijds 's morgens met zonnen-opgang uitgae, naer mijn Wahlheim toe, en daer mijn ſuikerboontjes in den hof van den waerd zelf pluk, mij nederzet, en ze onder het lezen van mijn Homerus zelfs verlees en afhael — Wanneer ik voorts in het klein keukentje een pot uitzoek, boter ſpit mijn boontjes te vuur zet, toedek, en 'er bij neder gae zitten, om ze van tijd tot tijd omteſchudden. — Dan gevoel ik levendig, hoe de heerlijke prachtige minnaers van Penelope osſen en varkens ſlachtten, ontleedden en braedden. Niets is 'er, dat mij met zulke ſtille waerachtige aendoeningen vervullen kan, als die trekken des aertsvaderlijken levens, die ik,

den

den Hemel zij dank, zonder gemaektheid in mijne levenswijs inweeven kan.

Hoe aengenaem is het mij, dat mijn hart het eenvouwdig onbekommerd vermaek gevoelen kan van iemand die groentens op zijn tafel zet, welke hij zelfs gekweekt heeft, en nu niet alleen de groentens, maer ook alle de aengename dagen, de schoone ochtenden, dat hij ze plantte, de lieffelijke avonden, dat hij ze begoot, en zich in haer toenemenden wasdom verheugde, alles in één ogenblik 'er weer bij geniet.

Den 29 Junij.

Eergisteren kwam de genees-heer, uit de stad, hier den Amptman bezoeken, en vond mij midden onder Charlotte 's kinderen op den grond, daer enige mij op't lijf klouterden, andere mij plaegden en ik hen kittelde, en een groot leven met hun aenrichte. De Doctor, die wezentlijk een dogmatische pop is, en onder het redeneren zijne lubbens plooit, en zijn hom tot aen de benedenste knopen uithaalt, vond dit beneden de waerdigheid van een geschikt en verstandig mensch, zoo als ik aen het trek-

trekken van zijn neus bemerken kon. Doch ik stoorde 'er mij weinig aen, liet hem de scherpzinnigste zaken verhandelen, en bouwde de kinderen hunne kaerten-huisjes, die zij omgeslagen hadden, weer op. Ook ging hij daer op in de stad overal klagen, dat de kinderen van den Amptman reeds ongebonden genoeg waren, maer dat Werther ze nu volkomen bedorf.

Ja, mijn lieve Willem, de kinderen liggen mij hier op aerde het naest aen 't hart. Wanneer ik ze zoo van nabij beschouw, en in die kleine schepzeltjes de zaden zie van alle de deugden, van alle krachten, die zij eens zoo nodig van doen zullen hebben; wanneer ik in hunne eigenzinnigheid, al die toekomende standvastigheid en sterkte van karakter, in hunne ongebondenheid, al dien toekomenden vrolijken aert en luchtigheid om door alle de gevaeren der wereld heen te sluipen, ontdek, en dat alles nog zoo onverdorven, zoo in zijn geheel! Altoos, altoos herinner ik mij dan de gulde woorden van den Leeraer der menschen: zoo gij niet gelijk word aen een van deze! En ondertusschen behandelen wij deze, die ons, gelijken zijn, die wij als onze voorbeelden moesten aenzien, even als onze onderdanen. Zij moeten geen wil hebben! — Hebben wij 'er dan geen? En waer in ligt toch ons

voor-

voorrecht? — Om dat wij ouder zijn en verstandiger? — Goede God, wanneer gij van uwen hogen hemel op ons nederziet, wat ziet gij dan anders als oude kinderen, en jonge kinderen, en zedert lang heeft U Zoon reeds verkondigd, in welke gij het meeste behagen schept. Maer zij geloven in *hem* zonder naer hem te luisteren, dat is ook wat ouds, en zij vormen hunne kinderen naer hun zelven en — Vaerwel, Willem, ik mag daer niet langer over malen.

Den 1. Julij.

VAN welk eene waerdij Charlotte voor eenen zieken zijn moet, kan ik aen mijn eigen arm hart voelen, het geen 'er erger aen is, dan dat van menig een, die op zijn krankbed versmacht. Zij zal enige dagen in de stad doorbrengen bij eene brave vrouw, die naer het zeggen der genees-heeren haer einde nadert, en in deze laeste ogenblikken wil zij Charlotte bij haer hebben. Voorleden week ging ik den Predikant van St** met haer bezoeken, een plaetsje, dat een uur zijdwaerts af in 't gebergte ligt. Wij kwamen 'er tegen vier uuren aen. Charlotte had haere twee zusters meegenomen. Zoo als wij aen de Pastorij, die van twee hooge noteboomen

over-

overschaduwd wierd, aenkwamen, vonden wij den goeden ouden man op een bank voor het huis zitten, en zoo drae hij Charlotte zag, kreeg hij een nieuw leven, vergat zijn stok, en hief zich al waggelend op, haer te gemoet. Zij liep naer hem toe, verzocht hem van te blijven zitten terwijl zij zich naest hem nederzette, deed hem honderd groetenissen van haer vader, en zoende zijn vuil en morsfig jongste zoontje, het troetelkindje zijner oude jaren. Gij had haer moeten zien, hoe zij den ouden man wist te onderhouden, hoe zij hare stem verhief, om van den half-doven grijzaerd verstaen te worden, hoe zij hem vertelde van jonge sterke luiden, die schielijk gestorven waren, van de voortreffelijkheid van 't Karelsbad, en hoe zij zijn voornemen, van 'er toekomende zomer naer toe te gaen, prees, en hoe zij vond, dat hij 'er veel beter uitzag, veel levendiger was dan de laetste keer, dat zij hem gezien had. Ik was ondertusschen de vrouw gaen begroeten; de oude man wierd heel lustig, en daer ik niet nalaten kon, die schoone nooteboomen, die ons zoo lieffelijk beschaduwden, te prijzen, zoo ving hij, hoewel met eenige moeite, aen; van 'er ons de geschiedenis van te vertellen. Wie den oudsten geplant heeft, zei hij, weten wij niet, sommige zeggen deezen, andere

gee-

geenen mijner voorzaten. Maer deeze, de jongste, is zoo oud als mijne vrouw, en zal in October vijftig jaer zijn. Haer vader plantte hem 's morgens, toen zij tegen den avond geboren wierd. Hij was mijn voorganger in mijne tegenwoordige bediening, en het is niet om te zeggen, hoe lief hij dien boom had; ik heb hem zekerlijk niet minder lief, mijne vrouw zat 'er op een balk onder te breijen toen ik voor zeven en twintig jaer als een arm student hier het eerst aen de Pastorij kwam. Charlotte vroeg hem naer zijne dogter, zij kreeg tot antwoord, dat zij met den Heer Schmidt op't land naer de arbeiders was gegaen; en de oude man voer met zijne vertelling voort, hoe zijn voorzaet hem lief had gekreegen; en zijne dogter daerbij, en hoe hij eerst zijn Proponent, en vervolgens zijn opvolger geworden was. Hij had nog niet lang gedaen gehad met vertellen, of zijne dogter kwam met den zogenaemden Heer Schmidt den hof uit; zij verwelkomde Charlotte met veel hartelijkheid, en ik moet zeggen, dat zij mij niet kwalijk geviel, zij is eene snelle reizige bruinet, die iemand den tijd op het land niet onsmakelijk zou weten te korten. Haer minnaer, want op zodanigen voet deed de Heer Schmidt zich dadelijk voor, had een goed voorkomen, doch was zeer stil, en mengde zich niet in onze gesprekken, schoon Charlot-

te 'er hem gestadig toe aenhaelde, en 't geen mij 't meeste speet, was, dat ik aen zijne gezichts-trekken meende te kunnen bemerken, dat zijne afkeerigheid, om in ons onderhoud te deelen, eer uit eigenzinnigheid, dan uit gebrek aen verstand sproot. Dit bleek in 't vervolg maer al te duidelijk, want als Frederika ouder het wandelen nu eens met Charlotte, en dikwijls ook met mij afzonderlijk ging, dan verdonkerde zijn aengezicht, 't geen buiten dat van een bruine kleur was, zoo zichbaerlijk, dat het tijd wierd, dat Charlotte mij bij de mouw trok, en mij het dartelen met Frederika afried. Nu weet gij, dat niets mij méér verdrieten kan, dan dat de menschen malkanderen plagen, vooral, dat jonge lui in den bloeij hunnes levens, wanneer zij het vatbaerst voor de blijdschap behoorden te zijn en alle vermaek genieten konden, malkaer die weinige goede dagen benijden of met hunne zotte grillen bederven, en hunne onherstelbare tijd-verkwisting eerst inzien wanneer het te laet is. Dit knaegde mij, en ik kon niet nalaten van 's avonds, toen wij in de Pastorij terug gekoomen waren, en rontom de tafel beschuit-melk zaten te eeten, en het gesprek over de blijdschap en droefheid liep, den draed optenemen en mij hartelijk tegen de gemelijkheid uittelaten. Wij menschen beklagen ons dikwils, zei ik, dat het getal on-

zer

zer goede dagen zoo klijn, en der kwade zoo groot is, maer meerendeels ten onreehte, naer mij voorkoomt. Indien ons hart altijd openftond, om het goede, dat God elken dag voor ons toebereid, te genieten, dan zouden wij ook kracht genoeg hebben, om het kwade te dragen, wanneer het koomt. — Ja maer wij hebben ons gemoed niet in ons geweld, viel de moeder mij in, en hoe zeer hangen wij niet van ons lighaem af! Wanneer men ongefteld is, bevind men zich nergens wél. — Dit ftond ik haer toe. Laten wij 't dan, voer ik voort, als eene ziekte befchouwen, en zien, of er geen middel voor is! — Dat laet zich horen, zei Charlotte, ik geloof voor 't minst dat 'er hier omtrend veel van ons eigen afhangt, ik weet het aen mij zelven, wanneer mij iets door 't hoofd maelt, en in een kwade luim zou brengen, dan fpring ik eensklaps op, en gae den hof wat op en neer, en zing een paer contradanffen, fluks is het weg. —— Dat was juist het geen ik zeggen wilde, antwoorde ik het is met de gemelijkheid even eens gelegen als met de traegheid onze natuur helt 'er toe over, en wanneer wij echter ééns de kracht hebben om 'er ons tegen te verzetten, dan gaet de arbeid ons fris van de hand, en wij vinden een waerachtig vergenoegen in de werkzaemheid. Frederika luisterde naeuwkeurig toe; haer

minnaer wierp mij tegen, dat men geen meester van zich zelf was, en geenſints een uitgebreid bewind over zijne aendoeningen kon voeren. Wij ſpreken van eene onaengenaeme aendoening, antwoordde ik, die ieder toch gaern kwijt is, en niemand weet, hoe ver zijne krachten gaen, zoo lang hij ze niet beproefd heeft. Een ziek mensch zal zekerlijk alle geneesheeren om raed vraegen, zich aen alles onderwerpen, zelfs de allerbitterſte geneesmiddelen niet van de handwijzen, om eene gewenschte gezondheid te erlangen. Ik bemerkte dat de brave oude man moeite deed om te horen en deel in 't geſprek te nemen; ik verhief mijn ſtem en wendde mijne reden tot hem. Men predikt tegen zoo vele ondeugden, zei ik, maer ik heb echter nog nooit gehoord, dat men zich op den Predikſtoel tegen de gemelijkheid heeft uitgelaten. (*) — Dat moesten de Stads-predikanten doen, zei hij de boeren weten van geen kwade luim, echter kon het ſomtijds geen kwaed, al was het maer een lesje voor mijn vrouw, en Mijnheer den amptman. Het gezelſchap begon te lagchen, en hij lachte hartelijk mee, het geen hem in

(*) Tegenwoordig hebben wij een voortreffelijke Leerreden hier over van den Heer Lavater, onder de genen die over het Boek van Jonas handelen.

in een hoest deed vallen, die ons gesprek een tijd-lang afbrak; toen nam de Heer Schmidt het woord weer op: gij noemde, zeide hij, de gemelijkheid, een ondeugd, dit is te ver getrokken, dunkt mij. — Niets te ver, gaf ik tot antwoord, bij aldien dat gene, waer mee men zichzelf en zijn evennaesten beledigt, die naem verdient. Is het niet genoeg, dat wij malkander niet gelukkig kunnen maken, moeten wij elkaer het genoegen nog ontroven, het geen elk hart menigmael zich zelven nog verschaffen kan? En noem mij den man eens, die gemelijk en te gelijker tijd zoo braef is van zijn gemelijkheid te verbergen, ze alleen te dragen, en anderen in hunne blijdschap niet te storen; of is zij niet veeleer een inwendig ongenoegen over onze eigen onwaerdigheid, een mishagen in ons zelf, het welk altoos met een zekere nijdigheid gepaerd gaet, die door een dwaze ijdelheid gaende gemaekt word: Wij zien gelukkige menschen, die wij niet gelukkig maeken, en dat is niet om te verdraegen! Charlotte ziende dat ik met zoo veel vuur sprak lachte mij toe, en een traen die ik in Frederika's oog bespeurde deed mij voortvaren. Wee hen, zei ik, die zich van de macht, welke zij over een hart hebben, bedienen, om het zelve van die eenvoudige blijdschap te beroven, welke het zich zelven verschaft heeft! Al de

geschonken, alle de gedienstigheden van de wereld kunnen één de ogenblik eigen genoegen, 't geen een nijdig mishagen van onze dwingeland bitter gemaekt heeft, niet vergoeden.

Hier geraekte mijn gansche hart vol, de herinnering des voorledenen drukte zich wederom levendig in mijn ziel in, en de tranen schoten mij in de oogen.

O dat men slechts dagelijksch tot zich zelven zeide, riep ik uit, gij kunt niets voor uwe vrienden doen, als hunne blijdschap te laeten en hun geluk te vermeerderen, door het zelve met hun te genieten. Hebt gij 't in uw macht om wanneer het binnenste hunner ziel door een benaeuwde hartstocht gepijnigd, door angst verscheurd word, hun éénen druppel laeffenis te geven?

En wanneer dat arme schepsel, welks gezondheid gij in den bloei van deszelfs leven ondermijnd hebt, dan in de laetste, in een dodelijke ziekte stort, en zij daer nu ligt, jammerlijk afgemat, het stervend oog naer den hemel geslagen, en het aengezicht met dood-zweet bedekt, en gij onbeweeglijk voor het bed staet even als een verweze misdadige, levendig overtuigd, dat gij met al uw vermogen nu niets vermoogt, en de angst u inwendig verteert, zoo dat gij alles op zoud offeren, om die stervende ziel één

vonk-

vonkje moed, één druppeltje verkwikking te kunnen ingieten. —

De herinnering van zulk een schouwspel, daer ik eens bij tegenswoordig was, tastte mij, bij deze woorden, met zoo veel geweld aen, dat ik mijn neusdoek voor de ogen moest houden en 't gezelschap verlaeten. Eindelijk bragt de stem van Charlotte, die mij toeriep dat wij gaen moesten, mij weer tot mij zelven. Maer hoe zij mij onderwegen bekeef over mijne al te grote gevoeligheid! dat ik 'er nog eens onder bezwijken zou! Dat ik mij toch ontzien moest! Die lieve Engel! Om haer alleen moet ik het leven lief hebben!

Den 6 Julij.

Zij is altijd aen het bed van hare stervende vriendin, en is altoos dezelfde, altoos dat lieve minnelijke schepsel, dat van alle kanten, waer zij het oog wend, smart verzagt en gelukkigen maekt. Gisteren avond ging zij met Marianne en de klijne Amelia een wandeling doen; ik wist het en trof haer aen, en wij gingen te zamen. Na anderhalf uur wandelens kwamen wij weer in 't gezigt van de stad, en

 de-

deden de bron aen, die ik zoo lief heb, en nu nog duizendmael liever kreeg, toen Charlotte zich op het muurtje ging neerzetten. Ik sloeg mijne oogen in het rond, ach! en die tijd, wanneer mijn hart zoo eenzaem was, verlevendigde zich weer voor mijn geest. Lieve bron, zei ik, zedert dien tijd heb ik onder uwe verfrisschende schaduw niet meer gerust, en u haestig voorbijgaende menigmael niet aengezien. Ik keek naer beneden en zag, dat Amelia met een glas water zeer bezig naer boven klom. Ik zag Charlotte aen en gevoelde al de waerdij, van welke zij voor mijne ziel is. Ondertusschen koomt Amelia met het glas, en Marianne wilde 't haer afnemen, neen! riep het kind met de allerliefste uitdrukking: neen, Lotje, gij zult eerst drinken! De waerheid, de goedheid, waer mee zij dit uitriep, verrukte mij zodanig, dat ik mijne aendoening niet kon uitdrukken, dan met het kind op te nemen en hartelijk te kussen, en eenklaps begon het te huilen en te krijten. Gij hebt kwalijk gedaen, zei Charlotte! Ik stond verlegen. Koom Meeltje, voer zij voort, terwijl zij het bij de hand nam en de trappen afleidde; daer wasch u schielijk aen dit fontein-water af, schielijk, dan is het niets. Wat stond ik op te kijken toen ik zag, hoe ijverig de kleine met haere natte handjes de wangen wreef, hoe goed

ge-

gelovig zij meende, dat al de verontreiniging door die wonder-fontein afgespoeld, en de schande van een lelijken baerd te krijgen uitgewischt wierd; hoe vlijtig het kind, schoon Charlotte zeide dat het genoeg was, al voort bleef wasschen, denkende dat het beter te Veel dan te Weinig was. Geloof mij, Willem, nooit heb ik de bediening van den Doop met meer eerbiedigheid bijgewoond; en toen Charlotte weer boven kwam, had ik mij wel voor haere voeten willen werpen als voor een Propheet, die de zonden van een geheel volk had weggenomen.

Ik kon niet aflaten, van dit voorval 's avonds in de vreugde mijnes harte aen een man te vertellen, in wien ik menschen gevoelens onderstelde om dat hij verstand heeft. Maer wat liep ik aen! Hij zei, dat het zeer slecht van Charlotte gedaen was, dat men de kinderen niets behoorde wijs te maeken, want dat zulks gelegenheid gaf tot menigvuldige dwalingen en bijgelovigheid, waer men de kinderen veeleer vroegtijdig tegen wapenen moest. Gelukkig viel mij in, dat de man voor agt daegen een kind had laten dopen, en daerom liet ik hem maer praten, en bleef in mijn hart overtuigd van de waerheid, dat wij met kinderen even eens moeten handelen, als God met ons, die ons 't gelukkigst maekt, wanneer hij ons in een aengenamen waen laet heen leven.

 Den

Den 8 Julij.

O wat kan men nog een kind zijn! zoo gierig op een enkele opslag van 't oog! O hoe kinderachtig, Wij waren nae Wahlheim gegaen, de Dames reden 'er na toe, en gedurende het wandelen meende ik in Charlotte 's zwarte ogen — ik ben een zot, vergeef 't mij, gij moest ze zien, die ogen. In 't kort, want de ogen vallen mij toe van slaep; Toen de Dames weer in de koets klommen, stonden wij 'er óm, de jonge W** Selstadt en Audran, en ik. Zij snaterden uit het poortier met die vrolijke en luchtige knapen. Ik zogt Charlotte 's ogen! Helaes, zij gingen van den een op den ander! Maer op mij! mij! die op haer stond te star-ogen, daer geheel voor haer alleen stond, vielen zij niet! Mijn hart zei haer duizendmael vaerwel! En zij zag mij niet! De koets reed weg en de tranen schooten mij in de ogen. Ik keek haer nae! En zag — Charlotte het hoofd uit het poortier steken. Ach! Naer mij? — O mijn vriend! In deze onzekerheid hang ik! En dit troost mij nog. Mogelijk heeft zij naer mij uitgekeken! Mogelijk — Goede nacht! O wat ben ik een kind!

Den

Den 10 Julij.

GIJ moest de zotte houding eens zien die ik vertoon, wanneer 'er in gezelschap van haer gesproken word. En als men mij dan vraegt, hoe zij mij gevalt? —— Gevalt! Dat woord haet ik erger dan de dood. Welk een gevoelloos mensch zou het moeten zijn, dien Charlotte geviel, dien zij niet alle zijne zinnen, alle zijne gevoelens met haer beeltenis vervulde! Gevalt! Onlangs vroeg mij iemand, hoe Ossian my geviel!

Den 11 Julij.

MEVROUW M** is zeer slecht, ik bid voor haer leven; ook moet ik 'er om lijden, want ik zie Charlotte zelden, bij mijne vriendin; doch van daeg heeft zij mij een zonderling voorval verteld. De oude M** is een inhalige schrokkert, die zijn vrouw al haer leven lelijk geplaegd en naeuw gehouden heeft. Echter had de vrouw 'er zich altoos nog al door weten te redden. Nu voor enige

da-

dagen, dat de Doctor haer opgegeven had, liet zij hare man roepen, en sprak hem, terwijl Charlotte in de kamer was, dus aen; ik moet u iets openbaren, dat na mijn dood moeite en verwarring zou kunnen veroorzaken. Tot hier toe heb ik altoos zoo geregeld en spaerzaem huis gehouden als mogelijk was, doch gij moet mij vergeven, dat ik u zedert dertig jaren bedrogen heb. Van het begin van ons huwelijk hebt gij mij een geringe stuiver toegelegd tot onderhoud van de tafel en andere huisselijke onkosten. Toen ons huishouden groter wierd, en onze winsten ook toenamen, heb ik u echter nooit konnen bewegen, om met mijn weekgeld naer evenredigheid opteslaen, in 't kort, gij weet dat wanneer ons huisgezin op 't sterkst was, gij altoos begeerd hebt, dat ik met zeven gulden in de week moest toekomen. Ik heb ze dan ook zonder tegenspraek aengenomen, en het geen ik te kort kwam wekelijks uit de kas gehaeld, terwijl niemand vermoeden kon, dat uw eigen vrouw u besteelen zou. Ik heb niets verkwist, en zou ook, zonder te bekennen, getroost nae de eeuwigheid zijn gegaen, zoo ik niet gevreest had, dat die gene, die na mij huis zal houden zich niet zal weten te redden, terwijl gij altijd zoud kunnen staende houden, dat uw eerste vrouw 'er mee toegekomen is

Ik

Ik bleef nog eenigen tijd met Charlotte praten over de ongelooflijke verblinding van een mensch, die niet eens vermoedt, dat 'er iets anders achter moet steken, wanneer men met zeven gulden toereikt om de onkosten van mogelijk tweemael zoo veel goed te maken. Doch ik heb zelf menschen gekend, die in hunne huishoudens de onuitputtelijke olij-kruik van den Propheet getrouwelijk in pacht meenden te hebben.

Den 19. Julij.

NEEN, ik bedrieg mij niet! Ik lees het uit haer zwarte ogen, dat zij waerlijk deel neemt in mij en in mijn lot. Ja ik gevoel, en daaromtrend kan ik mij wel op mijn hart verlaten, dat zij — O durf ik, kan ik die Hemelsche woorden uitspreken? — dat zij mij bemint!

Mij bemint! O hoe dierbaer word ik nu aen mij zelf! Ja Willem, ik — durf ik het wel zeggen, gij kunt iets diergelijks begrijpen — ik bid mij zelven aen, zedert dat zij mij bemint.

En of het vermetelheid is, of gevoel van onze onderlinge overeenkomstigheid; maer ik ken geen

mensch

mensch in de wereld, van wien ik ten aenzien van Charlotte's hart het allerminste zou te vrezen hebben. En evenwel — als zij met zoo veel liefde van haer bruidegom spreekt, dan gaet het mij als iemand, die van alle eer en waerdigheid beroofd word, zyn degen in stukken ziet breken.

Den 16 *Julij.*

HET loopt mij door alle de aderen, Willem; wanneer, mijn vinger onvoorziens aen den haren raekt, wanneer onze voeten elkander onder de tafel aentreffen. Ik trek ze terug als uit het vuur, maer een geheime kracht stoot ze weer naer voren, en eensklaps geraeken alle mijne zinnen aen 't duizelen. En ach! hare onnozelheid, hare onbevange ziel voelt niet, hoe zeer die klijne gemeenzaemheden mij pijnigen. Maer wanneer zij dan somtijds onder het spreken haere hand op de mijne legt, en in de hitte van 't gesprek mij zoo dicht nadert, dat ik de hemelschen adem van haer mond op mijn lippen voel — dan meen ik neer te slaen als iemand die van den blixem getroffen is. En zoo ik mij ooit onderstae, Willem, van deze gelukzaligheid, dit ver-

trou-

trouwen — Gij verstaet mij. Neen, mijn hart is zoo verdorven niet! maer zwak, zwak genoeg? En is dat geen verdorvenheid?

Zij is mij heilig. Alle begeerte zwijgt in hare tegenwoordigheid. Ik weet nooit hoe het met mij gaet, als ik bij haer ben, het is als of mijne ziel zich in alle mijne zenuwen 't onderste boven keert. Zij heeft een airtje, dat zij met de uiterste levendigheid en kracht speelt, het is geheel eenvouwdig, maer vol ziel, zij houd het voor haer lijfdeuntje, en het jaegt mij eensklaps al mijn smart, verwarring en grillen uit het hoofd, zoo drae zij 'er de eerste nooten maer van aenslaet.

De eenvouwdige zang heeft zoo veel macht op mijn geest, dat ik in 't geheel niet meer twijffel aen de tover-kracht van de oude muziek. En zij weet 'er zich zoo wel te pas van te bedienen, dat zij dikwils aen 't klavier gaet zitten juist op het ogenblik dat ik mij wel een kogel door den kop zou willen jagen. En dan verdwijnen en verstrooijen zich alle die nevelen van voor mijn geest, en ik adem weer vrijer.

Den

Den 18 Julij.

Mijn lieve Willem, wat heeft de wereld zonder liefde toch weinig aentrekkelijkst voor ons hart! Even zoo weinig, als een toverlantaern zonder licht iets aenlokkelijks voor het oog heeft! Maer naeuwlijks hebt gij 'er het lampje ingezet, of straks schijnen de vrolijkste kleuren en beeltenissen op uwen witten muur! En al was het niet anders, slechts niet anders als voorbijgaende schimmen, zoo maekt het ons toch altoos gelukkig, zoo lang wij als knappe jongens daar vóór staen, en door die toverachtige verschijningen verrukt worden.

Van daeg heb ik niet naer Charlotte kunnen gaen ik wierd door een onvermijdelijk gezelschap opgehouden. Wat had ik te doen? Ik stuurde 'er mijn jongen naer toe, alleenlijk om maer iemand óm mij te hebben, die van daeg dicht bij haer geweest was. Met welk een ongeduld wachte ik naer hem, met wat een blijdschap zag ik hem wederom! Ik had hem wel bij 't hoofd willen krijgen en gekust hebben, had ik mij niet geschaemd.

Men verhaelt van den Bononischen steen, dat hij in de zon gelegd, haere straelen aentrekt en enigen tijd bij nacht schijnt. Zoo ging het mij met den jongen. Het denkbeeld, dat zij haere

oogen

oogen op zijn gezicht, zijne wangen, zijn roks-knopen, en op de kraeg van zijn over-rok geslagen had, maekte mij dat alles zoo heilig, zoo dierbaer, dat ik den jongen voor geen duizend guldens had overgedaen. Ik bevond mij zoo wel in zijne tegenwoordigheid! — God bewaer u, dat gij 'er niet om lacht. Zouden dat harssen-schimmen zijn, Willem, dat men zijn welwezen voelt toeneemen?

Den 19. Julij.

Ik zal haer zien: roep ik 's morgens uit, als ik wakker word, en in de lieffelijkste kalmte de zon haere straelen zie schieten. Ik zal haer zien! En dan heb ik voor den gantschen dag geen verderen wensch. Dit vooruitzicht verslind alles, alles.

Den 20. Julij.

Het denkbeeld, dat gij u gevormd hebt, dat ik met den Gezant naer ** zou gaen, wijl mij nog

niet in 't hoofd. Ik ben niet zeer voor de onderschiktheid, en gij weet zoo wel als ik, dat de gezant nog een lastig mensch daerenboven is. Mijne moeder, zegt gij, zou mij gaern in bediening, gaern werkzaem zien; dit heeft mij doen lagchen; ben ik thans ook niet werkzaem? en koomt het in den grond niet op het zelfde uit of ik boonen tel, of linzen? Alles loopt toch in de wereld op enkel beuzelarij uit, een mensch, die zich, ter liefde van een ander, buiten eigen lust en genegenheid, om geld, of eer, of iets anders, afslooft, is altijd een dwaes.

Den 24. Julij.

Nu ik zie, hoe zeer gij 'er opgesteld zijt, dat ik mijn tekenen niet veronachtzaem, heb ik kwalijk moeds genoeg, om u te bekennen, dat ik 'er zedert eenigen tijd weinig aen gedaen heb.

Nooit was ik gelukkiger, nooit was mijne gewaerwording, mijne gevoeligheid voor de natuur, tot op het kleinste steentje, het onnozelste grasscheutje toe, levendiger en treffender, en evenwel — ik weet niet, hoe ik het zal uitdrukken,

mijne

mijne kracht van voorstellen is zoo zwak, alles dobbert en draelt zoodanig voor mijnen geest, dat ik geen omtrek kan haelen; maer ik verbeeld mij, dat ik met klei of wasch wel iets zou kunnen uitbeelden; wanneer 't ook langer duurt, zal ik klei nemen, en kneden, al zouden 't koeken worden.

Ik heb driemael begonnen aen 't afbeeldzel van Charlotte, heb mij driemael ten toon gesteld, het geen mij zoo veel te meer spijt, om dat ik voor eenigen tijd zeer gelukkig in 't treffen was; eindelijk heb ik haer naer haere schaduw omgetrokken; en zal mij daer mede te vreden houden.

Den 26. Junij.

Ik heb reeds menigmael bij mij zelven voorgenomen, haer zoo dikwijls niet meer te zien. Maer om het ter uitvoer te brengen! Ik bezwijk alle dag onder de verzoeking, en neem dan het heilig besluit: Morgen zult gij evenwel eens 't huis blijven; en als Morgen koomt, dan vind ik toch weer eene noodzakelijke rede, en, eer ik mij eens bedenk, ben ik reede bij haer. Of zij heeft 's avonds gezegd: gij koomt morgen immers? — Wie zou dan weg

kunnen blijven? Of is het al te ſchoon weer, en ik gae naer Wahlheim, en ben ik eens daer — dan is het nog ſlechts een klein half uurtje, dan ben ik te digt onder haeren dampkring, en word 'er zoo eensklaps naer toe getrokken. Mijne grootmoeder wist een vertelzeltje van den magneetberg. De ſchepen die 'er te digt bij kwamen, wierden op ééns van al hun ijzerwerk beroofd, de ſpijkers vlogen naer den berg, en de arme ſchipbreukelingen vergingen tusſchen de in malkander vallende ſtukken en brokken.

Den 30. *Julij.*

AELBERT is gekomen, en nu gae ik vertrekken o al was hij het beste, edelaertigſte menſch van de wereld, beneden wien ik mij zelven in allen opzichte zou willen ſtellen, zoo zou het mij nochtans ondraegelijk vallen, hem voor mijne oogen in het bezit van zoo veele volmaektheden te zien. Bezit! — 't zij genoeg Willem, de bruidegom is 'er. Hij is een braef lief mensch, daer men niet kwaed op zijn kan. Gelukkig was ik bij zijne eerſte ontfangst niet tegenwoordig! Dat zou mij het hart van een gereeten hebben. Daerbij is hij zoo verplichtend dat hy

Char-

Charlotte in mijne tegenwoordigheid nog niet eenen kus heeft gegeeven. God wil hem dit vergelden! Ik moet hem lief hebben om de eerbied, dien hij voor het meisje heeft. Hij is mij genegen, en ik vermoed half, dat dit eer van Charlotte koomt, dan uit eigen beweeging, want daer omtrend zijn de vrouwen ſlim, en zij hebben gelijk. Wanneer zij twee oppasſers met malkaêr in goed verſtand weeten te houden, dan is het voordeel altijd aen haer kant, hoe zelden het ook gelukt.

Ondertusſchen kan ik Aelbert mijne achting niet onthouden, zijn gelaten voorkomen ſteekt bij de onrustigheid van mijn karakter, dat ik niet verbergen kan, zeer levendig af; hij heeft veel gevoel, en weet van welk eene waerdij Charlotte voor zijn hart is. Hij ſchijnt niet gemelijk van aert, en gij weet, dat ik niets méér in een mensch haet dan dit gebrek.

Hij houd mij voor een man van oordeel, en mijne gehechtheid aen Charlotte, de levendigheid, met welke ik mij in al haer doen verheug, vergroot ſlechts zijn zegeprael, en hij bemind haer des te meer. Of hij niet zomtijds van een weinigje ijverzucht geplaegd word, dat laet ik daer, ik weet wel, dat ik in zijn plaets mogelijk niet veilig ſtaen zou voor eenige nepen van dat wangedrocht.

 Het

Het zij hoe 't wil, mijne blijdschap van bij Charlotte te zijn, is weg! Moet ik dat dwaesheid noemen of verblinden? — Wat koomt het op de naemen aen! Zoo is de zaek: ik wist, eer Aelbert kwam, alles wat ik tegenwoordig weet, ik wist, dat ik geene eischen op haer te maeken had, en maekte 'er ook geene — Te weten, voor zoo ver het mogelijk is geene begeertens te hebben, bij zulk een beminnelijk voorwerp — En nu zet de gek een paer oogen op, nu de andere koomt, en hem 't meisje afneemt.

Ik bijt op mijne tanden en drijf den spot met mijne elende, maer nog veel meer met dezulken, die mij droogjes zoude kunnen te gemoet voeren, dat ik mij nu behoorde te onderwerpen, nu het toch niet anders zijn kan. — Weg met dat volk! — Ik loop in de bosschen omdwaelen, en wanneer ik bij Charlotte koom, en Aelbert in den tuin bij haer vind zitten onder het lommer, en ik niet weet wat ik aen zal vangen, dan word ik uitgelaten zot, en maek allerhande buitenspoorige poetsen en grillen. Wat ik u bidden mag, zei Charlotte van daeg, om Gods wille toch geene vertoningen weer, zoo als die van gisteren avond! zij zijn al vrolijk en doen mij vreezen. Onder ons gezegd, ik weet nu juist de tijd af te loeren dat hij iets te doen

doen heeft; en dan wip! naer haer toe, en wat ben ik dan in mijn ſchik, als ik haer alleen vind!

Den 8 *Aug.*

IK verzeker u, mijn lieve Willem! dat het niet op u gemunt was, wanneer ik ſchreef: Weg met dat volk, 't geen zegt, dat ik mij nu onderwerpen moest! Ik dacht 'er wezendlijk niet om, dat gij van 't zelfde gevoele konde zijn. En in den grond hebt gij gelijk! Maer geloof mij, mijn vriend, het gaet met het *Een van beiden!* zoo gemakkelijk niet toe in de wereld; 'er zijne zoo veelen verdiepzelen in onze gevoelens en handelwijzen, als 'er minderingen zijn tusſchen een haviks- en een ſtompneus.

Gij zult mij derhalven niet kwalijk neemen, dat ik uw gantſche zeggen toeſtae, en echter tusſchen dat *Een van beiden* zoek door te ſluipen.

Een van beiden, zegt gij, is waer: of gij hebt eenige hoop op Charlotte, of in 't geheel geen hoop. Goed! zoo tracht ze dan, indien wij 't eerſte geval ſtellen, door te zetten, ſtel alles in 't werk, wat ter bereiking van uwe voornemens, ter vervulling van uwen wensch dienen kan: maer in 't andere geval, zoo grijp moed, en zoek u zelven te

ontdoen van eene hoopelooze liefde, die alle uwe krachten verteeren moet. O mijn vriend, dat is alles kostelijk gezegd, maer ook ras gezegd.

En kunt gij van eenen ongelukkigen, die aen eene fleepende ongeneeslijke ziekte kwijnt en langzamerhand zijn dood voelt naderen, kunt gij van zulk eenen ongelukkigen eifchen, dat hij zich een dolk in 't harte ftoot; en eens een eind van zijne fmart maeke? Of ontneemt de kwael, die zijne krachten verteert, hem te gelijk ook den moed niet, om 'er zich van te verlosfen?

Gij zoud mij, ik beken het, met even zulk eene gelijkenis kunnen antwoorden en vraegen: Wie zich niet liever den arm liet afzetten, dan door talmerij en vreesagtigheid zijn leven in gevaer te ftellen — Ik weet het niet — en laten wij toch niet met gelijkenisfen ftrijden. Genoeg — Ja, Willem, meenigmael grijp ik eensklaps zoo veel moed; dat ik alles wel zou affchudden, en wist ik dan waer ik naer toe zou gaen, voor zeker ik ging.

Den 10 *Aug.*

Ik kon het beste, het gelukkigfte leven leiden,

zoo ik geen dwaes was. Het gebeurt niet licht, dat 'er zich ter verlustiging van 's menschen hart, zoo veele gunstige omstandigheden te zaemen vereenigen, als ik mij thans in bevind. Helaes zoo zeker is het, dat ons hart alleen zijn eigen geluk uitmaekt! Als een lid van het beminnelijkste huisgezin te worden aengemerkt, van den ouden man geliefkoosd te worden als een kind, van de kinderen bemind te worden als een vader, en van Charlotte —— Zonder den braeven Aelbert te vergeten, die door geene de minste geemelijkheid mijn geluk stoort, die mij de hartelijkste vriendschap toedraegt, en na zijne Charlotte niets in de wereld hoger schat dan mij — Willem, het is een vermaek om ons te horen, als wij gaen wandelen en te zaemen van Charlotte praten; 'er is volstrekt niets belagchelijkers in de wereld te vinden dan even dit, en nochthans koomen 'er mij dikwijls de tranen om in de oogen.

Wanneer hij mij dan van haere waerdige moeder verhaelt, hoe zij op haer doodbed haer huis en haere kinderen aen Charlotte opdroeg, en hem haer Lotje aenbeval, hoe Charlotte zedert dien tijd van een geheel anderen geest bezield is, hoe zorgvuldig zij omtrend het huishouden is, en hoe vlijtig zij de plaets van haere moeder bij de kinderen vervult, hoe zij, geen ogenblik laet voorbijgaen,

 't geen

't geen het uit-oeffenen eener liefde-daed, of den arbeid, niet toegewijd is, en hoe zij evenwel met dat alles niets van haere vrolijkheid en luchtigheid verloren heeft — Dan gae ik stilletjes naest zijne zijde, en pluk eenige bloemen, die aen den weg staen, voeg ze zorgvuldig bij malkaer tot een ruiker en — werp ze in de voorbij-vlietenden stroom, en kijk ze nae hoe zachtjes zij den stroom afzakken. Ik weet niet, of ik het u geschreven heb, dat Aelbert hier blijft, en eene bediening met een fraei inkoomen van 't hof bekoomen zal, waer men zeer veel werk van hem maekt. Ook heb ik weinig menschen gezien, die hem in naeuwkeurigheid en naerstigheid in 't behandelen van zaeken evenaeren.

Den 12. Aug.

AELBERT is zekerlijk het beste mensch van de wereld; ik heb gisteren een zonderling gesprek met hem gehad. Ik kwam bij hem, om afscheid te neemen, wijl mij de lust bevangen had, om 't gebergte eens om te reiden, waer van daen ik u dezen ook schrijf, en terwijl ik zijn kamer op en neer ging, kreeg ik zijne pistolen in 't oog. Leen mij zei

zei ik, die pistolen op mijne reis. Leef 'er mee naer uw welgevallen, zei hij, maer gij zult de moeite moeten nemen van ze te laeden, want bij mij hangen zij slechts pro forma. Ik nam 'er een van den wand af, terwijl hij voortvoer: zedert dat mijn voorzorg mij zulk een lelijken trek gespeeld heeft, mag ik met dat tuig niets meer te doen hebben. Ik was nieuwsgierig naer dat geval. Ik hield mij, verhaelde hij, wel een vierendeel jaers lang buiten op het Land bij een vriend op, ik had een paer pistolen bij mij, doch zij waeren niet gelaeden, echter sliep ik gerust. Eens, dat ik mij op een regenachtigen achtermiddag zat te verveelen, weet ik niet hoe 't mij in 't hoofd kwam, dat wij overvallen konden worden, dat wij de pistolen konden nodig hebben, en dat wij — gij weet wel, hoe dat gaet. Ik gaf ze mijn knecht, om schoon te maeken, en te laeden, ondertusschen maekt hij malligheden met de meiden, wil haer bang maeken, en, God weet hoe 't toekwam, het geweer gaet los, terwijl 'er de laedstok nog in stak; de schoot treft de eene meid in de muis van de rechterhand, en vermorzelt haer den duim. Daer had ik toen het weeklagen, en moest daerenboven den wondheeler nog betaelen; zedert dien tijd laet ik al mijn geweer ongeladen. Helaes, mijn lieve vriend, wat is toch onze voorzorg, ons voorzien!

zien! wij kunnen het gevaer niet doorgronden! uitgezonderd — Maer gij weet dat ik de menfchen zeer lief heb, op hunne uitzonderingen na. Want fpreekt het niet van zelfs, dat elk algemeene ftelling hier aen onderworpen is? Echter wil de mensch zoo rechtvaerdig wezen,. dat hij, iets overhaest, algemeens, of twijffelagtigs meenende gezegd te hebben, niet ophoud van zoo lang te bepaelen, te wijzigen, en af en bij te doen, tot dat de zaek eindelijk geheel op niets uitkoomt. Bij deze gelegenheid trad hij die zaek zeer diep in, en ik luisterde eindelijk in 't geheel niet meer naer hem, maer viel aen 't mijmeren, en met een fnelle beweging drukte ik mij den tromp van het piftool boven het rechter oog tegen 't voorhoofd. Foei, zei Aelbert, het piftool te rug trekkende, wat beduid dat! — Hij is niet geladen, zei ik. — Goed! wat beduid het evenwel? antwoordde hij ongeduldig. Ik kan mij niet verbeelden, hoe een mensch zoo dwaes zijn kan, van zich zelven door 't hoofd te fchieten, de enkele gedachte ftuit mij.

Dat gij menfchen, riep ik uit, nooit van eene zaek fpreeken kunt, zonder ten eerften uittewijzen, dat *dit* dwaes, *dat* verftandig, *dit* goed, *dat* kwaed is! En wat betekent dit alles toch? Hebt gij dan ook de inwendige betrekkingen van eene daed

daed doorgrond? Kunt gij bepaeldelijk de oorzaeken ontwikkelen, om welke zij geschied is, om welke zij geschieden moest? Had gij dit vermoogen, gij zoud zoo haestig niet zijn met uw uitwijzen.

Gij zult mij immers toestaen, zei Aelbert, dat zekere daeden altoos slecht zijn, uit welk eene beweegrede zij ook voortkomen.

Ik haelde de schouders op en stond het hem toe, Evenwel, mijn waerde, voer ik voort, grijpen hier ook eenige uitzonderingen plaets. Het is waer, de diefstal is een misdaed, maer een mensch, die om zich en de zijnen van den scherpsten hongersnood te bevrijden, op roof uitgaet, verdient die medelijden of straffe? Wie zal den eersten steen opheffen tegen den man, die zijne trouwlooze vrouw en haeren onwaerdigen verleider in zijnen rechtvaerdige toorn opoffert? Of tegen het meisje, 't geen in een zwak, doch verrukkelijk oogenblik, onder den onweerstaenbaeren prikkel der liefde bezwijkt. Onze wetten zelve, die ongevoelige en strenge tuchtmeesters, laeten zich beweegen, en trekken de straf in.

Dit is geheel wat anders, antwoordde Aelbert, dewijl een mensch, die door zijne hartstochten word weggesleept, alle overweegings-kracht verliest, en als dronken, als krankzinnig, word beschouwd.

schouwd. —— O gij verstandige luiden! riep ik lachende uit. Harstocht! Dronkenschap! Krankzinnigheid! En gij staet daer zoo gelaten bij, zoo weinig aengedaen, gij zedelijke menschen, dat gij den dronkaert scheidende, en een afschuwen hebbende voor den zinneloozen, hen voorbij gaet, even als de Leviet, en God, dankt gelijk de Phariseeuw, dat hij u niet gemaekt heeft als een van deze! Ik ben meer dan eens dronken geweest, en mijne hartstochten waren nooit ver van krankzinnigheid, en echter heb ik van beiden geen berouw, want ik heb 'er door leeren begrijpen: Waerom men alle buitengewone menschen, welker verrichtingen iets groots, iets onbegrijpelijks bedoelden, ten allen tijden voor dronkaerts en krankzinnigen moest uitkrijten.

Maer zelfs in het gemeene leven is het onverdraeglijk, een mensch op het midden eener vrije, edele onverwachte daed te hooren naroepen: De man is dronken, de man is gek. Schaemt u gij nuchtere, schaemt u gij wijze berispers. Dit zijn immers wederom van uwe oude grillen; zei Aelbert, gij drijft alles te ver, en hebt hier in, ten minste ongelijk, dat gij den zelfmoord, van welken wij eigentlijk spreken, bij grote daden vergelijkt, terwijl men denzelven toch slechts voor eene

zwak-

zwakheid kan houden, want zekerlijk valt het gemakkelijker te sterven, dan een leven vol jammers standvastig te verdragen.

Ik was voornemens ons gesprek af te breeken, want geen bewijsrede in de gantsche wereld brengt mij zoo zeer van mijn stel, als die niets beduidende algemeene spreuken, met welke men mij aen boord koomt, als ik uit de grond mijns harten spreek. Doch ik bedwong mij, wijl ik dit zelfde al meermalen gehoord, en er mij al meermalen over geärgerd had, en voerde hem met eenige levendigheid te gemoet: Gij noemt dat eene zwakheid! Laet u, bid ik, door een schijn niet vervoeren. Een volk, dat onder het ondraeglijk juk eens dwinglands zucht, durft gij dat zwak noemen, wanneer het eindelijk oprijst en zijne ketenen verbrijzelt. Een mensch, die van schrik, dat zijn huis in brand staet, alle zijne krachten voelt zamenrukken, en met gemak de zwaerste lasten wegdraegt, die hij in koelen moede naeuwlijks bewegen kon; iemand, die in de woede eener rechtvaerdige grimmigheid, zes van zijne vijanden het hooft bied, en hen overweldigt, kan men die zwak noemen? En zoo het waer is dat inspannig sterkte baert, waerom zou dan eene verdubbelde inspannig het tegendeel doen? Aelbert zag mij aen en zei: neem het mij niet kwalijk, de

voor-

voorbeelden die gij daer opgeeft, schijnen mij niet zeer toepasselijk. Dit kan zijn, zei ik, men heeft mij reeds meermalen voorgeworpen, dat mijne wijze van vergelijken het reevelen meenigmael zeer nabij koomt. Zien wij dan, of wij ons op een andere wijs kunnen voorstellen, hoe een mensch te moede is, die het besluit neemt, om zulk een aengenaemen last, als anders het leven is, van zich af te werpen, want slechts voor zoo verre als men mede gevoelt, kan met eer van eene zaek spreken.

De menschelijke natuur, voer ik voort, heeft hare grenzen, zij kan blijdschap, droefheid, pijn, tot op eene zekere hoogte verdragen, gaet men hoger; zoo bezwijkt zij.

Het is hier derhalven de vraeg niet, of iemand zwak of sterk is, maer of hij de maet van zijn lijden, zo wél het zedelijke als het natuurlijke uitstaen kan, en ik vind het even zonderling dat men zegt, het is een bloodaert die zich het leven beneemt, als het ongehoord zijn zou, iemand een bloodaert te noemen, die aen een kwaedaertige koorts sterft.

Vreemd! allervreemdst? riep Aelbert uit. — Zoo vreemd niet, als gij denkt, antwoordde ik. Gij staet mij immers toe, dat wij eene ziekte dodelijk noemen, wanneer zij de natuur zoo hevig aentast,

dat

dat hare krachten gedeeltelijk zoodanig buiten alle werking gesteld worden, dat zij niet in staet is om zich zelve wederom op te helpen, of door eene gelukkige omwenteling de levensgeesten in hunnen gewoonlijken loop te herstellen.

Wel nu, mijn waerde, laten wij dit eens op den geest toepassen. Beschouw den mensch eens in zijne bepaeldheid, hoe zekere indrukzelen op hem werken, denkbeelden zich bij hem vasthechten, tot dat een aengroeiende hartstocht hem eindelijk van alle bedaerde denkens-kracht berooft, en hem wegsleept.

Te vergeefsch zal de gelaten verstandige mensch den toestand van den ongelukkigen in overzicht nemen, te vergeefsch zal hij hem toespreken, even gelijk een gezonde, die voor het bed van een zieken staet, hem niet het geringste van zijne krachten kan inblazen.

Dit was Aelbert te algemeen gesproken, ik herinnerde hem eene jonge dochter, die men niet lang geleden in 't water dood gevonden had, en herhaelde hem hare geschiedenis. Een goed jong meisje in den engen kring van huisselijke bezigheden, en een weeklijks bepaelden arbeid opgevoed, was eindelijk groot geworden, zonder eenig ander vergenoegen te kennen, als op zondag in een langza-

merhand aengewonnen opschik met haers-gelijken eene wandeling om de stad te gaen doen, mogelijk op alle hooge feestdagen eens te dansfen, en voor het overige meenig uur met de uiterste levendigheid, en het hartelijkst aendeel, over den oorsprong van het een of ander geschil, van de eene of andere kwaedsprekenheid met haere buurvrouwen te klappijen; echter beginnen zich eindelijk eenige inwendige behoeftens der natuur in haer te openbaren, die door de vlijende en liefkozende jeugd der andere kunne nog vermeerderd worden; alle hare vorige vermaken worden haer langzamerhand onsmakelijk, tot dat zij ten laetsten een man aentreft, naer wien zij op een onweerstaenbare wijs door een onbekend gevoel word heen getrokken, en op wien zij dan ook al haere hoop vestigt; niets doet haer meer aen, zij vergeet de wereld rondtom haer, ziet niets, hoort niets, voelt niets als hem hem alleen, naer wien alle hare begeertens reikkalzen. Zij was door het nietig vermaek eener ijdele onstandvastigheid niet verdorven, maer haer verlangen liep vlak op het doel uit van de zijne te worden, zij wil in eene eeuwige verbintenis al dat geluk aentreffen, dat haer ontbreekt, de vereeniging van alle die vreugde genieten, naer welke zij smakte. Herhaelde beloften, die de gewisheid

van

van haere hoop verzegelen, eenige stoute liefkozingen, die hare begeertens doen aenwasfen, nemen haere ziel geheel in, zij zweeft in een somber bewust zijn, in een voorgevoel der hoogste gelukzaligheid, en steekt eindelijk de armen uit, om alle haere wenschen te omvatten — toen haer minnaer haer verlaet. — Verplet, wezenloos staet zij voor een gapenden afgrond, eene algemeene duisternis omringt haer; geen uitzicht meer, geen troost, geen gevoel meer! want hij, in wien zij haer aenwezen alleen gevoelde, had haer verlaten. De wijde wereld, die voor haer staet, de menigte voorwerpen, die haer verlies vergoeden konden, ziet zij niet, zij voelt zich alleen, van de wereld verlaten, — en blind voor alles, gemarteld door het verschrikkelijk lijden haers harten, werpt zij zich naer beneden, om op eens alle hare kwalen in het verslindend graf te smoren. — Zie daer, Aelbert, dit is het geval van zoo menig mensch, en spreek nu, is dit wel iets anders als eene ziekte? Wanneer de krachten verbijsterd zijn en elkanderen bevechten, dan weet de natuur geen uitweg meer en den mensch moet sterven.

Wee hem, die toezien en zeggen kon: De zottin! had zij gewacht, had zij den tijd laten werken, haere wanhoop zou reeds bedaerd zijn, 'er

zou zich reeds een ander hebben opgedaen om haer te troosten.

Dit is even als of men zei: welk een dwaes! hij ſterft aen de koorts! had hij gewacht, tot dat zijne krachten herſteld, zijne vochten getemperd waren, zijn onſtuimig bloed geſtild was, alles zou goed gegaen zijn en hij zou tot op den huidigen dag nog leven.

Aelbert, wien deze vergelijking nog niet aenſtond, wierp onder anderen nog tegen, dat ik ſlechts van een eenvoudig meisje geſproken had, maer dat hij niet begrijpen kon, hoe men een man van verſtand, die zulke bepaelde vermogens niet had, die de zaeken naeuwer kon inzien, zou kunnen verontſchuldigen. Mijn waerde vriend, riep ik uit, de mensch is altoos een mensch, en het weinigje verſtand, dat iemand hebben mag, koomt weinig of niet in aenmerking, wanneer de hartstochten woeden, en de grenzen der menschheid ons dringen. Veeleer — doch hier van op een anderen tijd, zei ik, en taste nae mijn hoed. O het hart was mij zoo vol — en wij ſcheidden van een, zonder elkander verſtaen te hebben, gelijk men hier op aerden elkanderen zelden wél verſtaet.

Den

Den. 15. *Aug.*

Het is toch zeker, dat niets den menschhier op aerde noodzaekelijk maekt, als de liefde. Ik gevoel het aen Charlotte, o hoe ongaern zou zij mij verliezen, en de kinderen hebben geen ander denkbeeld, als dat ik altijd morgen weer zal komen. Ik was 'er van daeg naer toe gegaen, om Charlotte's klavier te ſtellen, doch kon 'er met geene mogelijkheid toe komen, zoo plaegden mij de kinderen om een vertelzeltje, en eindelijk verzocht Charlotte mij zelfs dat ik hun toch maer te vrede zou ſtellen. Ik deelde hun het avondſtuk uit, 't geen zij nu omtrend zoo gaern van mijne hand als van Charlotte's ontfangen, en vertelde hun de geſchiedenis van de Princes, die van dwergen bediend wierd. Ik verzeker u, dat ik 'er veel door leer, en ik ſtae verbaesd over den indruk dien het op hen maekt. Menigmael moet ik het een of ander verzinnen om de gevalletjes aen elkaer te hechten, het geen ik voor de twedemael wel eens vergeet, maer fluks zeggen zij dan „dat het de vorige keer anders was geweest, zoo dat ik thans mijn best doe, om alles zonder de minſte verandering geheel eenſtemmig

achter den af te zingen. Ik heb hier uit geleerd, dat een Romanschrijver zijn werk door eene tweede veranderde uitgave noodwendig benadeelt, al was het zelfs veel dichtkundiger geworden. Een eerste indrukzel vind ons gewillig, en de mensch is zoo gemaekt, dat men hem de buitengemeenste dingen kan wijs maken, maer dat kleeft dan ook zoo vast, dat men met geen goed gevolg onderstaen kan, het zelve wederom uit te delgen.

Den 18. *Aug.*

MOEST het dan volstrekt zoo zijn? dat al wat 's menschen gelukzaligheid uitmaekt, wederom eens de bron zijner elende word.

Dat grootsch en teder gevoel, het geen mijn hart op het beschouwen der levendige natuur deed gloeijen, het geen mij van wellust dronken maekte, het geen de wereld rontom mij in een paradijs veranderde, strekt mij thans tot een beul, tot een schrikkelijk spook, dat mij overal vervolgt. Wanneer ik voor dezen boven van een rots het oog over 't vruchtbaer dal aen de overkant der rivier tot aen ginsche heuvelen welden liet, en alles rontom mij zag

zag voorspruiten en uitbotten: wanneer ik hier 't gebergte van den voet tot aen den top met hoge dichte bomen bekleed, daer het dal met al deszelfs menigvuldige kronkelingen door de liefl,kste bosch-jes overschaduwd zag, en dat de stille stroom tusschen het lispende riet heen gleed, en tot een spiegel strekte voor de heldere wolken, die een zacht westenwindje boven aen den hemel in een stille beweging hield; wanneer ik dan 't gevogelte van rondom het woud hoorde bezielen, en millioenen muggezwermen vrolijk zag omtuimelen in de laetste roode zonnestrael, die te gelijk de brommende tot uit haer schuilhoek verloste, en dit gegons, en gewemel om mij heen, mijne opmerking dan naer beneden trok, en het fluweele mos, 't geen mijn harde rots zijn voedzel afdwingt, en dat hei-gewas, 't geen onder tegens den dorren zand-heuvel opgroeit, mij die inwendige, heilige, bezielende krachten der natuur vertoonde; o hoe gloeide mij dan het hart, ik verloor mijzelven in die oneindige volheid, en alle de heerlijke voorwerpen der oneindige wereld leefden met volle krachten in mijne ziel. Vreesselijke gebergtens omgaven mij, gapende afgronden lagen voor mijne voeten, en bruischende waterstortingen onder mij heen, en bosch en berg weergalmde. Mijn oog drong tot in het binnenste der aerde, en zag haer,

met

met ondoorgrondelijke krachten werken en scheppen. En voorts zag ik het gewemel van alle geslachten der schepselen van hemel en aerde, en alles, alles bevolkt met duizend verschillende gestalten; terwijl zich de menschen in huisjes bij een verzekeren, en te zamen nestelen, en in hunne verbeelding over de onbegrensde wereld heerschen! Arme dwaes! die alles zoo gering schat, om dat gij zelf zoo klein zijt. Van het ontoegankelijk gebergte door woestijnen heen, die van geen menschenvoeten betreden zijn, tot aen het einde van den onbekenden Oceaen, ademt de geest van den eeuwige Schepper en verheugt zich over elk stofje, dat zich in hem beweegt en leeft. Ach hoe dikwijls heb ik mij dan wel met de vleugelen eens' kraenvogels, die over mij heen vloog, naer den oever der onafmetelijke zeën toe gewenscht, om uit den schuimenden beker des Oneindigen, eens die vervrolijkende levens-vochten te drinken, en in mijn onvolmaekten boezem slechts voor één ogenblik een enkelen druppel te voelen, van de gelukzaligheid van dat wezen, 't geen alles in en door zich zelven voortbrengt!

O mijn waerde, de herinnering van die ogenblikken alleen kan mijn benaeuwd hart lucht geven, en mijne pogingen zelfs, om deze onuitsprekelijke gewaerwordingen te rug te roepen, en uittedrukken,

ken, verheffen mijne ziel boven zich zelve, maer laten mij dan ook het anstige van den toestand, in welken ik mij thans bevinde, dubbeld gevoelen.

Een voorhangzel heeft zich als van voor mijne ziel weggeschoven, en het schouwtoneel des oneindigen levens is thans een gapende afgrond geworden en vertoont zich aen mijn oog in de gedaente van een eeuwig open-staend graf. Kunt gij wel zeggen: Dit is 'er! daer alles voorbijgaet, daer alles met de snelheid van den wind voorbij rolt, en zoo zelden het gantsche vermogen zijnes aenwezens blijft uitduren, maer ach! met den stroom voortgerukt, ondergedompeld en tegen de klippen verbrijzeld word. Geen ogenblik is 'er, dat u en uws-gelijken niet verteert, geen ogenblik, dat gij geen vernielder zijt, en zijn moet. De onschuldigste wandeling kost duizend arme wurmpjes het leven, een enkele voetstap verwoest de moeilijk beärbeide woningen der mieren, en drukt een kleine wereld elendig in 't graf. O het zijn die grote zeldzame nooden der wereld niet die mij treffen, die overstromingen die uwe dorpen wegspoelen, die aerdbevingen die uwe steden verwoesten, o neen; maer 't harte word mij afgeknaegd door die verterende kracht, die in de gantsche natuur ligt opgesloten, welke niets heeft voortgebracht, het geen zijn nabuur en zich zelven

niet vernielt. En zoo duizel ik, van hemel en aerde en alle die bewegende krachten omgeven, angstig heen! Ik. zie niets, als een eeuwig-verslindend, eeuwig-herkauwend gedrocht.

Den 21. Aug.

Is vergeefsch strek ik mijne armen naer haer uit, wanneer ik 's morgens uit eenen zwaren droom ontwaek; te vergeefsch zoek ik haer 's nachts in mijn bed, wanneer een gelukkige onschuldige droom mij in zoo verre begoocheld heeft, als of ik nevens haer in eene weide zat, hare hand in de mijne hield, en dezelve met duizend kussen bedekte. Ach wanneer ik dan nog half slapende in mijnen dommel naer haer omtaast, en 'er onder wakker word — dan breekt 'er een geweldige tranen vloed uit mijn benaeuwd harte, en troosteloos beween ik reeds vroegtijdig een duister toekomende.

Den

Den 22 Aug.

Is het niet ongelukkig, Willem! alle mijne dadelijke krachten zijn aen 't kwijnen, en ontaerden in een ruſteloze vermoeidheid; ik kan niet ledig zijn en echter kan ik niets doen. Ik heb geen verbeeldingskracht, ik gevoel niets meer op het beſchouwen der natuur, en alle boeken walgen mij. Wanneer wij over ons zelven niet voldaen zijn zoo ontbreekt ons toch alles. Ja, mijn vriend, ik zweer u dat ik dikwils gewenscht heb een daglooner te zijn, om 's morgens bij mijn ontwaken enig uitzicht, enigen aendrang, enige hoop te hebben met betrekking tot het werk van den dag. Menigmael benijd ik Aelbert, wanneer ik hem tot over de oren in zijne papieren begraven zie, en dan beeld ik mij in, dat ik wel te vrede zou zijn, zoo ik in zijn plaets was. Het is reeds enige malen bij mij opgekomen, of ik u wilde ſchrijven, en mij bij den Staets-dienaer vervoegen, ter verkrijging van de bediening die bij het Gezantſchap open is, en die mij, gelijk gij meent, niet geweigerd zal worden. Ik heb dezelfde gedachten, want de Minister houdt zedert langen tijd zeer veel van mij, en heeft mij menigmael aengemaend, dat ik een bediening behoorde te zoeken; en waerlijk zomtijds haek ik 'er zelfs naer, maer als ik het dan

weer

weer nader bedenk, en mij het verdichtsel te binnen schiet van het paerd, het geen zijne vrijheid moede, zich tuig en zadel laet opleggen, en te schande gereden word, dan weet ik niet, wat ik wil — En waerlijk, mijn vriend, is al mijn haken naer verandering van toestand mogelijk niet een inwendig verveelend ongeduld, dat mij overal heen vervolgen zal?

Den 28. *Aug.*

O ja, zoo mijne ziekte te genezen was, deze menschen zouden het doen. Het is heden mijn verjaer-dag, en al heel vroeg in den ochtend ontfing ik een pakje van Aelbert. Onder het openen viel mij terstond een der rozekleure strikken in 't oog, die Charlotte voor had, toen ik haer leerde kennen, en om welken ik haer zedert dikwils gebeden had. 'Er waren twee boekjes in duodecimo bij, de kleine Wetsteinsche druk van Homerus, een werkje, waer ik zo menigmael naer verlangd had, om op mijne wandelingen niet met dien van Ernesti beladen te zijn. Zie eens! zoo koomen zij mijne wenschen voor, zoo sporen zij alle die kleine oplettenheden der

der vriendschap op, welke duizendmael dierbaerder zijn dan die schitterende geschenken, die de verwaendheid van den gever aen den dag leggen en ons vernederen. Duizendmael kus ik dat lint, en met elke ademhaling slurp ik de herinnering van alle gelukzaligheden in, met welken die weinige, gelukkige, onherroepelijke dagen mij overstroomden. Ja Willem! het is maer al te waer, en ik morre niet, de bloesempjes van 't leven zijn slechts verschijnzelen! hoe vele gaen 'er verloren, zonder eenig teken hunner aenwezigheid na te laten, hoe weinige zetten zich tot vrucht, en hoe weinige dezer vruchten worden rijp? En echter zijn 'er nog altijd genoeg, en evenwel — O mijn vriend kunnen wij rijp geworden vruchten veronachtzaemen, verachten, ongenooten laeten verwelken en verrotten?

Vaerwel! Het is een heerlijke zomer, ik klim menigmael op de vruchtbomen in den hof van Charlotte, en pluk er de vruchten af. Dan staet zij van onderen, en neemt ze aen, wanneer ik ze haer toereik.

Den 30. Aug.

ONGELUKKIGE! Zijt gij niet een dwaes? Bedriegt gij u zelven niet? wat zal 'er van deze woeden-

dende eindeloze hartstogt worden? Ik weet van gene gebeden meer, als aen haer, mijne verbeeldingskracht kent geene andere gestalte als de haere, en ik zie niets in de wijde wereld als met betrekking tot haer. En dit verschaft mij dan nog enige gelukkige ogenblikken. — Tot dat ik mij weder van haer los moet rukken, helaes Willem, waer mijn hart mij dikwijls toe noopt! — Wanneer ik zomtijds een lange poos bij haer gezeten heb, en mijn gehele ziel aen haer gelaet, aen hare houding, aen de hemelsche uitdrukking harer woorden hangen blijft, en mijne zinnen langzamerhand opgezet worden, mij alles voor de ogen begint te schemeren, ik naeuwlijks nog iets hoor, de keel mij toegenepen word, en dan mijn hart met onbezuisde kloppingen enige lucht zoekt te geven aen mijne gedrukte zinnen, maer derzelver verbijstering veel eer doet toenemen — O Willem, dan weet ik dikwils niet, of ik in de wereld ben! En zoo dan de weemoedigheid niet menigmael de overhand neemt, en Charlotta mij den elendigen troost vergunt, om mijne beklemdheid op hare hand uitteweenen, dan moet ik voort: Dan moet ik naer buiten! En gae in het veld omdwalen. Dan is 't mijn vermaek om op een steilen berg te klauteren, om mij een weg te banen door ontoegankelijke bosschen, door heggen die mij

kwet-

kwetsen, door doornen die mij verscheuren! En hier vind ik enigzints troost in! Enigzints! En wanneer ik van vermoeidheid en dorst menigmael onder wegen liggen blijf, wanneer ik menigmael laet in den nacht, onder het schijnzel der bleeke maen, het eenzaem woud, op een krom gewassen boom gae nederzitten, om mijne bebloede voetzolen enige rust te verschaffen, en dan in eene vermoeiende sluimering val! O Willem! Dan is het eenzaem bewonen ener celle, dan is het haire kleed en de geessel riem eene verkwikking, daer mijn ziel naer snakt. Vaerwel. Ik zie geen einde aen alle deze elende als het graf.

Den 3. Sept.

Ik moet voort! Ik bedank u, Willem, dat gij mijn wankelend besluit tot zekerheid gebracht hebt. Reeds veertien dagen heb ik het denkbeeld van haer te verlaten gevoed. Het moet zoo zijn. Zij is wederom in de stad bij eene van haere vriendinnen, En Aelbert — en — ik moet voort!

Den

Den 10. Sept.

Welk eene nacht! Willem, nu geraek ik alles te boven. Ik zal haer niet wederzien. O mijn vriend, mogt ik u om den hals kunnen vliegen, u met duizend tranen en verrukkingen alle die aendoeningen uitdrukken, die mijn hart beſtormen! Hier zit ik en ſnak naer lucht, zoek mij zelven tot bedaren te brengen, en wacht den ochtend af; want tegen zonnen-opgang zijn de paerden beſteld.

Helaes! zij ſlaept gerust en denkt niet, dat zij my niet weer zal zien. Ik heb mij van haer losgerukt, en ben ſterk genoeg geweest van in een geſprek van twee uren lang mijn voornemen niet te verraeden. En Hemel, welk een geſprek!

Aelbert had mij beloofd van terſtond na het avondeten met Charlotte in den hof te koomen. Ik ſtond op het terras onder de hooge kaſtanje-boomen, en keek de zon na, die ik nu voor de laetſte keer over het lieffelijk dal, en den ſtillen ſtroom, zag ondergaen. O ik had hier zoo dikwils met haer geſtaen, en dat zelfde heerlijk ſchouwſpel met haer aengezien, en nu — Ik ging de laen, die mij zoo waerd was, op en neder; een onbekende en heimelijke trek had mij, voor dat ik Charlotte noch kende, hier zoo dikwijls naer toe gelokt, en hoe verheugden wij

ons, toen wij in 't begin van ons kennisschap die wederzeidsche neiging en genegentheid voor dit plaetsje ontdekten! dat waerlijk eene der meest-romanesken is, dat ik ooit van de kunst heb zien voortbrengen.

Vooreerst heeft men, tusschen de kastanje-bomen door, een wijd uitzicht. — Doch ik herinner mij, dat ik u, meen ik, dit reeds geschreven heb, en hoe men eindelijk door het hoge beuken hout word ingesloten, aen de laen, door een boschje dat 'er aen raekt, gestadig al donkerder word, tot dat alles ten laetsten eindigt in een besloten prieëltje, het geen van al het ontzaggelijke der afgezonderdste eenzaemheid omgeven is. Nog voel ik de heimelijke aendoeningen die mij besprongen toen ik 'er op een vollen middag voor de eerste keer intrad; o dat was reeds een zwak voorgevoel, dat dit plaetsje nog eens een toneel van gelukzaligheid en smart zou worden!

De bittere en zoete gedachten van scheiden en wederzien hadden mij in een zachte mijmering doen vallen, toen ik hen eensklaps het terras op hoorde klimmen; ik liep hun te gemoet, en met een zekere grilling vatte ik haer bij de hand en kuste dezelve. Wij waren haeuwlijks boven op het terras, of zagen de maen achter een boomrijken heuvel opgaen; wij spraken over verscheide zaken, en kwamen onge-

merkt bij het donker prieeltje. Charlotte trad 'er in en zette zich neder, en Aelbert naest haer; ik ging ook zitten, doch mijne onrustigheid liet mij niet lang zitten, ik ſtond op, ging voor haer ſtaen, wandelde op en neer, en ging wederom zitten, ik was in een benauwden toeſtand. Zij deed ons de ſchone werking van den maneſchijn opmerken, die aen het einde van 't beuken hout het gehele terras vóór ons verlichtte; een heerlijk gezicht waerlijk en 't geen nog zoo veel te treffender was, om dat wij van rontomme in een ſtikke donkerheid beſloten waren. Wij waren ſtil, tot dat Charlotte eindelijk het zwijgen brak. Nooit, zeide zij, gae ik in den maene-ſchijn wandelen, of altoos denk ik aen mijn geſtorven vrienden, altoos overvalt mij het denkbeeld van dood, en van toekomentheid. Ja wij zullen aenwezig blijven, voer zij voort met de ſtem des heerlijkſten gevoels, maer zullen wij ons weder vinden, Werther? Zullen wij ons weer kennen? Wat meent gij, wat zegt 'er uw harte van?

Ja Charlotte, zei ik haer de hand toereikende, en terwijl mij de tranen in de ogen ſtonden, ja wij zullen elkanderen wederzien! Hier en hier namaels wederzien! — Ik kon niet verder ſpreken — Willem, moest zij dat aen mij vragen? juiſt daer ik zulk een benaeuwd afſcheid op 't harte had?

En

En of die waerde overledenen van ons weten, voer zij voort, of zij het gevoelen, als 't ons wél gaet; als wij met een vurige liefde aen hun denken? O de beeltenis van mijn moeder zweeft altijd om mij heen, wanneer ik in den ſtillen avond, midden onder hare kinderen, onder mijne kinderen zit, en ze om mij verzameld zie, gelijk ze om haer verzameld waren. En ach dan wend ik mijn betraend oog nae den hemel, en wensch: dat zij ſlechts voor één ogenblik nae beneden kon zien, zien hoe ik mijn woord houde, het geen ik haer in de ure des doods gaf: van de moeder haerer kinderen te zullen zijn. Honderd malen roep ik uit: Vergeef het mij dierbare ſchim, vergeef het mij, zoo ik voor hun niet ben alles wat gij voor hun waert. Ach ik doe echter alles wat ik kan, zij worden immers gekleed, gevoed, en wat nog veel meer dan dat alles is, zij worden opgepast, bemind en geliefkoosd. Engel uit den Hemel, o dat gij onze eendracht konde zien, hoe zoud gij met de vurigſte dankzeggingen dien God verheerlijken, dien gij met uwe laetſte bitterſte traenen om den welvaert van uwe kinderen ſmeekte! Zoo ſprak zij. Maer o Willem! wie kan herhalen het geen zij zeide, hoe kan een koude doode letter al het hemelſche van haere uitdrukkingen daerſtellen? Aelbert viel haer zagjes in de rede: het tast u te

ſterk aen, zei hij, mijn lieve Charlotte, ik weet het, deze denkbeelden hangen uwe ziel ſterk aen, doch Ik bid u — O Aelbert, zei zij, ik weet dat gij die avonden niet vergeet, dat wij te zamen aen het klein rond tafeltje zaten, als Papa uit was en wij de kinderen te bed geholpen hadden. Gij had dikwils een goed boek, maer zelden kont gij 'er toe komen, om wat te lezen. Ging het onderhouden van die heerlijke ziel niet boven alles! die ſchone zoete, levendige en altoos werkzame vrouw! Grote God, gij ziet mijne tranen, en weet hoedikwils ik mij in mijn bed voor u nederwerp, en bid om haer gelijk te mogen worden!

Charlotte! riep ik uit, terwijl ik mij voor haer nederwierp, hare handen nam en dezelven met duizend tranen bevochtigde. Charlotte, de zegen Gods en de geest uwer moeder rusten op u! — Had gij haer mogen kennen! Zei zij, mij de hand drukkende, — zij, was het waerdig, om van u gekend te worden. — Ik meende te vergaen, nooit had ik zulk een vleiende, zulk een grootſche lofſpraek gehoord; doch zij voer voort: en deze vrouw moest in den bloei van hare jaren ſterven, terwijl haer jongſte zoon nog geen zes maenden oud was. Haer ziekte duurde niet lang, zij was bedaerd, en onderwierp zich, doch hare kinderen drukten haer zwaer op 't

hart,

hart, bijzonder het jongste. Toen haer laetste uur naderde, vroeg zij om de kinderen, ik bracht ze binnen, de kleinsten die hun ongeluk nog niet kenden, en de grootsten die van droefheid buiten hen zelve waren: helaes! toen zij om het bed stonden, met welk een ijver hief zij de handen nae om hoog, en smeêkte den hemel zijne zegeningen over hen af! Na dat zij ze alle gekust en weggezonden had, zei zij tot mij: Wees hunne moeder! Ik gaf 'er haer de hand op! Gij belooft veel, mijn dochter, zei zij, het hart van ene moeder; en het oog van ene moeder! Dikwils heb ik aen uwe traenen van dankbaerheid gezien, dat gij voelt wat het hart van ene moeder is. Heb dan zulk een hart voor uwe zusters; en heb voor uw vader, de liefde, de gehoorzaemheid van een vrouw. In u zal hij zijn troost vinden. Zij vroeg na hem, hij was uitgegaen om de ondraeglijke smart, die hij leed, voor onze ogen te verbergen; o zijn hart wierd van een gescheurd!

Aelbert, gij waert in de kamer! Zij hoorde iemand gaen, vroeg wie het was, en deed u bij haer komen. En hoe zij ons toen aenzag, hoe getroost en vergenoegd! op het denkbeeld dat wij gelukkig waren, dat wij te zamen gelukkig zouden worden. Aelbert viel haer om den hals, en kuste haer, en riep: wij zijn 't! wij zullen 't zijn. De gelaten Aelbert geraekte buiten zich zelven, en ik verloor alle gevoel.

Werther, ging zij voort, en deze vrouw moest na 't graf! O God, wanneer ik menigmael nadenk, hoe wij 't geen ons het dierbaerst op aerde was zien weg dragen, en niemand dit zoo sterk gevoelt als de kinderen, die zich nog langen tijd beklaegden, dat de zwarte mannen Mama hadden weggedragen! —

Zij stond op, en eensklaps ontwaekte ik en begon te trillen; ik bleef zitten en hield hare hand vast. Wij moeten heen, zei zij, het wordt tijd. Zy wilde haer hand terug trekken, maer ik hield haer nog vaster. Ja wij zullen elkander wederzien, riep ik uit, wij zullen ons weervinden, onder alle gedaentens zullen wij ons herkennen. Ik gae, voer ik voort, ik gae gewillig, en evenwel, zoo ik zeggen moest voor eeuwig, neen, dit zou ik niet kunnen uitstaen. Vaerwel, Charlotte! Vaerwel Aelbert! Wij zien elkander weder. — Morgen, denk ik, antwoordden zij lachend; o ik voelde dat Morgen! Helaes zij wist niet toen zij haer hand uit de mijne trok — zij gingen de laen uit, ik bleef staen, keek hen door 't maen-licht nae en wierp mij op den grond om door het storten van een zee van tranen mijn beklemd hart enigsints lucht te geven; ik sprong weer op, liep nae voren op het terras, en van verre zag ik in de schaduw der hoge linde-bomen haer wit kleed bij de tuindeur nog schemeren; ik strekte mijne armen uit, en het verdween.

HET

HET LIJDEN VAN DEN JONGEN WERTHER.

TWEEDE DEEL.

Weerhoud geen Traen die op zijn Graf u 't oog ontvliedt.
Maer weest een Man en volgd Zijn voorbeeld niet.

Den 20 Octob. 1771.

GISTEREN zijn wij hier aengekomen. De Gezant is onpasselijk, en zal zich daerom nog in enige dagen niet vertonen; Was hij slechts zoo onvriendelijk niet, dan zou alles wel gaen. O ik vrees, ik vrees dat het noodlot mij harde beproevingen toegedacht heeft. Echter moed geschept! een weinigje luchthartigheid helpt alles doorstaen! Luchthartigheid! ik moet 'er om lagchen, dat dit woord mij uit den pen vloeit. O ja, wat lichter bloed zou mij het gelukkigste schepsel onder de zon maken. Hoe! daer anderen met hun weinigje vermogens, en geringe begaeftheden, van eigenliefde dronken om mij heen zwieren, vertwijffel ik aen mijne vermogens, aen mijne begaeftheden. Goede God! gij die mij dit alles schonk, waerom hield gij de helft niet te rug en gaeft mij wat meer vertrouwen op mij-zelf, wat meer tevredenheid!

Geduld! geduld! Het zal wel beter worden. Want ik verzeker u, mijn waerde, dat gij gelijk hebt.

Zedert dat ik alle dagen onder de menschen omwoel, en zie wat zij doen en hoe zij te werk gaen, ſtae ik veel beter met mij-zelven. En dewijl het toch zoo met ons geſchapen is, dat wij een ieder met ons, en ons met een ieder vergelijken; zoo is het zeker dat geluk of ongeluk ſlechts in de voorwerpen ligt, met welken wij ons vergelijken; en 'er niets gevaerlijker dan de eenzaemheid. Onze verbeeldingskracht, door haer natuur gedrongen om zich te verheffen, en door de ſchijnbeelden der dichtkunde gevoed, vormt zich een rei van wezens, waer van wij de laetſten zijn, en die ons allen heerlijker, allen volmaekter ſchijnen dan wij zelf zijn. En dat gaet geheel natuurlijk toe: Wij gevoelen zoo dikwils, dat ons veel ontbreekt, en juist, wat ons ontbreekt ſchijnt ons dikwils een ander te bezitten, dien wij 'er dan ook alles wat wij bezitten bij lenen, en nog een zekere denkbeeldige behaeglijkheid daerenboven. Daer hebt gij dan een gelukkig, een volmaekt mensch — doch van ons eigen maekzel.

Daerentegen wanneer wij met alle onze zwakheid, met alle onze zwarigheden ſlechts altijd blijven doorwerken, zoo bevinden wij zeer dikwils, dat wij 't met ons langzaem voortſlenteren en laveeren verder brengen dan anderen met hunne zeilen en riemen —

nen — en — met anderen inhalen of voorbij te geraken gevoelt men toch ook het vermogen zijner eigen krachten.

Den 10. *Nov.*

HET begint mij hier nog al min of meer draeglijk te vallen. 'T best is, dat ik genoeg te doen heb; en de menigte en verscheidenheid van menschen, al die nieuwe gedaentens, maken een aertiggekleurd tafereel uit waer mijn ziel zich enigsints in verlustigt. Ik heb den Graef van C** leren kennen, een man, voor wien mijne hoogachting dag op dag toeneemt. Hij heeft een uitgebreid en doordringend verstand, en is alles behalven koel, schoon hij ongemeen veel doorzicht heeft: in tegendeel schittert 'er veel gevoel voor vriendschap en genegenheid uit zijn onderhoud voort. Hij schepte veel behagen in mij, toen ik voor 't eerst in onderhandeling bij hem wierd gezonden, en hij bij de eerste woorden, reeds bemerkte, dat wij elkanderen verstonden, en dat hij met mij op een anderen toon kon spreken als met iedereen. Ook kan ik zijn openhartig gedrag jegens mij niet genoeg roemen. O wat smaekt men een

een waerachtig innerlijk genoegen bij 't zien van een grote uitgebreide ziel, die zich voor ons opent!

Den 24. Dec.

De Gezant veroorzaekt mij veel verdriet, zoo als ik wel voorzien had. Olijker hairklover heb ik nooit gezien. Stap voor ſtap meet hij af, en vitten en muggeziften heeft geen eind; een mensch die nooit over zichzelf voldaen is, en dien het daerom ook niemand naer den zin kan maken. Ik werk gaern luchtig weg, en zoo als het ſtaet zoo ſtaet het, maer dan is hij niet te goed van mij mijn opſtel weerom te geven en te zeggen: het is goed, maer ziet het nog eens nae, men vind altoos nog de ene of andere betere uitdrukking, een zuiverder bepael-woordje. Dan meen ik duivels te worden! Geen enkel bindwoordje mag 'er overgeſlagen worden, en hij is een doodvijand van alle woorden-verplaetſingen die mij menigmael ontglippen. Dreunt men een vol zin bij ongeluk niet naer den ouden zang af, zoo koomt hem dezelve duiſter voor. O het is een ſtraf, met zulk een mensch te doen te hebben.

Het vertrouwen van den Graef van C** is nog het

het enige, dat mij schadeloos stelt. Hij zij mij laetst met de uiterste oprechtheid, hoe zeer hij over de talmachtigheid en de eeuwigdurende bedenklijkheden van mijn Gezant te onvreden was: Zulke menschen maken alles moeielijk zoo voor hun zelven als voor anderen. Doch, zei hij, men moet gedult nemen, even gelijk een reiziger, die over een berg moet. Gewisselijk! zoo 'er de berg niet was, zou de weg veel gemakkelijker en korter zijn, maer hij is 'er nu! en men moet hem over! ——

Ook ziet mijn oude knorpot wel, dat de Graef mij boven hem stelt, en dit ergert hem, en doet hem alle gelegenheid aengrijpen om kwaed tegen mij van den Graef te spreken; dan neem ik, zoo als natuurlijk is, zijn partij op, en dit maekt de zaek slechts erger. Gisteren maekte hij mij hevig boos want het was op mij ook gemunt: Zoo tot het behandelen van enige zaken, zei hij, is de Graef zeer geschikt, hij werkt heel gemakkelijk en voert een goede pen, maer het ontbreekt hem, gelijk al de fraeije geesten, aen grondige geleerdheid. Hoe gaern had ik hem op die woorden eens helder afgerost, want wat valt 'er met zulk volk te praten, doch, wijl dit evewel niet geschieden kon, voerde ik hem met eenige heftigheid te gemoet, dat de Graef een man was, voor wien men achting behoorde te hebben,

zoo

zoo wel van wegen zijn karakter, als zijne kennis; ik heb, zei ik, nooit iemand gekend, dien het zoo wel gelukt is, zijn geest uittebreiden, hem tot ontallijke onderwerpen uittestrekken, en bij dat alles nog zoo veel werkzaemheid voor het gemene leven te behouden. Dit was Arabisch voor hem, en ik ging heen, om door zijn verder gereevel niet nog razender gemaekt te worden.

En wiens fchuld is dit nu, als die van u allen, die mij tot dat juk bepraet, en zoo veel van werkzaemheid voorgezongen hebt. Werkzaemheid! wanneer een boer, die aerdappelen fteekt, en nae de ftad rijdt, om zijn graen te verkopen, niet meer doet dan ik, zoo wil ik mij op de galei-bank, aen welke ik nu vastgeklonken ben, nog een dozijn jaren langer afflovеn.

„ En dan die blinkende elende, de verveelendheid, die 'er onder dit onverdraeglijk volk, dat zich hier bijeen verzaemelt, heerscht! en die rang-ijver, die hen fteeds waekzaem houd en doet oppasfen, om elkander een duim-breed velds aftewinnen, en meer andere lage en elendige hartstochten, die zij zoo moedernaekt vertonen! Daer is een vrouw, bij voorbeeld, die een iegelijk van haren adel en hare landgoederen onderhoud; zoo dat ieder vreemdeling denken moet: Dat is een zottin, die zich van ha-

wegen haren adel en hare Heerlijkheid wonderen verbeeld. — Doch het is nog veel erger, dat zelve wijf is de dochter van een geringe boere-schout hier omstreeks. —— Zie daer, ik kan met geen mogelijkheid begrijpen hoe een mensch zoo ver gaen kan en zich zoo plat ten toon stellen.

Ik beken 't, mijn waerde, ik bemerk dagelijks meer en meer, hoe dwaes men doet, dat men anderen naer zichzelf beoordeelt. En wijl ik met mij zelven zoo veel te doen heb, en dit hart en hoofd zoo vaek omloopt, ach zoo laet ik en ander gaern zijnen weg wandelen, konden zij mij slechts ook maer laeten gaen.

Het geen mij het meest stuit, zijn die verwenschte onderscheidingen tusschen adel- en burger-stand. 'T is waer, ik weet zoo wel als een ander, hoe noodzakelijk de verschillendheid van rang is, hoe vele voordelen ik 'er zelf uit trekt, doch deze onderscheiding moest mij den weg niet geheel en al affnijden, juist waer ik nog een weinigje vreugde, enige schemering van geluk hier op aerde genieten kon. Ik heb onlangs bij het wandelen ene zekere Freule van B** leren kennen, een allerbeminnelijkst meisje, dat midden onder hare stijve opvoeding echter veel natuurlijks behouden heeft. Wij schepten een wederzijdsch behagen in malkanders onderhoud, en bij

het

het scheiden verzocht ik om de vrijheid, van haer aen haer huis te mogen bezoeken. Dit vergunde zij mij met zoo veel rondborstigheid, dat ik den behoorlijken tijd kwalijk kon afwachten om na haer toe te gaen. Zij is hier niet van daen, en woont bij eene Tante in. De physionomie van die oude totebel geviel mij niet. Ik betoonde haer veel oplettendheid, wendde meest al mijne woorden tot haer, en in minder dan een half uur tijds wist ik reeds ten naesten bij, het geen de Freele mij naderhand zelf beleed: dat die waerde Tante in haren ouderdom, en gebrek aen goed zoo wel als aen geest, geen anderen steun had, als den rei harer voorvaderen, gene andere bescherming, als den stand, binnen welken zij zich verschanst heeft, en geen ander vermaek, als van hare hoogte op den verachtelijken burger te zien. Men zegt dat zij in haer jeugd schoon geweest is, en hare gulde leeftijd verkwist heeft met menigen armen minnaer het hoofd, door haer eigenzinnigheden, op hol te helpen, tot dat zij zich in rijper jaren onder het juk van een oude Officier heeft moeten begeven, met wien zij onder begunstiging van zijn tamelijk inkomen de kopere eeuw heeft doorgebracht en zedert zijn dood beleeft zij de ijzere, en zou van niemand aengezien worden, wanneer haer nicht zoo beminnelijk niet was.

Den

Den 8. Jan. 1771.

HEMEL, welk een slag van volk, dat met zijn gantsche ziel aen het ceremonieele hangen blijft, dat jaren lang overlegt en bepeinst, hoe zij aen tafel een stoel hoger zullen klimmen! en gae u niet verbeelden dat zij anders gene bezigheden hebben; integendeel, zij hebben de handen vol, en dat juist om dat zij door deze armhartige wisjewasjes in het voortzetten hunner werkelijke en gewichtige bezigheden belet en opgehouden worden. Voorleden week ontstond 'er zulk een geschil bij de slede-vaert, en de gantsche partij wierd gebroken. Die dwazen! dat zij niet zien, dat het eigenlijk op de plaets in 't geheel niet aenkoomt, en dat hij, die de eerste heeft, zoo zelden de eerste rol speelt, Hoe menig Koning word door zijn Staets-dienaer, hoe menige Staets-dienaer door zijn geheimschrijver geregeerd. En wie is dan eigenlijk dè eerste? die gene, dunkt mij, die over de anderen heen ziet, en zoo veel kracht of list bezit, om zich, tot het ter uitvoer brengen zijner ontwerpen, van hun vermogen en hunne hartstochten te bedienen.

Den 20. Jan.

Ik moet u schrijven, mijn waerde Charlotte! hier in een slecht vertrekje van een geringe boere-herberg, waer ik nae toe gevlucht ben om voor een zwaer onweer te schuilen. Zedert dat ik binnen D. dat treurig nest, onder een vreemd volk, maer 't geen voor mijn hart nog vreemder is, omdwael, heeft 'er zich nog niet één ogenblik opgedaen, dat mijn hart mij gebood om aen u te schrijven. Maer in dit hutje, in deze eenzaemheid, in dit besloten schuilhoekje, waer de sneeuw en hagelstenen tegen mijn venstertje woeden, hier waert gij mijne eerste gedachte. Zoo als ik hier intrad, overviel mij uwe gestalte, uw aendenken. O Charlotte! en zoo heilig, zoo gloeiend! Goede God! het eerste gelukkig ogenblik weder.

Mogt gij mij eens zien, mijn waerdste, in dezen maelstroom van verstrooijingen! Hoe mijne zinnen geheel uitdrogen! Geen één ogenblik 't welk mijn hart met aengename aendoeningen vervult, geen één dat mij een gelukkige traen uit de ogen perst. Niets! Niets! Ik stae als voor een raretietkast, en zie de mannetjes en de paerden voorbij mij heen rukken, en vraeg dikwils aen mij zelf,

zelf, of mijn' ogen zich niet bedriegen. Ik ſpeel mee, of liever, men doet mij ook mee ſpelen als een pop, en dan vat ik mijn buurman menigmael bij zijn houte hand, maer trek ze grillend terug.

Slechts een enig vrouwelijk ſchepſel heb ik hier gevonden. Ene Freule van B**. Zij gelijkt u, mijn lieve Charlotte, zoo men u gelijken kan. Ha ha! zult gij zeggen: de vriend begint de meisjes zoetigheden te vertellen! Geheel onwaer is het niet Zedert enigen tijd ben ik, wijl ik toch niet anders zijn kan, zeer aertig, en heb veel geest, de vrouwen zeggen, dat ik uitmemend fijn weet te prijzen (en voeg gij 'er bij, te liegen, want zonder dit gaet het toch niet toe!) Maer ik wilde van de Freule B** ſpreken; Zij heeft veel gevoel, en haer ziel is uit haer gelaet en grote blaeuwe ogen te lezen; haer ſtand, die geen enkelen wensch van haer harte bevredigt, is haer tot een last. Zij verveelt zich in dit gedrang en geraes, en wij brengen menig uurtje op het land door, daer wij dan onze denkbeelden ener onvervalschte gelukzaligheid den vrijen teugel vieren, en ach! van u ſpreken! Hoe dikwils moet zij u hulde doen! Niet gedwongen, maer vrijwillig; Zij hoort zoo gaern van u, bemint u. ——

O mogt ik aen uwe voeten zitten, in dat lief vertrou-

trouwelijk kamertje, en onze lieven Kleinen te zamen om mij heen zien ſpringen, en wanneer zij u te luidruchtig wierden, met een akelig vertelſeltje rontom mij vergaderen en tot ſtilte brengen! — De zon gaet heerlijk onder, en doet de beſneeuwde velden ſchitteren, de ſtorm is voorbij En ik — moet mij weer in mijn kooij gaen ſluiten. Vaerwel! is Aelbert bij u? En op welk een voet? God vergeev' mij deze vraeg!

Den 17. Febr.

Ik vrees dat wij 't niet lang te zamen meer uit zullen houden, mijn gezant en ik. Hij is geheelenal onverdraeglijk. Zijn wijze van werken en zaken te verhandelen is zoo belagchelijk, dat ik mij niet onthouden kan, hem tegentespreken, en dikwils iets naer mijn eigen hoofd en wijze te doen, 't geen hem dan gevolgelijk nooit naer den zin is. Hierover heeft hij mij onlangs bij 't Hof aengeklaegd, en de Minister heeft 'er mij over berispt; zacht, zeer zacht, maer evenwel berispt; en ik was voornemens mijn ontſlag te verzoeken, toen ik een bijzonderen brief van hem ontfing, een brief, voor welken ik heb nedergeknield om des-

zelfs

116.

zelfs verheven, edelen, verstandigen inhoud aentebidden. O hoe hij mijne al te grote gevoeligheid te recht zoekt te wijzen! Hoe hij mijne te ver gedreven denkbeelden van werkzaemheid, van invloed op anderen, van doordringendheid in zaken als jeugdigen ijver aen merkt en in achting houd, dezelven niet tracht uitteroeijen, maer te matigen en daer henen te leiden, waer zij wezenlijk in aenmerking komen, en krachtdadige werking kunnen doen! Ook ben ik nu weer voor acht dagen gesterkt, en 't met mij zelven ééns geworden. O mijn vriend, de gerustheid van ziel en vergenoegdheid over zichzelven zijn heerlijke zaken, waren zij slechts niet even zoo bros, als zij schoon en kostbaer zijn.

Den 20. Febr.

GOD zegen u, mijn waerden, hij schenk u alle de goede dagen, die hij mij onthoudt.

Ik bedank u Aelbert dat gij mij bedrogen hebt; ik wachte op tijding van uw trouwdag, en had voorgenomen om Charlotte's beeltenis op denzelven plechtiglijk van den wand te nemen, en onder andere papieren te begraven. Nu zijt gij een

paer, en haer afbeedſel is nog hier! Dat het dan blijve! En waerom niet? Ik ben immers ook bij u, en leef buiten uw nadeel in Charlotte's hart. O ja, Ik heb 'er de twede plaets in, en wil en moet die behouden. O ik zou razend worden, wanneer zij vergeten kon — Aelbert! Ik zie de hel geopend in deze gedachten. Vaerwel Aelbert! Vaerwel, engel van den hemel, vaerwel, Charlotte!

Den 15. Maert.

Ik heb een ontmoeting gehad, die mij van hier zal wegjagen! ik knars op mijn tanden! verwoed! Geen herſtel is 'er aen; en daer zijt gij alleen ſchuld van, gij die mij allen aengezet, gedrongen en geplaegd hebt, dat ik mij in een post zou begeven, die niet naer mijn zin was. Daer zit ik nu, daer zit gij nu! En op dat gij niet weer zegt, dat mijn buitenſporige denkbeelden alles bederven; zo hebt gij hier, Mijnheer, een verhael, zoo eenvouwdig en juist, als of het uit de handen van een kronijk-ſchrijver kwam.

De Graef van C** bemint mij, acht mij, dat is bekend, dat heb ik reeds honderdmael gezegd. Nu

was

was ik gisteren bij hem ten eten, juist ten zelfden dage; dat 's avonds het hoogadelijk gezelschap van Heeren en Vrouwen bij hem te zamen koomt, waer ik niet om dacht; ook was het mij nooit ingevallen dat wij menschen van eenen minderen rang tot zulk een gezelschap niet behoren. Goed. Ik eet bij den Graef, en na den eten gaen wij de grote zael al pratende op en neer wandelen, terwijl de Overste B** ook koomt en in ons gesprek deelt, en zoo vliegt de tijd om en het uur der bijeenkomst is daer. God is mijne getuigen dat ik nergens om dacht. Ondertusschen treed de allergenadigste Vrouw van S** binnen, met Mijnheer haer gemael, en haer groot en onnozel kleuter van een dogter met haer platten boezem en naeuwgeregen lijfje, en steken in 't voorbijgaen elk een paer hoog-adelijke ogen en neusgaten op; en gelijk dat slag van volk mij ten uitterste ergerlijk is, zoo was ik voornemens om heen te gaen, en wachte slechts, tot dat de Graef van hun hatelijk gekakel bevrijd was, toen juist mijne Freule B** binnen trad; terwijl mijn hart altijd min of meer open gaet, als ik haer zie, zoo bleef ik, ging achter haer stoel staen, en bemerkte eerst na verloop van enigen tijd, dat zij met minder onbedwongenheid als anders, en zelfs met enige verlegenheid tegen mij sprak. Dit trof mij. Bestaet zij, de duivel hael! ook als al dat

volk, dacht ik! ik was geraekt en wilde heen gaen, en echter bleef ik, wijl ik mij genoopt voelde om dit ſtuk nader te onderzoeken. Ondertusſchen groeit het gezelſchap aen. De Baron F** met zijn gantſchen opſchik van de kronings tijd van Franciscus den Eerſten, de Hofraed R** doch hier *in qualitate* Heer van R** genaemd met zijn dove vrouw enz. Zonder den ſchralen J** te vergeten, in wiens kleding de overblijfſelen der alleroudſte mode bij enige nieuwmodiſche opſchik wonderlijk afſteken enz. die kwamen allen terwijl ik met enigen mijner kennisſen ſtond te praten, doch die hunne woorden allen zoo zeer bekorten als mogelijk was; ik dacht — en lette ſlechts op mijne B**. Ik bemerkte niet, dat de vrouwen elkander aen 't einde van de zael in de oren fluisterden, dat het als een vuurtje tot de mans rond liep, dat Mevrouw van S** met den Graef ſprak (dit alles heeft de Freule B** mij naderhand verhaeld) tot dat de Graef eindelijk nae mij toe kwam en mij met zich aen een venſter nam. Gij kent, zei hij onze misſelijke gewoontens, ik meen te kunnen bemerken dat het gezelſchap te onvrede is over uwe tegenwoordigheid, ik zou om alles in de wereld niet — Ik verzoek uwe Excellentie, viel ik hem in, duizendmael om verſchoning, ik had 'er eerder aen behoren te denken, en ik ben verzekerd dat gij

mij

mij deze onachtzaemheid wel zult willen vergeven, ik was te voren reeds van gedachte om affcheid te nemen, de een of andere boze Geest moet mij te rug gehouden hebben, voegde ik 'er lagchend bij, terwijl ik mij boog. De Graef drukte mij aen de hand met ene aendoening, die alles uitdrukte. Ik groette het voornaem gezelschap, ging heen en zette mij in een kabriolet en reed nae M** om aldaer boven van een heuvel de zon te zien ondergaen, en daer bij in mijn Homerus het heerlijk gezang te lezen, daer Ulysses van den treffelijken varkenhoeder onthaeld word. Dit was alles wel.

Des avonds koom ik tegen etens tijd terug. 'Er waren 'er nog maer weinig in de eetkamer, en die hadden een hoek van het tafellaken opgeslagen, en speelden met dobbelstenen. Ondertusschen koomt de brave A** in, legt zijn hoed neer, kijkt mij aen, treed nae mij toe en zegt zachtjes: Gij hebt verdriet gehad! Ik? — de Graef heeft u uit het gezelschap gewezen — Het gezelschap? ik was blij dat ik in de vrije lucht kwam — zoo veel te beter, zei hij, dat gij het zoo opneemt. Evenwel spijt het mij. Het is overal reeds rugtbaer. —— Toen begon het mij eerst te knagen. Allen die aen tafel kwamen en mij aenkeeken, die zien 'er u, dacht ik, op aen En dat begon kwaed bloed bij mij te zetten.

En daer men mij nu overal waer ik mijne voeten zet beklaegt; daer ik horen moet, hoe mijne benijders nu zegepralen en zeggen: Zoo ziet men 't hoe 't met dien verwaende afloopt, die zich op hun weinigje verstands wonderveel laten voorstaen, en denken dat zij zich daerom vrij boven alle gewoontens kunnen verheffen, en wat diergelijke hondetael meer is; dan meen ik mij meenigmael een mes in 't harte te boren. Want men mag van bedaerdheid en wel-gemoedheid zeggen wat men wil, ik wenschte den man wel eens te zien, die verdragen kan, dat hij van schurken over de tong word gereden, wanneer zij enigsints vat op hem hebben. Als hun geblaes-kaek zonder grond is, o! dan kan men ze licht laten lopen.

Den 16. Maert.

'T spant alles te zamen om mij woedend te maken! Heden tref ik de Freule B** in de laen aen. Ik kon mij niet weerhouden van haer aen te spreken en haer, zoo drae wij enigsints van 't gezelschap verwijderd waren, mijne gevoeligheid over haer laetst-gehouden gedrag te tonen. O Werther, zei

zij

zij op een toon die mij trof, hebt gij mijne verlegenheid zoo verkeerd kunnen uitleggen, daer gij mijn harte kende! Wat heb ik niet om uwentwille geleden, van het ogenblik af aen, dat ik in de zael trad! Ik voorzag alles, honderdmael lei het mij op de tong óm het u te zeggen, ik wist zeker dat die S** en T** eerder met haer mans zouden heen gegaen zijn, dan in uw gezelschap te blijven, ik wist dat de Graef haer enigsints ontziet, — en dan tegenwoordig het alarm — Hoe zoo Freule? zei ik, en verborg mijn ontsteltenis, want alles, wat Adelijn mij eergisteren gezegd had, liep mij op dit ogenblik als ziedend water door de aderen. — Wat heeft het mij niet reeds gekost! zei dat zoete schepsel, terwijl de tranen haer in de ogen stonden. Ik was geen meester van mij zelf meer, en was voornemens van mij aen hare voeten te werpen. Verklaer u, riep ik uit: De tranen liepen over haer wangen, ik was buiten mij zelf. Zij droogde ze af zonder ze te willen verbergen. Gij kent mijne Tante, ving zij aen, zij was 'er bij tegenwoordig, en heeft! o met welke ogen heeft zij het aengezien! Werther, ik heb den gehele nacht moeten lijden, en van de morgen heeft zij mij nog sterk voor- gepreekt over mijne verkeering met u, ik heb u moeten horen laeg stel-

len,

len, vernederen, terwijl ik u flechts ten halve kon en dorst verdedigen.

Elk woord, dat zij ſprak, ſneed mij door het hart. Zij gevoelde niet, welk een barmhartigheid het zou geweest zijn, mij dat alles te verzwijgen; zij voegde 'er alles bij wat de kwaedſprekendheid wijders nog uitbraken zou, en hoe al dat onverdraeglijk volk ſtoffe vond van zich daer in te verheugen, hoe men nu mijn vernederden hoogmoed, en geſtrafte minachting omtrend anderen, die mij reeds zedert lang verweten was, voortaen in zegenprael om zou voeren en van alle kanten uitkrijten. Dat alles, Willem, moest ik uit haer mond horen, terwijl haer ſtem de waerachtigſte deelneming verried. Ik was razend, en ben het nog. Ik wenschte dat zich eens iemand onderſtond van het mij te verwijten! ja Willem, dat wenschte ik, op dat ik hem mijn degen door het lijf kon ſtoten! wanneer ik bloed zag, zou het beter met mij worden. Ach! honderdmael heb ik nae een mes gegrepen, om dit benaeuwd harte lucht te maken. Men verhaelt van een edel ras van paerden, die, wanneer zij ſterk verhit en afgejaegd zijn, zich zelfs uit natuurlijke inſpraek een ader open bijten, om zich aen adem te helpen. Zoo gevoel ik mij dikwils ook, ik zou mij gaern een

een ader willen openen, die mij aen de eeuwige vrijheid hielp.

Den 24. Maert.

Ik heb te Hoof mijn ontslag verzocht, en zal het zelve, hoop ik, bekomen, en gij zult mij verschonen, dat ik uwe toestemming niet eerst gevraegd heb. Ik moest nu weg, en al wat gij te zeggen mogt hebben, om mij tot blijven overtehalen, dat weet ik al, en dus —— Stel het mijn moeder op een zachte wijs voor, ik kan mij zelven niet helpen, en daerom moet zij niet te onvreden zijn, dat ik haer ook niet helpen kan. Zekerlijk zal het haer hard vallen. Midden in den schonen loop, dien haer zoon tot Geheimraed en Gezant opleidde, zoo op ééns stil te zien houden, en terug met het beestje nae den stal! O: verweeg en beoordeel de zaek nu zoo als gij wilt, en vergelijk alle mogelijke gevallen, in welken ik had kunnen en moeten blijven. 'T zij genoeg dat ik gae. En op dat gij weten moogt waer ik nae toe gae, zoo heb ik u te zeggen dat hier de Vorst** veel smaek in mijn gezelschap vind, en mij, toen hij van mijn ontslag hoorde, verzocht heeft van met hem nae

zij:

zijne goederen te gaen, en aldaer de Lente doorte-brengen. Hij heeft mij belooft dat ik geheel aen mij zelven zal gelaten worden, en wijl wij elkanderen tot op een zekere hoogte verstaen, zoo wil ik het dan, op goed-geluk aen, eens wagen, en met hem gaen.

P. S. *Den 19. April.*

Ik bedank u voor uwe twee brieven. Ik heb niet geantwoord, om dat ik dezen brief liggen liet, tot dat mijn ontslag van 't Hof hier was, wijl ik vreesde, dat mijn moeder zich bij den Minister mogt vervoegen en mijn voorhebben bezwaerlijk maken. Maer nu is het zoo ver, mijn ontslag is gekomen. Ik kan 't u niet zeggen, hoe ongaern men 't mij gegeven heeft, en wat de Minister mij schrijft, gij zoud in nieuwe jammerklagten uitbreken. De Erfprins heeft mij vijf en twintig dukaten voor mijn affcheid gezonden, verzeld van een paer woorden die mij de tranen uit de ogen hebben geperst. Zoo dat mijn moeder mij het geld niet behoeft te zenden, om 't geen ik onlangs geschreven heb.

Den

Den 5. Maij.

Morgen vertrek ik van hier, en vermits mijn geboorte plaets maer zes mijlen uit den weg ligt, zoo wil ik haer nu eens wederzien, en mij de oude gelukkige dromen mijner kindsheid herinneren. Even dezelfde poort wil ik inkomen, welke mijn moeder met mij uitreed, toe zij na de dood van mijn vader dat lief vertrouwelijk oord verliet, om zich in uw nest van een ſtad opteſluiten. Vaerwel, Willem, gij zult van mijn togt hooren.

Den 9. Maij.

Ik heb de bedevaert nae mijn geboorteplaets met al de aendacht van een Pelgrim volbracht en verſcheide onverwachte aendoeningen gevoeld. Ik deed aen den groten lindeboom, die een vierendeel uurs van de ſtad nae den kant van S** ſtaet, ſtil houden, ſteeg af en belaste den koetſier van voort te rijden, om te voet elke herinnering

zoo

zoo nieuw en levendig als mogelijk was in 't binnenſte van mijn hart te gevoelen. Daer ſtond ik nu onder den lindeboom, die voor dezen het doel en de grenspael mijner kindſche wandelingen geweest was. Maer hoe veranderd! Toen ter tijd wenschte ik in mijne gelukkige onkunde, wenschte ik mij verder, de onbekende wereld diep in, daer ik al dat voedzel, al dat genot hoopte te vinden 't geen ik zoo dikwils gevoelde dat aen mijn hart ontbrak. Thans kwam ik uit de wijde wereld terug —— O mijn vriend, met hoe veel bedrogen verwachtingen, met hoe veel vernielde ontwerpen! — Ik zag het gebergte voor mij liggen, 't welk zoo veel duizende maelen het voorwerp mijner wenſchen geweest was. Uren lang kon ik hier zitten, en ſnakken om 'er over te zijn, en mij zelven in gintſche bosſchen, gintſche dalen, die zich van verre aen mijn onverzadigd oog vertoonden, met hart en ziel te verliezen —— en als ik dan op mijn bepaelde tijd weer terug moest, met welk een tegenzien verliet ik dit lieve plaetsje dan niet! — Ik naderde de ſtad, en groette voor alle oude bekende tuinhuisjes, de nieuwen ſtieten mij tegen de borst, even gelijk al de veranderingen, die men zedert gemaekt had. Ik trad de poort in, en bevond mij weer in mijn ouden ſchik. Ik mag in gene-

ne omstandigheden treden mijn waerde, want zoo belangrijk als alles voor mij was, zoo eentonig zou het in 't verhael worden. Ik had voorgenomen mijn huisvesting op de markt te nemen, juist naest onze oude woning. In 't naetoegaen bemerkte ik dat het school; waer een oude brave vrouw ons in onze kindsheid onder hare zorg hield opgesloten, in een winkel veranderd was. Ik herinnerde mij de onrust, de tranen, de stompheid van begrip, den angst, die ik in dat hok uitgestaen had. — Ik deed geen voetstap, die niet merkwaerdig was. Een pelgrim treft in 't heilige Land zoo veel plaetsen ener belangwekkende herinnering niet aen, en bezwaerlijk is zijn ziel zoo vol van heilige aendoeningen. — Nog eens voor duizend. Ik ging met den vloed af tot nae een zekeren hof, dat te voren ook een mijner wandelingen was, en waer het plaetsje lag, daer wij jonge knaepen ons oeffenden, om het water met platte steentjes elk op het verst te scheeren. en de meeste ketsingen te maken. Ik herinnerde mij allerlevendigst, hoe ik menigmael het water staende na te kijken, hetzelve onder het maken der vreemdste denkbeelden met mijn oog bleef volgen, hoe wonderlijk ik mij dat onbekende land, daer het nae toe stroomde, voorstelde, en hoe

schielijk mijne verbeeldingskracht daer flaitte, en dat alles echter al verder moest gaen, altoos al verder, tot dat dan eindelijk mijn oog zich in een onzichtbare uitgestrektheid verloor. Zie daer, mijn waerde, zyn dat niet juist dezelfde heerlijke gewaerwordingen der oudvaders! Wanneer Ulysses van de onmeetbare zee, en van de eindeloze aerde spreekt, is dat niet waerachtiger, menschelijker, treffender, dan wanneer thans ieder schooljonge zich voor ongemeen verstandig houdt, als hij nazeggen kan, dat zij rond is?

Nu ben ik hier op het Verstelyk jagtslot. Tot nog toe vind ik dat 'er zeer wel met den Prins te leven is, hij is zeer oprecht, en eenvouwdig. Doch wat mij menigmael spijt, is, dat hij dikwils over zaken spreekt, die hij slechts gehoord en gelezen heeft, en die hij dan juist uit hetzelfde gezichts-punt beschouwt, in 't welk zij hem voorgesteld zijn.

Ook schat hij mijn verstand en begaefthedan hoger dan dit hart, waer ik toch alleen groots op ben, 't geen alleen de bron van alles is, van alle vermogens, van alle gelukzaligheid en alle elende. O! wat ik weet, kan een ieder weten. — Mijn hart bezit ik alleen.

Den

Den 25. Maij.

Ik had iets in 't hoofd, daer ik u niets van heb willen zeggen, voor dat het ter uitvoer gebracht was, thans, nu 'er niets van komen zal, kan ik het ook gerust zeggen. Ik wilde in dienst gaen! Dat had ik lang op 't hart gehad. En voornamelijk om deze rede ben ik den Vorst hier nae toe gevolgd, die Generaal in ***schen Dienst is. Onder het wandelen ontdekte ik hem mijn voornemen, hij raedde 't mij af, en had eerder drift dan grilligheid moeten geweest zijn, zoo ik zijne redenen geen gehoor had willen geven.

Den 11. Junij.

Zeg al wat gij wilt, ik kan niet langer blijven. Wat zal ik hier doen. De tijd verveelt mij. 'T is waer, de Vorst behandelt mij als zijn's-gelijken, maer evenwel ben ik hier niet naer mijn zin. Daerenboven hebben wij in den grond niets met elkanderen gemeens. Hij is een man van verstand, doch van een heel gemeen verstand, en uit zijn onderhoud

weet ik niets meêr te halen, dan uit een wélgeschreven boek. Ik blijf nog acht dagen, en dan trek ik weer aen 't dwalen. Het beste dat ik hier gedaen heb, is mijn tekenen. En zekerlijk heeft de Vorst smaek in die kunst en gevoelt, maer zou nog veel sterker gevoelen, wanneer hij niet door die onverdraeglijke bepaeldheid der regels, en des gewoonlijken trants weerhouden wierd. Menigmael knars ik op mijn tanden, als ik hem in de hitte mijner gloeiende verbeeldingskracht aen natuur en kunst rond-voer, en hij 't eensklaps wonder-wél meent te maken, wanneer hij 'er met een gestempeld kunstwoord lomp in koomt vallen.

Den 18. Julij.

Waer ik nae toe wil? Ik zal 't u in vertrouwen zeggen. Ik moet nog veertien dagen hier blijven, en dan heb ik mijzelf wijs gemaekt, dat ik de bergwerken in 't ** schen eens wilde gaen bezoeken, doch in den grond is daer niets aen, eigenlijk wil ik Charlotte wederom wat meer nabij komen, dat is het al. Ik moet om mijn eigen hart lagchen — en volg zijn zin op.

Den

Den 29. Julij.

NEEN het is wél! 'T is alles wél! Ik haer man! O God, die mij geschapen hebt, had gij mij deze zaligheid bereid, myn gantsche leven zou een aenhoudend gebed zijn. Ik wil niet oordeelen, en vergeef mij deze tranen, vergeef mij mijn vruchteloos wenschen. —— Zij mijn vrouw! Het liefste schepsel onder de zon in mijn armen gesloten te houden. —— O Willem, het bloed stólt mij in de aderen, wanneer Aelbert haer in de zijnen vat.

En durf ik het zeggen? Waerom niet, ja Willem, zij zou met mij gelukkiger geworden zijn dan met hem! O hij is de man niet, om alle de wenschen van dat hart te vervullen. Een zeker gebrek aen gevoeligheid, een gebrek —— neem het zoo als gij wilt, dat zijn hart niet eenstemming klopt bij —— Och! — bij de plaets van het een of ander lief boek, daer mijn hart en dat van Charlotte elkander ontmoeten en onderling hetzelfde gevoelen; en in honderd andere voorvallen, dat onze aendoeningen over het bedrijf van een derden op elkanderen slaen. Mijn lieve Willem! 'T is waer, hij bemint haer van gant-

ſcher harte, en wat verdient zulk ene liefde niet. — Ik ben door een onverdraeglijk mensch geſtoord geworden. Mijn tranen zijn opgedroogd, en mijn gedachten verſtrooid. Vaerwel mijn waerde!

Den 4. Aug.

Ik ben de enige niet: alle menſchen worden in hunne hoop bedrogen, in hunne verwachtingen te leur geſteld. Ik heb die goede vrouw wezen bezoeken onder den lindeboom. De oudſte jonge kwam mij te gemoet loopen, terwijl zijn vreugdegeroep de moeder voor den dag deed komen, die 'er zeer bedrukt uitzag. Mijn goede heer! was haer eerſte woord, helaes, mijn Jantje is geſtorven, mijn jongſte kind; ik zweeg ſtil; en mijn man, zei zij, is weerom uit Zwitzerland, en heeft niets meegebracht, en zonder den bijſtand van goede luiden zou hij den weg over hebben moeten bedelen. Hij heeft de koorts onderweeg gekregen. Ik kon geen woord ſpreken; ik ſchenk de klijnen iets, en zij verzocht mij enige appelen aentenemen, 't geen ik deed, en dit oord eens treurigen aendenkens verliet.

Den

Den 21. Aug.

Eer men zijn hand omdraeit, bevind ik mij anders. Somtijds koomt 'er zo eensklaps een blijde ftrael des levens die mij weer doet opluiken! maer ach voor een ogenblik flechts! Wanneer ik mij zelven in mijn dromen verlies, dan kan ik mij niet weerhouden van te denken: Maer als Aelbert eens ftierf! Dan zoud gij! Ja zij zou —— en zoo loop ik die harsfenfchimmen dan na, tot dat zij mij voor een afgrond voeren, voor welken ik terug fidder.

Wanneer ik de poort uitgae, denzelfden weg langs, dien ik voor de eerfte mael reed, toen ik Charlotte tot de dans-partij afhaelde, hoe vind ik dan alles veranderd! Alles, alles is voorbijgaen! Geen fchaduw van de vorige wereld meer, geen pols-flag mijnes toenmaligen gevoels. 'T gaet mij eveneens als 't een geest zou moeten gaen, die terug kwam in het afgebrand of verwoest paleis, 't geen hij te voren als een bloeiend Vorst gebouwd, met alle pracht en heerlijkheid opgefierd, en ftervend aen zijn geliefden zoon nagelaten had.

Den 3. Sept.

Ik kan menigmael niet begrijpen, hoe 't mogelijk is dat zij een ander liefhebben kan, liefhebben durft, daer ik haer zoo geheel alleen, zoo vurig, zoo volkomen bemin, niets anders ken, noch weet, noch heb als haer.

Den 3. Sept.

Ik heb zeer bezwaerlijk tot het besluit kunnen komen van mijn blaeuwen effen rok, dien ik aen had toen ik met Charlotte voor 't eerst danste, afteleggen doch hij wierd eindelijk al te slecht. En nu heb ik 'er een laten maken, even als den vorigen, dezelfde kraeg en opslagen, en ook weer geele onderkleeren 'er bij.

Echter word ik altijd nog gewaer dat het dezelfde niet is. Ik weet het niet. — Ik denk dat hij mij met den tijd ook meer behagen zal.

Den

Den 15 Sept.

MEN meent des duivels te worden, Willem om al die fchurken, die God op den aerdbodem duld, en die niet het minfte begrip of gevoel hebben voor dat weinigje, 't geen op denzelven nog van enige waerdij is. Gij kent die notebomen, onder welken ik met Charlotte eens bij den braven Predikant te St** zat, die heerlijke notebomen, die mijn hart altoos met het innigfte genoegen vervulden. Hoe lief maekten zij de Pastorij, en hoe koel en heerlijk was derzelver lommer! Hoe aengenaem viel ons de herrinnering aen die goede Leeraers, die ze voor zoo veel jaren geplant hadden! De fchoolmeefter heeft ons den naem van den enen, dien hij van zijn grootvader gehoord had, dikwils genoemd, een allerbraefst mensch, en wiens aendenken mij, onder zijn boom, altijd heilig was. Ja Willem, de tranen ftonden den fchoolmeester in de ogen, toen wij 'er gisteren van fpraken, dat zij afgehouwen waren — Afgehouwen! Ik meen razend te worden, en zou den fchelm, die 'er den eerften houw aen deed, kunnen vermoorden. Ik, die mij dood zou kunnen

treuren, wannneer 'er zulk een paer bomen in mijnen hof ftonden, en 'er een derzelven van ouderdom ftierf, ik moest dit zoo aenzien! O mijn vriend, een ding troost mij nog! Zoo ziet men evenwel wat menfchengevoel is! Het gehele Dorp mort, en ik hoop dat de Predikants vrouw 't aen boter en eijeren en andere dingen ondervinden mag, welk een wond zij die plaets toegebracht heeft. Want dat fchepfel is 't, de vrouw van den nieuwen Predikant, (onze goede grijzaert is ook geftorven,) een mager, ziekelijk wijf, 't welk zeer veel rede heeft om geen aendeel aen de wereld te nemen, wijl niemand aendeel aen haer neemt. Een zottin, die voorgeeft geleerd te zijn, zich in het onderzoeken over den Canon mengt, fterk aen de nieuwmodifche gezuiverde zedekundige hervorming des Christendoms werkt, de fchouders ophaelt over Lavaters dweperij, en zonder gezondheid, en bijgevolg zonder enig vergenoegen hier op aerde leeft. Zulk een fchepfel was immers ook maer alleen in ftaet om mijn notebomen omver te houwen. Ja zie daer, 't is niet om te vergeeten! Verbeel u, dat de afvallende bladeren haer hof vuil en vochtig maken, dat de bomen haer het daglicht benemen, en dat de jongens, als de noten rijp zijn, 'er met fteenen nae werpen, en dat dit geraes haer dan op de zenuwen valt, en in

haere

haere diepe overwegingen stoort, wanneer zij Kennikot, Semler en Michaëlis tegens elkander opweegt. Toen ik de luiden van het Dorp, voornamelijk de oudsten, zoo misnoegd zag, vroeg ik, waerom zij 't geleden hadden? — Als de Schout hier te land iets wil, zeiden zij, wat kan men 'er dan tegen doen? Maer dit doet mij toch goed, dat wanneer de Schout en de Predikant, die van zijn vrouws grillen, welken hem anders niet veel voordeel aenbrengen, ook iets trekken wilde, te zamen meenden te deelen de Kamer toen opkwam en zei: hier dat goed! en de bomen aen de meestbiedenden verkocht. Daer liggen zij nu. O dat ik Vorst was! Ik zou dien Predikant, dien Schout en die Kamer — Vorst! — Ja wel, als ik Vorst was, hoe weinig zou ik mij dan om de bomen in mijn Land bekommeren.

Den 10. *Octob.*

ALS ik haer zwarte ogen maer aenzie, dan is alles weer wel met mij! Maer het geen mij innerlijk spijt, is, dat Aelbert zoo gelukkig niet schijnt te zijn, als hij — gehoopt had — als ik — meende te zullen zijn — bijaldien — Ik trek niet gaern

stre-

ſtrepen in de plaets van woorden, doch hier kan ik mij niet anders uitdrukken — en duidelijk genoeg dunkt mij.

Den 12. *Octob.*

OSSIAEN heeft Homerus uit mijn hart weggedrongen en deszelfs plaets ingenomen! Welk een wereld, in welke die verwonderlijke dichter mij voert, Over ene heide omtezwerven, onder het gloei der ſtormwinden, die de ſchimmen der vaderen bij 't bleeke maenlicht in dampende nevelen omvoeren. Boven van 't gebergte, in het gedruisch des ſtortenden watervals, de half vervlogene klanken te horen der klagende geesten uit 't diepst hunner holen, en 't zuchten en jammeren der edele maegd, der maegd die zich dood treurt bij 't akelig graf dat met mos reeds bedekt is, bij 't graf van den edelen held, van haer minnaer. Wanneer ik hem dan vind, dien eerwaerdigen wandelenden dichter, die op de uitgeſtrekte heide de voetſtappen zijner vaderen zoekt en helaes! hunne grafzerken vindt; en dan zijn treurend oog nae de lieve avond-ſtar, die zich in de voorbij golvende zee verbergt, opſlaet, en de voorleden tijden zich aen zijne ziel verlevendigen, toen haer vriendelijke ſtrael de gevaren der hel-

helden verlichtte, en de maen hun bekranst en in zegeprael terug kerend schip bescheen. Wanneer ik dan zijne dodelijke droefheid op zijn voorhoofd lees, en dezen laetsten overgebleven held al hijgend onder den last zijner ellende zijn graf zie naderen; en hoe hij in de machteloze tegenwoordigheid van de schimmen zijner verstorvenen nog altoos een nieuwe en vurige, doch te gelijk smartelijk vallende blijdschap inademt, en hoe de koude aerde en het hoge beroerde gras nederziet, en uitroept: De wandelaer zal komen, hij die mij kende in mijne schoonheid zal komen en vragen: Waer is de dichter, de treffelijke zoon van Fingal? Zijn voetstap drukt mijn graf, en te vergeefsch vraegt hij nae mij op de aerde. O mijn vriend! dan wenschte ik wel gelijk eene edel wapendrager het zwaerd te trekken, en mijnen Vorst van de nijpende kwalen eens kwijnende en langzaem afnemenden levens op eens te verlossen, en mijne ziel den verlosten half-god achter na te zenden.

Den 19. Octob.

Ach dat ledige! Dat verschrikkelijke ledige, dat ik hier in mijnen boezem gevoel! dikwils denk ik! — O wan-

O wanneer gij haer flechts éénş, flechts ééns tegen dit hart konde drukken! al dit ledige zou vervuld zijn.

Den 26. Octob.

JA mijn vriend, ik ben 'er zeker van, hoe langer hoe zekerder, dat 'er aen het aenwezen een's schepsels zoo weinig gelegen is, o zeer weinig. Charlotte wierd van een harer vriendinnen bezocht, en ik begaf mij nae de naeste kamer om een boek te nemen, doch ik kon niet lezen; toen nam ik een pen op, en ging zitten schrijven. Ik hoorde haer zachtjes spreken, doch 't waren eigenlijk zaken van weinig belang, stads-nieuws: hoe deze gaet trouwen, hoe gene ziek, zeer ziek is. Zij heeft een drogen hoest, is niets als vel en been, en krijgt sterke flaeuwtens, ik geef geen oortje voor haer leven, zei de ene. N. N. is 'er ook zeer erg aen toe, zei Charlotte. Hij ziet 'er reeds gezwollen uit, zei de andere. En mijn levendige verbeeldingskracht plaetste mij voor het bed van deze elendigen, en ik zag met welk een schrik zij den dood te gemoet zagen, met welk — Willem, en daer spraken deze vrouwtjes

'jes van, even als men 'er van spreekt — wanneer een vreemde sterft. — En wanneer ik dan eens omkijk, en de kamer aenschouw, en rontom mij Charlotte's klederen gewaer word, hier hare oorringen op de tafel, daer Aelbert's papieren, en al dat huisraed dat mij zoo bevriend geworden is, tot dezen inkt-koker toe; en denk: Zie eens, van hoe veel belang gij nu voor dit huis zijt! alles in allen. Uwe vrienden eren u! Dikwils maekt gij al hun vermaek uit, en, nae uw hart te rekenen, zoud gij zonder hun niet leven kunnen, en evenwel — indien gij nu heen gingt? indien gij uit dezen kring scheidde, zouden zij? — hoe lang zouden zij dat ledige voelen, 't geen uw verlies hun baren moest? hoe lang? — Helaes zoo vergankelijk is de mensch, dat hij daer zelfs, waer hij 't meest van zijn aenwezen zeker is, daer, waer hij den enigen waerachtigen indruk zijner tegenwoordigheid maekt, in het aendenken namelijk, in de ziel zijner welbeminden, dat hij daer zelfs uitgewischt word en verdwijnen moet, en dit — zoo ras!

Den 27. Octob.

Ik meen mij dikwils de borst open te rijten en

de

de harsſens inteſtoten, wanneer ik zie dat men malkander zoo weinig goeds kan toebrengen. Helaes die liefde, die blijdſchap, dat vuur, die wellust, die ik mijzelven niet toebreng, zal een ander mij niet geven, en met een hart dat van die hoogſte gelukzaligheid vol was, zou ik een ander, die koel en krachteloos voor mij ſtond, niet gelukkig kunnen maken.

Den 30. *Octob.*

Zoo ik niet reeds honderdmael op het punt geſtaen heb van haer om den hals te vallen! O wat valt het hard, zoo veel bekoorlijkheden om ons heen te zien kruisſen en niet te durven toegrijpen. En echter is het toegrijpen de natuurlijkſte drift in den mensch. Grijpen de kinderen niet naer alles wat hun in 't oog valt? En ik?

Den 3 *Nov.*

God is mijn getuige, hoe dikwils ik mij te bed werp

werp met den wensch, ja menigmael met de hoop, van niet weder te ontwaken, en 's morgens ſlae ik de oogen op, zie de zon weder, en ben even elendig. O kon ik gemelijk zijn, kon ik de ſchuld op het weêr, op een derden, op ene te leur geſtelde onderneming leggen; dan zou de onverdraeglijke last des ongenoegens mij althans ſlechts ten halve drukken. Wee mij, ik gevoel te klaer, dat al de ſchuld bij mij alleen ligt, —— ſchuld niet! Maer het is genoeg dat de bron van de elende in mijzelven ligt, gelijk voordezen de bron van alle gelukzaligheid. Ben ik niet nog even dezelfde, die voordezen in alle volheid des gevoels omzweefde, dien op ieder voetſtap een paradijs volgde, wiens hart een gantſche wereld met liefde en tederheid kon omvatten. En dat hart is thans dood, dood voor alle verrukkingen, mijne oogen zijn uitgedroogd, en mijne zinnen, die door geen verkwikkende tranen meer gelaefd worden, trekken mijn angſtig voorhoofd tot ênen rimpel. Om mijn lijden is groot, zeer groot, want de enigſte wellust mijns levens, die heilige bezielende kracht, met dewelke ik werelden rontom mij ſchiep, die heb ik verloren. Zij is weg! — Wanneer ik uit mijn venſter nae gintſchen afgelegen heuvel kijk, en de morgen-zon door de nevelen zie heen breken en de ſtille weilan-

den beschijnen, en dan den zachten vloed met al zijn bogten en kronkelingen tusschen de bladerloze willigen na mij toe zie stromen; o wanneer deze heerlijke natuur daer zoo stijf en koud voor mij staet als een verlakt beeldje, en al die wellust geen enkeld droppeltje gelukzaligheid uit mijn hart nae boven in mijn brein kan pompen, en ik daer voor Gods aenschijn ste als een opgedrooge de bron, als een uitgelekt vat! O hoe dikwils heb ik mij dan niet op den grond nedergeworpen en God om tranen gebeden, gelijk een akkerman om regen bid, wanneer de hemel zich boven hem heeft toegesloten, en hij de aerde ziet versmachten.

Maer, helaes ik gevoel het! God geeft geen regen en zonneschijn op ons onstuimig bidden; en waerom was die tijd, welks aendenken mij kwelt, waerom was die zoo gelukzalig? Om dat ik met geduld zijn Goddelijk welbehagen afwachtte, en den wellust, dien hij over mij uitstortte: met een dankbaer en getroffen hart van zijne hand ontfing.

Den 8. Nov.

Zij heeft mij mijn uitspatten verweten! En ach hoe

beminnelijk! Mijn uitspatten, van dat ik mij menigmael door een glas wijn verleiden laet om een fles te drinken. Doe het niet! zei zij, denk om Charlotte! — Denken! zei ik, behoeft gij mij dat te gebieden? Ik denk! — Ik denk niet! Gij zijt altijd aen mijn ziel tegenwoordig. Van daeg zat ik op de zelfde plaets, waer gij laetst uit het rijtuig trad — zij begon van wat anders te spreken, om mij niet verder op den text te helpen. O mijn vriend, 't is met mij gedaen! Zij kan met mij doen wat zij wil.

Den 15. Nov.

Ik bedank u, Willem, voor uwe hartelijke deelneming, voor uwen welmeenenden raed, en ik bid u, gerust te zijn. Laet mij de maet van mijn lijden uitdulden, bij alle mijne elende heb ik nog kracht genoeg om doortezetten. Ik eerbiedig den Godsdienst, zo als gij weet, ik gevoel dat hij menigen vermoeiden een staf, menigen versmachtenden verkwikking is. Maer — kan hij, moet hij dit dan voor een iegelijk zijn? Wanneer gij 't oog op de uitgestrekte wereld slaet, zoo ziet gij 'er duizenden, voor welken hij 't niet was, duizenden, voor welken hij 't, gepredikt,

of niet geprédikt, nooit zijn zal, en waerom zal hij 't mij dan zijn? Zegt Gods zoon niet zelf: dat die genen de zijnen zullen zijn, welken de Vader hem gegeven heeft. Zoo ik hem nu niet gegeven ben! Zoo de Vader mij nu voor zichzelf behouden wil, gelijk mijn hart mij zegt! Leg dit niet verkeerd uit, bid ik u, en zoek geen spotternij in deze onschuldige woorden, het is mijn gantsche ziel, die ik u voorleg. Anders wenschte ik liever gezwegen te hebben, zoo als ik over alles, waer van een iegelijk zoo weinig weet als ik, nooit gaern woorden in 't honderd werp. Is het 's menschen lot niet, zijne maet uit te lijden, zijn drinkbeker uittedrinken.— En was de kelk den Heere des hemels op zijne menschen lippen te bitter, waeróm zou ik dan den trotschen vertónen, en mij houden, als of hij mij zoet smaekte. En waerom zou ik mij schamen, in dat schrikkelijk ogenblik, wanneer mijn gántsch aenwezen tusschen Zijn en Niet-zijn siddert, wanneer het voorledene, even gelijk een blixem, zijne straelen over de duistere afgronden des toekomenden schiet, en alles rontom mij verzinkt, en de wereld met mij t' onder gaet —— Is het als dan de stem niet des hulpelozen, verlaten, en onophoudelijk wegzinkenden schepsels, midden in zijne vruchteloze pogingen en uit het diepst zijner ommacht te knarsen:

mijn

mijn God! mijn God! waerom hebt gij mij verlaten? En zou ik mij deze uitdrukking schamen, zou ik voor dat ogenblik vrezen, daer Hij 't zelfs niet ontging, hij die de hemelen zamenrolt als een doek.

Den 21 Novemb.

Zij ziet niet, zij voelt niet, dat zij een gift bereid, 't geen ons beiden zal doen omkomen. En ik, slurp den beker, dien zij mij tot myn ondergang toereikt, met vollen wellust uit. Waer toe dat lieffelijk gelaet, met het welk zij mij dikwils —— dikwils? —— neen niet dikwils, maer echter menigmael aenziet; die toegevendheid, met welke zij het onvrijwillig uitbarsten mijner gevoelens opneemt, die medogendheid met mijn lijden, die op haer voorhoofd te lezen staet?

Toen ik gisteren heen ging, reikte zij mij de hand en zei: Vaerwel, mijn lieve Werther! Mijn lieve Werther! Het was de eerste keer dat zij mij dien naem gaf, en 't drong mij tot in 't binnenste van mijn ziel. Honderdmael heb ik die woorden bij mij zelven herhaeld, en toen ik gisteren nacht nae bed ging: en ik van honderde dingen in mij zelf lag te revelen, zoo viel mij op eens

uit den mond: goede nacht, mijn lieve Werther! En ik moest naderhand om mij zelven lagchen.

Den 24. Nov.

Zij gevoelt het wat ik lijde. O het oog dat zij heden op mij ſloeg is mij diep in 't harte gedrongen. Ik vond haer alleen. Ik zei niets en zij keek mij aen. En ik zag in haer die lieffelijke ſchoonheid niet meer, noch die ſchitterende ſtraelen van haren hemelſchen geest, dat was alles voor mijn oogen verdwenen. Een veel heerlijker gelaet doordrong mij, een gelaet waer de innigſte deelneming, het zoetſte medelijden in doorſtraelde. Waerom durfde ik mij niet aen haere voeten werpen! Waerom durfde ik haer niet om den hals vliegen en met duizend kusſen antwoorden! — Zij nam haer toevlucht tot het klavier, met een zoete ſtem ademde zij de klanken van 't ſpeeltuig op 't lieffelijkst toe. Nooit hebben haer lippen mij zoo bekoorlijk geſchenen, het was als of zij zich kwijnend openden, om de zoete toonen, die uit het ſpeeltuig voortkwamen, zagtjes in te ſlurpen, en dat de ſtille weergalm uit den zoeten mond terug klonk. — Ja kon ik u dit zoo zeggen! Ik weerſtond het niet langer, en zwoer bij mij zelven: nooit

nooit zal ik het wagen, een kus op die lippen te drukken, lippen! op welken de geesten van den Hemel zweven — En evenwel — Wil ik — Ha Willem, dat staet als een scheidsmuur voor mijn ziel — deze gelukzaligheid — en dan vergaen, om voor die zonde te boeten — zoude?

Den 30. Nov.

Ik zal, ik zal niet tot mijzelven komen; waer heen ik mijne trede wend, doet zich een vertooning op, die mij alle begrip doet verliezen. Heden! O noodlot! O menschheid!

Ik begeef mij op het middag-uur nae den waterkant, ik had geen lust om te eeten. Alles was dor en woest, een nat-koude weste-wind blies van 't gebergte, en de grijze regen-wolken trokken van alle kanten het dal in. Van verre zie ik een man met een groenen slechten rok aen, die tusschen de rotsen omsnuffelde, en kruiden scheen te zoeken. Toen ik nader bij hem kwam, en hij zich op het gerucht, dat ik maekte, omkeerde, zag ik een zeer belangwekkende physionomie, waer een stille treurigheid de hoofd-trek in uitmaekte, doch die niets anders als een merkelijke goedaertigheid uitdrukte:

zijn zwart hair was met spelden in twee rollen opgestoken, en het overige in een zware trens gevlochten, die hem tot beneden den rug hing. Dewijl zijne kleding een mensch van geringen stand scheen uitteduiden, zoo meende ik, dat hij 't mij niet kwalijk zou nemen, wanneer ik zijnen handel gade sloeg, en daerom vraegde ik hem, wat hij zocht: Ik zoek, antwoorde hij met een diepen zucht, bloemen — en vind 'er genen. — Het is ook thans het jaergetij niet, zei ik lagchende. — 'Er zijn zoo vele bloemen, zei hij tot mij nederzakkende. In mijnen hof zijn rozen en hoe-langer hoe-lievertjes van tweederlei soorten, het eene heeft mijn vader mij gegeven, zij groeijen als 't onkruid, zedert twee dagen zoek ik 'er reeds nae, en kan ze niet vinden. Daer buiten zijn ook altijd bloemen geele en blaeuwe en rooden, en dan heeft het duizend-gulden kruid ook een schoon bloempje. Niets kan ik 'er van vinden. Ik merkte iets onklaers, en daerom vroeg ik door een omweg: Wat heb gij dan met die bloemen vóór? Een wonderbaer gespannen lagchen vertrok zijn gezicht. Zoo gij mij niet verraden wilt, zei hij den vinger op den mond drukkende, ik heb mijn Schat een ruiker belooft. Dat is braef zei ik. O zei hij, zij heeft vele andere dingen, zij is rijk. En

ech-

echter heeft zij uwen ruiker lief,' antwoorde ik. O! voer hij voort, zij heeft juwelen en een kroon. Hoe heet zij dan? —— Indien de Staet mij betalen wilde! hervatte hij, ik zou een ander mensch zijn! Ja 'er is eens een tijd geweest, dat ik mij zoo wél bevond. Tegenwoordig is het met mij uit, ik ben nu — Een nat oog nae den hemel drukte alles uit. Gij waert dan gelukkig? vraegde ik. O ik wenschte dat ik 't weer zoo was! zei hij, toen was ik zoo wél, zoo vrolijk zoo licht als een visch in 't water! — Henderik! riep een oude vrou, die den weg opkwam. Henderik, waer steekt gij? Wij hebben u overal gezocht. Koom eeten. Is dat uw zoon? vraegde ik nae haer toetredende. Ja wél! mijn arme zoon, antwoorde zij. God heeft mij een zwaer kruis opgelegd. Zedert hoe lang is hij zoo? vraegde ik. Zoo stil; zei zij, is hij nu zedert een half jaer. Gode zij dank, dat het slechts zoo ver is. Te vore is hij een gantsch jaer razend geweest, toen heeft hij in het dolhuis aen ketenen gelegen. Tegenwoordig doet hij niemand iets, maer heeft het altoos met Keizers en Koningen op. Hij was zulk een goed stil mensch, die mij voor een gedeelte aen mijn bestaen hielp, een schoone hand schreef, en eensklaps wierd hij droefgeestig, viel in een heete koorts, vervolgens in razernij, en nu

is hij gelijk gij hem ziet. Wanneer ik u vertellen zou, Mijnheer —— Ik brak haren ſtroom van vertellingen af met de vraeg: wat het dan voor een tijd was, van welken hij zoo roemde, dat hij 'er zoo gelukkig in geweest was, 'er zich zoo wél in bevonden had. De krankzinnige! riep zij met een medelijdend lagchen, daer meent hij dien tijd mede, toen hij buiten zichzelven was, dien roemt hij altoos! Dat is die tijd, toen hij in 't dolhuis was, toen hij niets van zichzelven wist —— Dit viel mij als een donderſlag op 't lijf, ik drukte haer een ſtuk geld in de hand en verliet haer ijlings.

Toen gij gelukkig waert! riep ik uit, mij haestig nae de ſtad ſpoedende. Toen gij u zoo wél bevond als een viſch in 't water! God in den Hemel! Hebt gij 's menſchen lot zoo beſtemd, dat zij niet gelukkig zijn, dan vóór dat zij tot hun verſtand komen, en wanneer zij het wederom verliezen! Elendige, en echter hoe benijd ik uwe krankzinnigheid, die verwarring van uw verſtand, waer gij onder verſmacht! Vol van hoop gaet gij uit, om bloemen voor uwe Koningin te plukken — in den winter — en treurt, om dat gij 'er geen vinden kunt. En ik — en ik gae zonder hoop, zonder oogmerk uit, en keer weder gelijk ik gekomen ben. —— Gij laet u voorſtaen, wat voor een menſch gij wezen

zen zoud, indien de Staet u betaelde. Zalig schepsel, 't geen het gemis zijner gelukzaligheid aen een aerdsch beletsel toe kan schrijven — Gij voelt niet! Gij voelt niet, dat ik u beroerd harte, in uwe ontstelde harssenen uwe elende ligt, waer van alle de Koningen der aerde u niet genezen kunnen.

Dat hij troosteloos omkome, hij die een kranken bespot, welke nae de verafgelegenste bron reist, die zijne ziekte maer vermeerderen, en zijn laetste oogenblikken slechts smartelijker maken zal; hij die zich boven dat bedrukt harte verheft, 't geen, om van zijne gewetens angsten bevrijd te worden en het lijden zijner ziele uit den weg te ruimen, zijn bedevaert nae 't heilige grafdoet! Elke stap, die zijne voetzoolen op den ongebaenden weg doorsnijdt, is een druppel van verkwikking voor de beangste ziel, en met elke doorgestaene dagreize legt dat bedrukte hart zich lichter ter neder. — En dat durft gij waen noemen — Gij woordenkramers op uwe kussens — Waen! — O God! gij ziet mijne tranen — Moest gij die den mensch arm genoeg hebt geschapen, hem nog broeders toevoegen, die hem dat weinigje armoede, dat weinigje vertrouwen nog ontroofden, dat hij op u stelt, o Albeminnaer, want het vertrouwen op een heelend kruid, op de tranen van den wijnstok, wat is dat anders, als een

ver-

vertrouwen op u, dat gij in alles, wat ons omringt, heel- en verkwikkings-kracht gelegd hebt, die wij zoo vaek van doen hebben — Vader, dien ik niet ken! Vader, die anders mijn gehele ziel vervulde, en nu uw aengezicht van mij afgewend hebt, Roep mij tot u! Zwijg niet langer! Uw zwijgen zal deze dorstende ziel niet ophouden —— En zou een mensch, een vader in toorn kunnen ontsteken, wanneer hem zijn onverwachts terug keerende zoon om den hals viel en riep: Hier ben ik weder mijn vader. Zijt niet toornig, om dat ik de wandelingschap afbreke die ik naer uwen wille langer had moeten uithouden. De wereld is overal dezelfde; overal is het moeite en arbeid, loon en vreugde; maer wat gaet dit mij aen? ik bevind mij daer slechts wel waer gij zijt, en voor uw aengezicht wil ik lijden en genieten — En gij, lieve Hemelsche Vader, zou hem van u afsloten?

Den 1. Decemb.

WILLEM! de man, van wien ik u schreef, die gelukkige ongelukkige, was schrijver bij Charlotte's vader, en eene ongelukkige liefde tot haer, die

die hij voedde, verborg, ontdekte, en daerom uit zijn dienst gezet wierd, heeft hem razend gemaekt, Gevoel, gevoel bij deze droogen woorden met welk een woede die gefchiedenis mij heeft aengetast, terwijl Aelbert mij dezelve zoo gelaten vertelde, als gij ze misfchien leest.

Den 4. Decemb.

O ja, Willem, 't is uit met mij — Ik kan dit alles niet langer verdragen. Heden zat ik bij haer — en zij, zij fpeelde op haer klavier, o de betoverendfte ftukjes, en dat met zulk een hemelfche uitdrukking! — Wel nu? — Haer fusje kleedde haer pop op mijn knie. De tranen kwamen mij in de oogen. Ik bukte mij neder en zoo viel mij haer trouw-ring in 't gezigt — Nu vloten mijne tranen — En zoo eensklaps ziel zij in dit oude hemel zoete zangftukje, zo eensklaps, 't geen dan ook een gevoel van troost in mijn bange ziel verwekte, maer mij te gelijk al die voorleden dagen levendig te binnen bracht, al die dagen, in welken ik dat lied gehoord had, al dien naeren en duifteren tusfchen tijd, mijn geleden

hart-

hartzeer, mijne te leur gestelde verwachtingen, en dan —— Ik ging de kamer op en neer, én meende onder dit alles te bezwijken. Om Gods wil, zei ik haer heftig invallende, houd om Gods wil op. Zij hield op, en zag mij sterk aen. Werther, zei zij met een lagchje, dat mij door de ziel ging, Werther, gij zijt zeer krank, uwe lekkerste gerechten walgen u. Gae Werther! Wat ik u bidden mag, stel u toch gerust. Ik rukte mij van haer weg, en — O God! gij ziet mijne elende, en zult ze doen eindigen.

Den 6 Decemb.

Overal vervolgt mij haer beeltenis. 'T zij ik waek 't zij ik droom, zij vervult mijn geheele ziel. Hier, als ik de oogen sluit, hier in mijn voorhoofd waer de inwendige gezichts-krachten zich vereenigen, staen haer zwarte oogen. Hier! ik kan 't zoo niet uitdrukken. Doe ik mijn oogen toe, daer staen zij dan, als een zee, als een afgrond zweeven zij voor mij, rusten zij in mij, en verzwelgen 't vermogen mijner andere zinnen.

Wat is de mensch? die geprezen halfgod! Ontbreken hem niet juist de krachten, als hij ze aller-

no-

nodigt van doen heeft? En wanneer hij zich in blijdschap verheft; of in droefheid wegzinkt, word hij dan in beide gevallen niet juist tegengehouden, niet juist wederom tot een stomp, koel bewust-zijn terug gebragt, op het oogenblik dat hij van begeerte hijgde om zich in de volheid van 't oneindige te verliezen!

Den 8. Decemb.

MIJN lieve Willem, ik ben in een toestand, in welken die ongelukkigen moeten geweest zijn, welke men meende dat van een boozen Geest bezeten waren. Menigmael grijpt het mij aan— angst is het niet, ook geen begeerte! het is eene inwendige onbekende razernij, die mij de borst dreigt van een te scheuren, en mij den gorgel toe nijpt! Wee! Wee! En dan zwerf ik 's nachts door de akeligste en vreesselijkste tooneelen dezes menschen vijandelijken jaergetij's om.

Gisteren nacht moest ik nae buiten. Ik had s'avonds nog gehoord, dat de rivier en al de beekjes overgelopen waren, en van Wahlheim af mijn lief en bekoorlijk dal geheel overstroomd hadden. 's Nachts

Nachts na elven liep ik nae buiten. Welk een vreesfelijk schouwspel! De woelende vloed om hoog van een rots, in 't sombre maenlicht, wijd en zijd over bouwland en weiland en heggen en alles te zien dwarlen en wellen, en 't uitgestrekt dal in een zee veranderd, die stormt en bruischt door het huilen der winden. En als dan de maen weer te voorschijn trad, en scheen aen de donkere wolken te hangen, en de vloed in dien vreesselijke heerlijken weerschijn voor mij uitrolde en weergalmde, o dan overviel mij een trilling, een ijzing, en voorts weer een hevig verlangen! Ach! Met opene armen stond ik voor den afgrond, en ademde hem toe, nae beneden! en verloor mij zelven in den wellust, van mij met al mijne kwalen, met al mijn lijden na onderen te storten, en met de golven weg te bruischen. Ach! Maer den voet van den grond opteheffen! Een eind aen al mijn elende te maken! helaes, dit vermogt gij niet! — Mijne uure is nog niet gekomen — ik gevoel het! O Willem, hoe gaern had ik 'er al mijn mensch-zijn om gegeven; om met dezen stormwind de wolken van een te scheuren, den vloed te omvatten. Ha! En krijgt niet mijn ziel uit haer kerker verlost mogelijk eens dezen wellust ten deel —

En

En hoe weemoedig zag ik naer beneden, naer een plaetsje, waer ik met Charlotte na een heete zomersche wandeling onder een wilgenboom gerust had, dat was ook overstroomd, en naeuwlijks kon ik den wilg nog kennen! En dan die beemden, dacht ik, al dat land om haer jagthuis, en onze lieve priëeltjes door den scheurende stroom allen vernield! En zoo wierd al het voorledene weer levendig in mijne ziel — gelijk een gevangen nog droomt van kudden, van beemden en eerampen. Daer stond ik! Ik wil mij zelven niet vloeken, want ik heb moed om te sterven — Daer had ik — En nu zit ik hier even gelijk een oude vrouw, die haer hout langs de heggen sprokkelt en haer brood aen de deuren, om haer afnemend smartelijk aenwezen nog eenige oogenblikken te verlengen en te verzachten.

Den 16. Decemb.

WAT of dit toch zijn mag, mijn Waerde? Ik schrik voor mij zelven! is mijn liefde tot haer niet de heiligste, zuiverste, broederlijkste liefde? Heb ik ooit een strafbaeren wensch in mijne ziel gevoeld — Ik wil niet zweren — en tegenwoordig —

Droomen! O wat gevoelden zij naer waerheid, die menschen, welke zulke tegenstrijdige werkingen aen vreemde machten toeschreven. Dezen nacht! Ik sidder om het te zeggen, hield ik haer in mijn armen, vast tegen mijn borst gedrukt, en bedekte haeren zoet-lispenden mond met duizende kussen. Mijn oog zwom in de dronkenschap des harten. O God! ben ik strafbaer, om dat ik 'er zelfs thans nog eene gelukzaligheid in vind, deze gelukkige oogenblikken terug te roepen, en die vuurige vreugde met volle krachten in mijne ziel te verlevendigen! O Charlotte! Charlotte! —— En met mij is het uit! Mijn zinnen geraken verward. Reeds zedert acht dagen heb ik geen vermogen meer om tot mijzelven te komen, mijn oogen staen vol tranen. Ik ben nergens wel, en overal wel. Ik wensch niets, begeer niets. Beter was ik weg.

DE

DE UITGEVER AAN DEN LEZER.

Om u de uitvoerige geschiedenis van de laetste merkwaerdige dagen van onzen Vriend te leveren, zie ik mij genoodzaekt om zijne brieven door een verhael af te breken, waer toe ik de stoffe uit den mond van Charlotte, van Aelbert, zijn bedienden, en andere getuigen heb opgezameld.

Werthers hartstocht had den vrede tusschen Aelbert en zijne vrouw langzamerhand ondergraven; Aelbert beminde haer met de bedaerde liefde een's rechtschapenen mans, en zijn vriendelijke omgang met haer wierd ongevoelig en van tijd tot tijd geregeld na de drukte zijner bezigheden. Wel is waer, dat hij niet van het onderscheid wilde weten, het geen den tegenwoordigen tijd zoo zeer van de bruidegomsdagen deed verschillen; des niettemin gevoelde hij inwendig een zeker ongenoegen van wegen Wer-

ther's oplettendheden voor Charlotte, die hem als een inbreuk op zijn recht en tegelijk als een stil verwijt moesten voorkomen. Dit deed de gemelijkheid toenemen, in welke hem zijne opeengestapelde, verhinderde, kwalijk beloonde bezigheden menigmael wierpen; en vermits de gesteldheid van Werther zijn omgang treurig maekte, wijl de angst zijnes harte alle de overige krachten van zijnen geest, zijne levendigheid, zijne scherpzinnigheid verteerd had, zoo kon het niet missen, of Charlotte moest eindelijk zelf mede aengestoken worden, zoo dat zij in een soort van zwaermoedigheid verviel, in welke Aelbert een toenemende hartstocht voor haer minnaer, en Werther een diep hartzeer over het veranderd gedrag van haer man meende te kunnen ontdekken. Het mistrouwen, met 't welk die beide vrienden elkanderen aenzagen, deed hunne wederzijdsche tegenwoordigheid den anderen ten uitenste lastig vallen. Aelbert mijdde de kamer van zijne vrouw, als Werther bij haer was, en Werther, die het merkte, zocht, nae eenige vruchtelooze pogingen om geheel van haer aftezien, naer gelegendheid om haer juist op die uuren te zien, als haer man bezet was. Hier uit ontstond een nieuw ongenoegen, en de gemoederen wierden steeds meer en meer tegen elkanderen ontstoken, tot dat Aelbert eindelijk ta-

me-

melijk droogjes tegen zijne vrouw zeide, dat zij al was het maer alleen om de wereld, haere verkering met Werther een anderen drael behoorde te geven, en zijne al te menigvuldige bezoeken afsnijden.

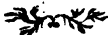
Te dezer tijd omtrend was het besluit om de wereld te verlaten, zich in de ziel van den armen jongen vaster begon te zetten. Het was altoos zijn troeteldenkbeeld geweest, en bijzonderlijk zedert zijn wederkomst bij Charlotte had het hem nooit verlaten.

Echter wilde hij niet overijld, niet te haestig te werk gaen, maer met de volste overtuiging, met de meest mogelijke bedaerdheid onzen stap doen. Zijne onzekerheid, zijn zelfstrijd, blijkt uit een paer woorden, die waerschijnelijk het begin van een brief aen Willem zijn, en men zonder dagtekening onder zijne papieren heeft gevonden.

Haer tegenwoordigheid, haer lot, het deel dat zij in 't mijne neemt, perst de laetste traenen nog uit mijn verzengd brein.

Het voorhangsel op te heffen en 'er achter te treden; dat is 't al! En waertoe dat getalm, die ver-

zaegdheid — Om dat men niet weet, hoe het daer achter uitziet? — en men niet terug keert? — Of liever om dat het juist de eigenschap van onzen geest is, een voorgevoel van verwarring en duisternis te hebben, in zacken van welken wij niets bepaelds weten.

Het hartzeer, dat hij bij 't Gezantschap geleden had, kon hij niet vergeten. Zelden maekte hij 'er melding van, doch wanneer 't ook maer van zeer verre geschiedde, zoo kon men zien, dat hij zijn eer door die ontmoeting, voor onherstelbaer gekrenkt hield; ook had dit voorval hem een afkeer van alle staetkundige werkzaemheid en 't behandelen van zaken ingeboezemd. Hier van daen is het dat hij zich geheel en al door die wonderlijke wijs van gevoelen en denken, die wij uit zijne brieven kennen, en door een eindeloze hartstocht, welke eindelijk nog alle zijne dadelijke krachten verteeren moest, liet wegslepen. De eeuwigduurende eenparigheid een's treurigen onderhouds met het beminnenswaerdig en geliefd voorwerp, welks rust hij stoorde, het ongestuimig afsloven zijner krachten, zonder doelwit en uitzicht, drongen hem eindelijk tot het volvoere der schrikkelijkste daed.

Den

Den 20 Decemb.

Dank hebb' uwe vriendschap, Willem, dat gij dat woord zoo opgevat hebt. Ja gij hebt gelijk: Beter was ik weg. De voorslag, dien gij mij doet, van weer bij u te komen, gevalt mij juist niet volkomen, althans zou ik gaern nog een omweg maken, vooral daer men een aenhoudende vorst en goede wegen te verwachten is. Ook is het mij zeer aengenaem, dat gij mij wilt komen afhalen, maer geef nog slechts veertien dagen uitstel, en verwacht eerst nog een brief van mij. Het is nodig, dat men niets plukt, voor dat het rijp is. En veertien dagen af of bij doen veel. Zeg aen mijn moeder, dat zij voor haer zoon bid, en dat ik haer om vergeving smeek, van al het verdriet, dat ik haer veroorzaekt heb. Helaes het was mijn lot, die geene te bedroeven, die ik blijdschap schuldig was! Vaer wel mijn dierbaerdste. De hemel stort zijne uitgelezenste zegeningen over u uit! Vaer wel!

Den zelfden dag, des zondag's voor Kermis, kwam, hij 's avonds bij Charlotte, en vond haer alleen. Zij was bezig met eenig speelgoed in order te brengen, het geen zij tot een Kers-geschenk voor haer kleine susjes klaer gemaekt had. Hij sprak van het vergenoegen, dat de kleinen zouden hebben, en van die jaeren, in welken het onverwacht openen van de deur en de verschijning van een versierden boom met wasch-lichtjes, suikerwerk en oranje-appelen, ons in een hemelsche verrukking stelde. Gij zult, zei Charlotte, terwijl zij haere verlegenheid onder een zoet lagchje verborg, gij zult ook uw deel hebben, zoo gij u geschikt gedraegd, een waschrolletje en nog wat anders. En wat noemt gij zich geschikt gedragen? riep hij uit, hoe moet, hoe kan ik mij gedragen, waerdste Charlotte? Donderdag avond, zei zij, is het Kers-avond, dan komen de kinderen en mijn Vader ook, dan krijgt ieder het zijne, koom dan ook —— maer niet eerder. —— Werther stond versteld! —— Wat ik u bidden mag, voer zij voort, laet dit nu zoo zijn, ik smeek 'er u om, om mijner rust's wille, het kan, het kan zoo niet langer blijven! — Hij wendde zijne oogen van

haer

haer af, ging de kamer op en neer, en mompelde die woorden: het kan zoo niet langer blijven! tusschen de tanden. Charlotte, die den schrikkelijken toestand voelde, in welken deze woorden hem gebracht hadden, zocht hem door allerlei vragen te verstrooijen, doch te vergeefsch: Neen, Charlotte, riep hij uit, ik zal u niet weder zien! — Waerom dat? antwoordde zij, neen Werther gij kunt, gij moet ons wederzien, word slegts wat gematigder. O! waerom moest gij met die heftigheid, met die onverzettelijk-aenklevende hartstocht voor alles, wat gij eens omvat, geboren worden. Ik smeek 'er u om, voer zij voort, terwijl zij hem bij de hand nam, word enigsints gematigder, uw geest, uwe kennis, uwe begaefdheden, wat bieden die u niet voor menigvuldige geneugtens aen! Wees een man, Werther, laet vaeren die treurige geheechtheid aen een voorwerp, dat niets doen kan, als uw beweenen. —— Hij knarste op zijn tanden, en zag haer donker aen. Zij hield zijne hand vast: Bedaer slechts voor een oogenblik, Werther, zei zij, voelt gij niet dat gij u bedriegt, u al willens te gronde helpt? Waerom dan mij! Werther! Juist mij! den eigendom van een ander. Juist dit! O ik vrees, ik vrees dat het de onmogelijkheid van mij te bezitten alleen is, die u dezen wensch zoo bekoorlijk maekt,

Hij trok zijne hand uit de haere, en zag haer stijf en met een verdrietig oog aen. Verstandig; riep hij, zeer verstandig! heeft Aelbert mogelijk deze aenmerking gemaekt? Voorzichtig, zeer voorzichtig! —— Een ieder kan die aenmerking maken, antwoordde zij, En zou'er dan in de uitgestrekte wereld geen meisje zijn, 't geen den wensch van uw hart kon vervullen? Verwin dit slechts op u zelven, dat gij er nae zoekt, en ik zweer u, dat gij haer vinden zult. Want zedert lang pijnigt mij reeds, zoo ten opzichte van u als van ons, die beperking in welke gij u zelven hier gebannen hebt. Verwin toch iets op u zelven! Een reisje zal u, moet u, verstrooijing baren, zoek, Werther, en vind een waerdig voorwerp voor alle uwe liefde, en zoo keer dan terug, en laten wij te zamen al het gelukzalige eener waerachtige vriendschap genieten.

Dit zou men, zei hij met een koelen lagch, kunnen laeten drukken, en alle bestierders der jeugd aenbevelen. Mijne lieve Charlotte, vergun mij nog een klijn weinigje rust, en alles zal geschieden. — Beloof mij dit slechts, Werther! dat gij niet voor Kers-avond zult komen! — Juist als hij zou antwoorden trad Aelbert in de kamer. Zij groetten elkander tamelijk koeltjes, en wandelden enigsints verlegen de kamer te zaemen op en neder. Werther

vong

vong een onbeduidend gesprek aen, 't geen drae uit was, Aelbert insgelijks, die zijne vrouw vervolgens na het bezorgen van eenige zaken vraegde, en haer, hoorende dat zij nog niet bezorgd waren, harde woorden gaf, die Werther door de ziel sneeden. Hij wilde heen gaen, doch kon niet, en toefde, terwijl hunne gemelijkheid en misnoegdheid op elkanderen steeds toenam, tot acht uuren, wanneer de tafel gedekt wierd, en hij zijn hoed en stok kreeg, waer na hij Aelbert op zijn onbeduidende uitnodiging, van te blijven eeten, bedankte en heen ging.

Hij kwam t'huis, nam zijn knecht, die hem lichten wilde, het licht uit de hand, en ging alleen naer zijn kamer, weende overluid, sprak toornig in zichzelven, ging de kamer heftig op en neer, en wierp zich eindelijk met zijne kleederen op het bed, waer zijn bediende hem vond, toen hij het tegen elf uren waegde om na binnen te gaen, en te vragen, of hij Mijnheer de laerzen uit zou trekken? 't geen hij dan ook toeliet, en zijn knecht belaste van 's anderendaeg 's morgens niet in de kamer te koomen, voor dat hij hem riep.

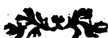
Des maendag's vroeg, den een-en-twintigsten December, schreef hij den volgende brief aen Charlotte, welke men na zijn dood verzegeld op zijn lessenaer gevonden en haer behandigd heeft, en dien ik

bij

bij afdeelingen hier in zal voegen, zoo als uit de omstandigheden blijkt, dat hij denzelven geschreven heeft.

HET is besloten, Charlotte, ik wil sterven, en dat schrijf ik u, niet in een Romaneske verrukking, maer geheel bedaerd, op den ochtend van den dag, op welken ik u voor 't laetste zien zal. Als gij deezen leest, mijne waerde, dan dekt reeds het kille graf de verstijfde overblijffelen des rustelozen, ongelukkigen, die in de laetste ogenblikken zijnes levens geen groter gelukzaligheid kent, dan zich met u te onderhouden. Ik heb een schriklijken nacht gehad, en ach een weldadigen nacht, o ja, hij is het die mij bevestigd, bepaeld heeft in mijn wankelend besluit: *Ik wil sterven.* Toen ik mij gisteren van u afrukte, en mijne zinnen met eene vreesselijke onstuimigheid aen 't woeden waren aen mij 't hart toeneepen, en 't beschouwen mijn's hopelozen, troosteloozen aenwezens mij 't bloed in de aderen deed stollen; was ik naeuwlijks in mijn kamer gekomen, of geheel buiten mijzelven wierp ik mij op mijne knien, en o God! gij begenadigde mij met de laetste verkwikking der bitterste traenen, en

en duizend aenſlagen, duizend uitzichten woedden door mijne ziel, en eindelijk greep zij ſtand en bleef onbeweeglijk vast ſtaen, de gedachten, de eenige gedachten: *Ik wil ſterven!* — Ik ging mij nederleggen, en 's morgens, in al de gerustheid van 't ontwaken, ſtaet zij nog vast, nog onbeweegelijk in mijne ziel: *Ik wil ſterven!* — Het is geen vertwijffeling, het is volkomen zekerheid, dat mijn lijden volduurd is, en dat ik mij voor u opoffere, ja Charlotte, waerom zou ik 't verzwijgen? Een van driën moest weg, en die wil ik zijn. O mijne waerdſte in dit woedend, in dit verſcheurd hart, is dikwils opgekomen — Uw man te vermoorden! — U! — Mijzelven! — Zoo zij het dan! — Wanneer gij op een ſchoonen zomerſchen avond op den berg klimt, zoo herinner u mijner, herinner u hoe dikwils ik beneden uit het dal kwam, en ſlae u oog dan neder op het kerkhof naer mijn graf, en zie hoe de wind het hoge gras bij 't ſchijnſel der dalende zon zagtjes beweegt. — Ik was bedaerd, toen ik begon, en nu ween ik als een kind, nu zich dat alles zoo levendig aen mijne ziel vertoont.

Tegen tien uuren riep Werther zijn knecht, en

on-

onder het kleden zeide hij hem: dat hij binnen eenige dagen uit de Stad meende te gaen, dat hij daerom zijn klederen moest afborstelen en gereed maken om in te pakken; ook gaf hij hem order van overal rekeningen in te vorderen, eenige uitgeleende boeken te gaen ophalen, en eenige armen, die hij weeklijks gewoon was iets te geven, hunne uitdeeling voor twee maenden vooruit te betalen.

Hij liet zich eeten in zijn kamer brengen, en na den eeten reed hij na den Amptman toe, doch vond hem niet t'huis. Hij ging mijmerend den hof op en neder wandelen, en scheen in de laetste oogenblikken nog al het ijsselijke zijner smartelijke herrinnering te willen inzwelgen. —

De kinderen lieten hem niet lang in rust, maer vervolgden hem, sprongen tegen hem op, vertelden hem, dat wanneer het morgen, en wederom morgen, en dan nog een dag was, dat zij dan hunne Kers geschenken bij Charlotte gingen halen, en vertelden hem wonderen van 't geen hunne klijne verbeeldingskracht hun al beloofde. Morgen! riep hij uit, en wederom morgen, en dan nog een dag! en kuste ze alle hartelijk, en wilde ze verlaten, toen hem de klijne nog wat in 't oor wilde luisteren. En die ontdekte hem, dat zijn oudste broers fraeije Nieuwjaers-wenschen hadden geschreeven, en zoo groot!

groot! en een voor Papa, voor Aelbert en Charlotte een, en ook een voor Mijnheer Werther. Die zouden zij op Nieuwjaers-dag vroeg overhandigen.

Dit verplette hem; hij gaf ze allen iets, steeg te paerd, verzocht de groetenis aen Papa, en reed met tranen in de oogen heen.

Tegen vijf uuren kwam hij t'huis, belaste de meid naer het vuur te zien, en het tot 's nachts aen 't branden te houden. Zijn knecht beval hij de boeken en het linnen onder in 't koffer te pakken, en de klederen wel te bezorgen. Vervolgens schreef hij waerschijnlijk de volgende afdeling zijns laetsten briefs aen Charlotte.

Gij verwacht mij niet. Gij meent dat ik u gehoorzamen, en uw kers-avond eerst weder zal zien. O Charlotte! Van daeg, of nooit weer. Op kersavond houd gij dit papier in uwe hand, siddert, en bevochtigt gij 't met uwe lieve tranen. Ik wil, ik moet! O Hoe zoet is 't mij, dat mijn besluit genomen is.

Om

Om half zeven ging hij naer Aelbert's huis en vond Charlotte alleen; die zeer versteld stond over zijn bezoek. Zij had haer man te verstaen gegeven, dat Werther voor kers-avond niet stond weertekomen. Terstond hierop deed hij zijn paerd zadelen, nam afscheid van haer en zei, dat hij naer een naburige plaets ging, waer hij eenige zaeken te verrichten had, en zoo reed hij niettegenstaende het slechte weder heen. Charlotte, die wel wist, dat hij die zaeken al zedert lang had uitgesteld, om dat ze hem een nacht buiten 's huis zouden houden, verstond deze stomme tael maer al te wél en wierd 'er bitter bedroefd om. Midden in haere eenzaemheid, en terwijl haer hart week wierd, dacht zij het voorledene na, gevoelde al haer waerdij, en haere liefde voor haer man, die nu in plaets van 't geluk dat hij haer toegezegd had, het ongeluk van haer leven begon uittemaken. Haere gedachten vielen op Werther. Zij was misnoegd op hem, maer kon hem niet haeten Een geheimen trek had haer zijn persoon van den eersten dag af aen dat zij elkanderen gezien hadden dierbaer gemaekt, en nu, na zoo langen tijd, na zoo veel verscheidenheid van toestand met hem doorgebracht te hebben, moest de indruk, dien hij op haer hart gemaekt onuitwischbaer zijn. Een zee van traenen deed haer bedrukt harte eindelijk

lucht

fcheppen, en zij viel in eene zachte mijmering, in welke zij zich zelven meer en meer verloor. Maer hoe klopte haer 't harte, toen zij Werther de trappen hoorde opkomen, en naer haer vragen. Het was te laet om Niet t'huis! te laten zeggen, en zij kon zich flechts ten halve van haere verlegenheid herftellen, wanneer hij in de kamer trad. Gij hebt uw woord niet gehouden! riep zij hem te gemoet. Ik heb niets belooft, antwoordde hij. Zoo had gij mij dan ten minfte mijn verzoek moeten inwilligen, zei zij, het was een verzoek om ons beider rust wille. Terwijl zij dit zeide, had zij bij zichzelf overlegt van eenige harer vriendinnen bij haer te laten verzoeken, om tot getuigen te ftrekken van haer onderhoud met Werther! en dewijl hij die Dames t'huis zou moeten brengen zoo meende zij bij tijds van hem ontflagen te zullen worden. Hij had haer eenige boeken weer gebracht, zij vroeg na fommige anderen, en deed haer best om het gefprek in afwachting harer vriendinnen algemeen te houden, toen de meid weerom kwam en haer boodfchapte, dat zij beiden lieten bedanken, dat de ene volk had, een hoop lastige bloedverwanten, en dat de andere geen lust had om zich te kleden, en in dit morsfig weêr uittegaen.

Dit deed haer eenige minuten in gepeins zitten,

tot dat het gevoel harer onschuld met eene edele fierheid boven kwam. Zij bood de grillen van Aelbert trots, en de zuiverheid hares harte gaf haer zoo veel verzekerdheid, dat zij haer meid, gelijk zij eerst voornoemens was geweest, niet in de kamer riep, maer na eenige minuetten op 't klavier gespeeld te hebben, om zich van haere verlegenheid te herstellen, met veel gelatenheid naest Werther op de Canapé ging zitten. Hebt gij niets te lezen? vroeg zij. Hij had niets. Daer in mijn lae tafeltje, zei zij voorts, legt uwe vertaling van eenige gezangen van Osfiaen, ik heb ze nog niet gelezen, want ik heb altijd gehoopt dat wij ze te zamen zouden lezen, maer zedert al dien tijd deugt gij nergens meer toe. Hij lagchte, haelde de liederen uit de lade, en kreeg een grilling over zijn gantsche lighaem toen hij ze in de hand nam; zijn oogen stonden vol traenen toen hij 'er inkeek, hij ging zitten en las:

Blinkende star, die den dageraet aenvoert, wat flonkert gij schoon in het westen, en steekt uw blinkend hoofd door de wolken, en wandelt statelijk langs uwe heuvelen! Maer wat slaet gij het oog toch hier op deze heide? De huilende winden zijn

lang

lang bedaerd. Het storten des watervals hoort men van verre. Van verre 't geraes der golven die tegen de rotsen aen bruischen. 'T gegons van een heir van gekorven diertjes ruischt over 't veld. Waer slaet gij toch 't oog op, wat zoekt gij schoon licht? Maer gij lacht mij toe en gaet vrolijk voorbij, van golfjes omgeven, die lustig uw lieffelijk hulsel bedaeuwen. Vaerwel vredige strael. En gij, verschijn, gij heerlijk licht van Osfiaens ziel.

O ja, het verschijnt in volle kracht. Ik zie mijne verstorvene vrienden, zij verzamelen zich op Lora bijeen, zo als in de dagen, helaes die voorbij zijn — Fingal koomt als een vochtige nevel-zuil, omringd van zijn helden. En daer komende de zingende Barden! de grijze Ullijn! de statelijke Rijne! Alpijn die lieflijke zanger! En gij ook zoetklagende Minona! — O mijne vrienden, hoe zijt gij veranderd zedert de blijde dagen op Zelma, toen wij daer streden om de eer des gezangs, even gelijk de Lente-windjes die langs de heuvelen 't zwak lispende gras bij beurten bewegen.

Daer nadert Minona in al hare schoonheid, 't gezicht nae de aerde geslagen, de oogen vol traenen. De windjes kussen haer hangende lokken. — De zielen der helden werden zwaermoedig, toen zij haere lieflijke stem deed horen; want zij hadden het

M 2 graf

graf van Salgar, de duistere woning der blanke Colma hadden zij dikwils, zeer dikwils gezien. Colma verlaten, alleen op den heuvel, met haere zoetluidende ſtem. Salgar beloofde te komen; maer reeds wond zich de nacht in zijn valen ſluijer. Hoort nae de ſtem van Colma, verlaten alleen op den heuvel.

COLMA.

'T is nacht; — en ik ben alleen, hier op dezen ſtormenden heuvel verloren. De wind huilt in 't gebergte, de ſtroom ruischt van omhoog van de rotſen. Geen hutje beſchermt mij voor den regen, beſchut mij verlaten alleen hier op dezen ſtormenden heuvel.

Tree voort, o maen, tree voort uit de wolken; verſchijnt gij ſtarren des nachts! Mogt mij een ſtrael nae de plaets toe geleiden, waer mijn geliefde, van 't jagen vermoeid, naest zijn ontſpanden boog ligt te rusten, omringt van zijn ſnuivende honden! Maer helaes hier moet ik alleen blijven zitten hier op dezen rots daer de ſtroom tegen aen bruischt. De ſtroom en de winden ruiſchen en loeijen, maer de ſtem mijn's geliefden, ach! die hoor ik niet.

Waerom toeft mijn Salgar? Heeft hij zijne beloften

zen vergeten — Daer is de rots, en daer is de boom, en hier de ruifchende vloed. Tegen den nacht hebt gij belooft dat gij hier zoud komen. Waer heen, waer nae toe is helaes! mijn beminde, mijn Salgar verdwaelt? Met u zou ik vlieden, zou ik vader en broeder verlaten! Die trotfchen! Lang hebben onze beide geflachten elkanderen gehaet, maer wij, o Salgar, wij haeten elkanderen niet.

Zwijgt voor een korte wijl, o gij winden, zwijg vlietende ftroom, op dat mijne ftem door het dal mag weergalmen, en mijn dwaelende minnaer mij hooren. Salgar! O Salgar! Ik ben 't die u roept. Hier is de boom en de rots. Salgar, o Salgar, mijn waerde, hier ben ik. Wat toeft gij te komen.

De maen treedt te voorfchijn. De ftroom kaetst haer ftraelen weerom. De rotfen blinken omhoog aen den heuvel. Maer ik zie hem helaes niet in de hoogte. Zijne honden verkondigen mij zijn aenkomst niet. Hier moet ik alleen blijven zitten.

Maer wie liggen daer, Hemel! beneden op de heide —— Mijn minnaer? Mijn broeder? —— Spreekt o mijne vrienden! Zij antwoorden niet. Hoe benaeuwd is mijne ziel — Helaes zij zijn dood! — Hunne zwaerden zijn rood van den ftrijd. O mijn broeder, mijn broeder, waerom hebt gij mijn Sal-

 gar

gar verflagen? O mijn Salgar, waerom hebt gij mijn broeder verflagen? — Hoe teder heb ik u beiden bemind! O gij waert fchoon, fchoon onder duizend; en hij was fchrikkelijk in den ftrijd. Antwoord mij! Hoort mijne ftemme, mijn welbeminden. Maer ach zij zijn fpraekloos. Spraekloos voor eeuwig. Hun boezem is koud, kil als het graf.

Spreekt, o gij geesten der dooden, fpreekt van omhoog van de rotfen des heuvels, van den top des ftormenden bergs! fpreekt vrij, en ik zal niet fidderen! — Waerheen hebt gij u ter ruste begeven? In welke fpelonken zal ik u vinden! — Maer de wind, ach! die voert mij uw ftemmen niet toe, noch 't ftormen des heuvels uw krachteloos antwoord.

Hier zit ik vol jammer, en baedend in traenen verwacht ik den morgen. Delvt hun graf, o gij vrienden der dooden, maer fluit het niet toe voor dat ik koome. Mijn leven gaet als een droom voorbij, hoe zou ik dan achter blijven. Hier wil ik woonen bij beide mijne vrienden, bij den ftroom der weergalmende rotfen. — Als de nacht zich over den heuvel uitfpreid, en de wind zich over de heide doet hooren, dan zal mijn geest in 't midden des winds ftaen en zal den dood mijner vrienden betreuren. De jager zal uit zijn hut mij hooren, mijne ftem zal hij vreezen en echter beminnen,

want

want zoet zal mijn ſtem zijn, de ſtem die mijne vrienden betreurt, mijn beminden.

Zoo zongt gij, o tedere zachte Minona, dochter van Torman. Onze traenen vlooten om Colma, onze ziel wierd zwaermoedig — Daer trad Ullijn te voorſchijn, de harp in de hand, en deelde ons 't gezang van Alpijn mede — De ſtem van Alpijn was lieflijk en zoet, Rijno's ziel een ſchitterende vuurſtael. Maer zij lagen reeds in 't graf te rusten, en hunne ſtemmen waren niet meer op Selma te hooren — Eens kwam Ullijn van 't jagen terug, voor dat de helden nog waren gevallen, hij hoorde hun wed-zang omhoog op den heuvel, zacht was hun lied, maer treurig, zij betreurden den val van Morar, den eerſten der helden. Zijne ziel was even als de ziel van Fingal; zijn zwaerd even als het zwaerd van Oskar — Doch echter hij viel en zijn vader jammerde, en de oogen zijner zuster ſtonden vol traenen — Minona, de zuster des heerlijken Morars, Minona's oogen ſtonden vol traenen. Zij week terug op Ullijns gezang, even gelijk de maen in het westen, wanneer zij het ſtorten des regenvlaegs te gemoet ziet, en haer blinkend hoofd in de wolken verbergt. — Ik ſloeg met Ullijn de harp bij dien treurigen zang.

RIJNO.

De wind is voorbij, voorbij is de regen, de middag word helder, de wolken breeken. De snelle straelen der voortvliegende zon beschijnen den heuvel. Even zoo blinkend vliet de stroom beneden door 't dal. Zoet is uw ruischen, o stroom, maer nog zoeter de stem die ik hoor. Het is Alpijn's stem, hij bejammert zijn' dooden. Zijn hooft is gebukt onder de jaeren, zijn oog rood van traenen Alpijn, voortreflijke zanger, waerom zoo alleen op den zwijgenden heuvel, waerom jammert gij even gelijk de wind in het woud, en als de baeren tegen de zee-kust?

ALPIJN.

Mijne traenen, o Rijno, zijn voor de dooden, mijne stem is voor de bewooners des grafs. Vlug als een rhee beklimt gij de heuvelen, gij zijt schoon onder de zoonen der heide. Maer gij zult vallen even als Morar, en even zoo zal de treurtoon der klagenden op uw graf weergalmen. De heuvelen zullen u vergeten, uw boog ongespannen op den grond blijven rusten.

Vlug waert gij o Morar, als een rhee op de heuvelen, vreesselijk als het vuur aen den hemel, uw

toorn

toorn was een ſtorm. Uw zwaerd in den ſtrijd als de ſtraelen des blixems. Uwe ſtem als het ſtorten des watervals nae een geweldigen regen, als de donder die van verre brult. Veelen zijn onder uwen arm gevallen, het vuur uwer grimmigheid heeft er veelen verteerd. Maer als gij uit den ſtrijd wederkeerde, hoe vriendlijk, hoe zoet was dan uwe ſtem! Uw aengezicht ſtond als de zon na het onweer, als de maen in den zwijgende nacht. Uw borst was ſtil als de zee, na 't bedaren der ſtormen.

Maer nu! eng is uwe woning, donker uw leger. Helaes! drie voetſtappen meeten uw graf, o held, gij die eertijds zoo groot waert. Vier ſteenen met mos begroeit zijn uw eenige gedenk-zuil. Een bladerlooze boom, lang gras, 't geen ſpeelt in den wind, kondigt den jager het graf van den machtigen Morar. Gij hebt geene moeder om u te betreuren, geene maegd die uw graf met traenen der liefde beſproeit. Zij is dood, die u baerde, gevallen de dochter van Morglan.

Maer wie is hij, die op zijn ſtaf rust? Hij, wiens hoofd van ouderdom wit is, wiens oogen rood zijn van traenen! — Het is uw vader, o Morar! De vader van geenen zoon buiten u! Hij hoorde 't gerucht uwes naems in den ſtrijd: hij hoorde van verſlagen van verjaegde vijanden. Hij hoorde den roem

van Morar trompetten! Maer niets van zijne woorden! Treur, vader van Morar! Treur! Doch uw zoon hoort u niet. Diep, zeer diep is de slaep des dooden, het stof is zijn oorkussen. Doof voor uwe stem, zal hij nimmer ontwaeken op uw klaeglijk geroep. O wanneer wordt het ochtend in 't graf? dat men den sluimerende kan toeroepen: Ontwaekt!

Vaerwel, o edelste der menschen, gij veroveraer in 't veld! Doch nooit zal het veld u wederzien, nooit het donker woud meer verlicht worden door 't schitt'ren uw's staels. Gij hebt geen zoon nagelaten, maer onze gezangen zullen uw naem onsterflijk doen leven. De toekomende eeuwen zullen van u hooren, van den gevallen Morar zullen zij hooren.

Groot was de rouwe, de droefheid der helden, maer allergrootst die van den treurenden Armijn, die uitborst in zuchten en snikken. Alpijns gezang herinnerde hem levendig de dood zijnes zoons, die ook was gevallen, in den bloei zijner jaeren. Carmor de Vorst van 't weergalmende Galmal zat dicht bij den held. Waerom zucht gij en snikt gij, zei Carmor, spreek Armijn! wat doet u dus treuren? of hoort gij 't gezang en deliederen niet die 't harte doen smelten en de ziel vervrolijken! Even gelijk een zachte nevel die opklimt uit 't midden der

zee,

zee, en neervalt op 't veld, en de geurige bloemen bedaeuwt, maer ftraks koomt de zon in haer kracht weer te voorfchijn, en weg is de nevel. Waerom dan zoo treurig, fpreek Armijn, Vorst van 't rontfom bewaterde Gorma!

Treurig! O ja ik ben treurig, en groot is de oorzaek mijner droefheid! — Carmor, gij hebt geen zoon verloren; geene dochter in 't bloeijen der jeugd verloren! Colgar, de dappere Colgar leeft; en Amira de fchoonfte der maegden. De telgen uw's huizes bloeijen, o Carmor, maer Armijn is de laetfte zijn's ftams. Duister is uwe legerftede, o Daura! diep is uw flaep in het graf — Wanneer ontwaekt gij met uwe gezangen, met uwe zoetluidende ftem? Blaest, gij herfst-winden, breekt los uit uwe holen! Stormt over de naere heide! Bruischt gij watervallen! Loeit orkaenen en ontwortelt de eiken! Breek door de wolken o Maen, en vertoon bij beurten uw bleek en betrokken gelaet! Brengt mij dien vreesfelijken nacht te binnen, dat mijne kinderen omkwamen, dat Arindal, de machtige, Arindal viel, dat Daura, die lieve, Daura verging.

Daura, mijne dochter, o gij waert fchoon! fchoon als de maen op de heuvelen van Fura, blank als de versch gevallen fneeuw, zoet als de adem een's Lente-windje. Arindal, gij waert fterk in uw boog, fnel

snel was de vlucht van uw speer over 't veld, uw gelaet als een nevel op de golvende zee, uw schild een wolk van vuur in den storm! Armar beroemd in den strijd zocht de liefde van Daura te winnen, zij weerstond niet lang, lieflijk was de hoop zijner vrienden.

Erath, de zoon van Odgal, wrokte; zijn broeder lag door Armar verslagen. Hij kwam als een schipper verkleed met een opgesierd bootje de golven afzakken; zijn hair scheen wit door de jaeren, zijn gelaet scheen stil en bedaerd. Schoonste der maegden, dus sprak hij, bekoorlijke dochter van Armijn! Gintsch aen dien rots niet ver in zee, waer die goud-gele vrucht u van den boom toelacht, daer wacht Armar op Daura. Ik koom, om het voorwerp van zijne liefde over de rollende golfjes te voeren.

Zij volgt hem, en riep al van verre naer Armar. Doch niets gaf haer antwoord, niets als de stemme der rotsen. Armar mijn waerde, mijn waerde, hoe doet gij mij beeven? Hoor mij, zoon van Arnath, hoor toch! Het is Daura, die u roept, Daura!

Erath, de verrader, sprong lagchend op 't land. Zij verhief haere stemme, zij riep om haer vader, haer broeder. Arindal! Armijn! Niemand helaes om zijne Daura te redden?

Haere

Haere klachten weergalmden tot over de zee. Arindal, mijn zoon, vloog neer van den heuvel met het woest gelaet eens roofgierigen jagers. Zijne pijlen die klonken aen zijne zijde. Hij hield zijn boog in de hand. Vijf zwartgraeuwe honden volgden hem na. Den roekloozen Erath zag hij op den oever, fluks vat hij hem aen, en bindt hem vast aen een eik, terwijl de verrader de lucht met zijn kermen en klaegen vervulde.

Reeds dobberde Arindal met zijn bootje op de baeren, om Daura weer hier heen te voeren, toen Armar kwam aenrukken in zijne grimmigheid, en den graeuw gevederden pijl van zijn boog doet vliegen, hij snorde, en zonk diep in uw hart, o Arindal, mijn zoon! In de plaets des verraders, in de plaets van Erath zijt gij gevallen. Het bootje sliet tegen de rotsen, Arindal zinkt neder en sterft. Hoe groot was uwe droefheid, o Daura, het bloed van uw broeder vloot helaes aen uwe voeten!

De rotsen verbrijzelen 't bootje. Armar werpt zich in zee, om zijne Daura te redden of te sterven. En eensklaps stormt een bui van den heuvel op de golvende zee; hij zonk en hief zijn hoofd niet weer boven.

Alleen op een eenzamen rots deed de arme Daura de lucht van haer jammeren en klagen weergalmen, doch

doch haer vader kon haer niet redden. Den gantschen nacht stond ik aen 't uiterst des oevers, ik zag haer helaes door 't flaeuwe schijnsel der maen, den gantschen nacht heb ik haer kermen gehoord. De wind ging sterk, en de regen sloeg snel naer de zijde des bergs. Haere stem wierd zwak, eer de daegeraet aenbrak, en zij stierf gelijk de avondwind sterft in het gras om de rotsen. Van druk overladen stierf zij, helaes! en liet Armijn alleen! weg is mijn sterkte, mijn arm in den strijd, weg is mijn troost op de schoonste der maegden.

Wanneer de stormen op 't gebergte huilen, de noordewinden de baeren verheffen, dan zit ik aen den weergalmenden oever, en slae mijn gezicht naer de schrikkelijke rotsen. Dikwils zie ik bij 't zinken der maen den geest van Arindal, bij 't flaeuwe schemer licht zie ik ze helaes te zamen wandelen in treurigen eendracht.

Een zee van traenen, die uit Charlotte's oogen borst en haer bedrukt hart lucht maekte, staekte Werthers gezang, hij smeet het papier weg, en vatte haer bij de hand en stortte de bitterste traenen. Charlotte leunde op de andere en hield haere oogen in haer neusdoek verborgen; beiden waeren zij vreeslijk ontroerd. Zij gevoelden hun eigen ongeluk, in 't noodlot der helden, gevoelden 't te za-

men,

men, en vermengden hunne traenen. De lippen en de oogen van Werther wierden vuur op Charlotte's armen, zij sidderde, en wilde heen gaen, maer de droefheid en 't levendigst aendeel woeg haer als loot op het hart. Een diepe zucht die zij slaekte gaf haer hoop van zich wat te herstellen, en zij verzocht hem al snikkende om te vervolgen, zij bad er hem om met de stemme des hemels? Werther sidderde, zijn hart scheen te barsten, hij kreeg het blad van den grond en las half gebroken:

Waerom wekt gij mij Lente-windje? Gij dartelt en zegt; ik bedaeuw u met druppelen des hemels. Maer ach nabij is de tijd mijner verwelking, nabij is de storm, die mijne bladeren afschudt! Morgen zal de wandelaer komen, hij die mij zag in mijne schoonheid zal komen, rontsomme door 't veld zal zijn oog mij zoeken, en zal mij niet vinden. —

Al het geweld dezer woorden viel als een donderslag op den ongelukkigen, hij wierp zich aen de voeten van Charlotte in de grootste vertwijffeling neder, hij greep haere handen, drukte ze tegen zijne oogen, tegen zijn voorhoofd, en een voorgevoel zijn's schrikkelijken voornemens scheen haer op dit oogenblik door de ziel te vliegen. Haere zinnen geraekten verwerd, zij drukte zijne handen, drukte ze tegen haeren borst, boog zich met eene

be-

beweging van medelijden naer hem toe, en haere gloeiende wangen raekten de zijnen. De wereld verdween voor hun oogen, hij sloeg zijne armen om haer heen, drukte haer tegen zijne borst, en bedekte haere sidderende stamelende lippen met woedende kussen.

Werther! riep zij met eene stikkende stem en wendde zich af, Werther! en drukte zijne borst met een zwakke hand van de haere! Werther! riep zij op den verzekerden toon des edelsten gevoels; hij weerstond niet, liet haer los uit zijne armen, en wierp zich als zinneloos van haere voeten. Zij rukte zich van hem op, en in eene angstige verlegendheid, hangend' tusschen liefde en toorn, zei zij: Dit is de laetste mael! Werther! Gij ziet mijn niet weder. En den elendigen met een oog des innigsten medelijdens naziende vloog zij in de naeste kamer, en stoot ze achter haer toe. Werther strekte zijne armen naer haer uit, maer durfde haer niet vasthouden. Hij lag op den grond, met het hoofd op de Canapé, en meer dan een half uur bleef hij zoo leggen, tot dat eenig geraes hem eindelijk tot zichzelven deed komen. Het was de meid, die de tafel kwam dekken. Hij wandelde de kamer op en neer, en toen zij weg was, ging hij naer de deur van Charlotte's kamertje, en riep met eene

een zachte ſtem, Charlotte! Charlotte! ſlechts nog één woord, één Vaerwel! Zij zweeg, hij hield aen — hij bad — en hield aen — toen rukte hij zich weg en riep, vaerwel, Charlotte! voor eeuwig vaerwel!

Hij kwam aen de ſtads-poort. De Wacht, die dit reeds gewoon was, liet hem ſtilzwijgend door. Er viel regen en ſneeuw, en om elf uuren klopte hij eerst weder aen de poort. Toen hij t'huis kwam, merkte zijn knecht, dat zijn heer zonder hoed was. Hij durfde niets zeggen; hij ontkleedde hem, alles was nat. Naderhand heeft men zijn hoed op een rots, die aen 't hangen van den heuvel op het dal uitziet, gevonden, en het is onbegrijpelijk hoe hij dien in zulk een donkeren vochtigen nacht onbezeerd heeft kunnen beklimmen.

Hij begaf zich naer bed en ſliep lang. Zijn knecht vond hem zitten ſchrijven, toen hij hem 's anderendaegs-morgens op zijn roepen de koffij bracht. Hij ſchreef het volgende in den brief voor Charlotte:

Voor de laetſte mael dan, voor de laetſte maal open ik deze oogen. Helaes zij zullen de zon niet meer aenſchouwen, een donker en mistig weder

houd haer bedekt. Ja, treur wij, Natuur, uw zoon, uw vriend, uw minnaer nadert aen zijn einde. O Charlotte, het is een gevoel zonder wedergae, en echter koomt het het sombre van 't droomen zeer nabij, tegen zichzelven te zeggen: dit is de laetste morgen. De laetste! Leef ik niet nog met volle krachten, en morgen leg ik uitgestrekt op de aerde te rusten. Sterven! Wat is dat? O ja, wij droomen als wij van sterven spreeken. Ik heb er meer dan eens zien sterven, maer zoo bepaeld is de menschheid dat zij geen begrip heeft van 't begin en het einde haer's aenwezen's. Thans nog mijn eigen, de uwe! de uwe! o mijn welbeminde, en in een oogenblik — weggerukt, gescheiden — mogelijk voor eeuwig. — Neen, Charlotte, neen — Hoe kan ik tot niet worden, hoe kunt gij tot niet worden, wij zijn immers aenwezig! — Tot niet worden! — Wat is dat? dat is weder een woord! een ijdele klank zonder gevoel voor mijn hart. — Dood, Charlotte! bedolven in de koude aerde, zoo eng, zoo duister! — Ik heb eene vriendin gehad, die mij alles in allen was in de dagen mijner hulpelooze jeugd, zij stierf en ik volgde haer lijk, en stond aen het graf. Toen zij de kist naer beneden lieten, en de touwen om dezelve heen snorden, toen voorts de eerste schup aerde naer onderen

gleed

gleed en de angstige kist een doffen weergalm gaf, en al doffer en doffer tot dat zij eindelijk bedekt was! — stortte ik naest het graf neer — Ontroerd, bekneld, beängst, verscheurd in mijn binnenste, maer ik wist niet wat mij overkwam — wat mij overkomen zou —— Sterven! Graf, ik verstae die woorden niet!

O vergeef 't mij! vergeef 't mij! Gisteren! O was het 't laetste oogenblik mijn's levens geweest! Engel des hemels! voor het eerst; o ja volstrekt voor het eerst gloeide tot in het binnenste van mijne ziel het gevoel dien's onbeschrijflijken wellust's: Zij bemint mij! Zij bemint mij! Nog brandt het op mijne lippen dat heilige vuur, dat van de uwen stroomde, en verwekt een nieuwen wellust in mijn hart. Vergeef't mij, vergeef 't mij.

O ik wist het, dat gij mij beminde, ik wist het: het eerste spreekend oog, dat gij op mij vallen liet, uw eerste hand-drukking had het mij gezegd; en echter als ik weer weg was, als ik Aelbert aen uwe zijde zag, dan zonk ik wederom in een wanhoopig twijffelen weg.

Herinner gij u die bloemen, die gij mij toezond, wanneer gij mij in dat haetelijk gezelschap geen enkel woord toespreeken, geene hand toereiken konde, o ik heb er den halven nacht voor nedergeknield;

knield, en zij verzegelden mij uwe liefde. Maer helaes! deze indrukſelen gingen voorbij, even gelijk het gevoel van Gods genade wederom allengskens afneemt in den ziel des geloovigen, ſchoon zij hem zoo volkomen onder heilige zichtbaere teekenen wierd toegereikt.

Dat alles is vergankelijk, maer geene eeuwigheid zal dien gloed, dat leven uitbluſſchen, dat ik gisteren op uwe lippen genoot, en dat ik in mijn binnenſte gevoel. Zij bemint mij! Deeze arm heeft haer omvat, deeze lippen hebben op haere lippen geſidderd, deeze mond op den haeren geſtameld. Zij is de mijne! gij zijt de mijne! ja Charlotte voor eeuwig!

En wat wil dat toch zeggen? dat Aelbert uw man is! Man? — dat mag dan voor deeze wereld zijn — en het mag voor deze wereld zonde zijn, dat ik u bemin, dat ik u gaern uit zijne armen in de mijnen zou willen ſcheuren! Zonde? Wel aen! en ik ſtraf er mij voor. Ik heb haer in al haeren hemelſchen wellust geſmaekt deeze zonde, ik heb er een balſem des levens, die mijn hart verkwikt, uitgezogen; van dat oogenblik af aen zijt gij de mijne! de mijne Charlotte. Ik gae voor uit! Ik gae tot mijnen vader, tot uwen vader, dien zal ik 't klaegen en hij zal mij troosten tot dat gij koomt, en dan vlieg ik u tegen, omvat u, en blijf in een eeu-

wig

wig omhelzen bij u voor het aengezicht des Oneindigen.

Ik droom niet, ik reevel niet! nabij het graf word het helderder om mij heen. Wij zullen aenwezig zijn, wij zullen elkanderen wederzien! Uwe moeder zien! ik zal haer zien, zal haer vinden, en ach mijn gantsche hart voor haer uitschudden. Uwe moeder. Uw evenbeeld.

Tegen elf uuren vraegde Werther zijn knecht of Aelbert al weerom gekomen was. Ja, zei de bediende, hij had zijn paerd voorbij zien leiden. Daer op gaf zijn Heer hem een briefje, van dezen inhoud:

Wilt gij de goedheid hebben om mij tot eene reis die ik vóórheb uwe pistoolen te leenen? Leef gelukkig.

De lieve Charlotte had dien laetsten nacht weinig geslapen, haer bloed was in een koortsige beweging, en duizenderlei aendoeningen verscheurden haer 't

harte. Ondanks haer zelf voelde zij het vuur van Werthers omhelzingen diep in haere borst, en tegelijk verlevendigden zich de dagen haerer onbevangen onschuld, haer's onbezorgden vertrouwens op zichzelve met een verdubbelde schoonheid aen haere ziel. Met angst zag zij den oog-slag van haer man reeds te gemoet, en zijne half verdrietige half spottende vraegen, als hij Werther's bezoek zou vernemen. Zij had nooit geveinsd, nooit gelogen, en nu zag zij er zich voor de eerste mael onfeilbaer toe genoodzaekt; de afkeer dien zij er tegen gevoelde, en de verlegenheid in welke zij zich bevond, maekten haere schuld nog grooter in haere oogen, en echter kon zij er den bewerker niet van haeten, noch zichzelve belooven, dat zij hem niet weder zou zien. Zij weende tot aen den morgen; wanneer zij in een vermoeijenden slaep viel, uit welken zij naeuwlijks ontwaekt was, en zich aengekleed had, toen haer man weer t'huis kwam, wiens tegenwoordigheid haer nu voor de eerste mael geheel en al onverdraeglijk was, want terwijl zij beefde dat hij uit haere oogen en gelaet ontdekken mogt dat zij sterk geweend en niet geslapen had, wierd zij nog meer verlegen, en verwelkomde hem met een hevige omarming, die meer ontsteltenis en beteuw; dan onverwachte blijdschap verried, en juist

hier

hier door wierd Aelbert's oplettendheid gaende gemaekt, die haer, na eenige brieven te hebben geöpend, droogjes vroeg, of er anders niets voorgevallen was, en of er niemand geweest was? Zij antwoordde stamerende, dat Werther er gisteren een uur geweest was. Hij neemt zijn tijd zeer wel, antwoordde hij, en ging naer zijn kamer. Charlotta was gedurende een vierendeel uurs alleen gebleven. De tegenwoordigheid van haer man dien zij beminde en eerde, had een nieuwen indruk op haer gemaekt. Zij bracht zich al zijn goedheid edelmoedigheid, en liefde te binnen, en verweet zichzelve dat zij hem zoo flecht beloond had. Een heimelijken trek noopte haer om hem te volgen; zij nam haer werk op, en, gelijk zij wel meer gedaen had, ging er mee naer zijn kamer en vraegde, of hij iets nodig had? hij antwoordde: neen! ging aen zijn lessenaer zitten schrijven en zij ging zitten breijen. Gedurende een uur zaten zij op deeze wijs bij elkanderen; maer toen Aelbert, de kamer ettelijke maelen op en neder gewandeld hebbende, op de woorden, die Charlotte hem van tijd tot tijd toesprak, weinig acht floeg en wederom stil aen zijn lessenaer ging zitten, zoo viel zij in een droefheid die haer nog zoo veel te bitterder viel, om dat zij dezelve trachtte te verbergen en haere traenen intehouden.

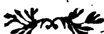
De komst van Werther's knecht bracht haer in de grootste verlegenheid, hij overhandigde Aelbert het briefje, die zich heel koel naer zijne vrouw wendde, en zei: geef hem de pistoolen. — Zeg dat ik hem een gelukkige reis wensch, zei hij tegen den bedienden. Dit viel haer als een donderslag op 't lijf. Zij stond waggelende op. Zij wist niet wat haer overkwam. Zij ging langzaem naer den muur, sidderende nam zij ze af, veegde er langzaem de stof af, en zou nog langer getalmd hebben, als Aelbert haer door een vraegend gelaet: of er eindelijk wat van komen zou? niet genoodzaekt had een einde te maeken. Zij gaf den bedienden het noodlottig geweer zonder een woord voort te kunnen brengen, en toen hij weg was, nam zij haer werk op en ging in een verschrikkelijken toestand en een onuitspreeklijk lijden naer haer kamer. Haer hart voorspelde haer alles vreesselijks. Dan was zij eens in 't begrip van zich voor haer mans voeten te werpen, hem alles te ontdekken, het voorval des vorigen avonds, haere schuld, en het ijsselijk voorgevoel dat zij had. Dan weer voorzag zij dat die stap vruchteloos zou zijn, althans meende zij niet te kunnen verwachten dat haer man zich zou laten overhaelen om naer Werther toe te gaen. De tafel wierd gedekt, en de komst van eene goede vriendin, die maer iets kwam vraegen maer door

Char-

Charlotte ten eeten gehouden wierd, maekte het onderhoud over tafel draeglijk, men weerhield zich, men ſprak, men verteldė, en vergat zichzelven.

De knecht kwam met de piſtoolen bij Werther, die ze hem in eene vervoering afnam, toen hij hoorde, dat Charlotte ze hem had overhandigd. Hij liet zich brood en wijn brengen, beval den knecht van te gaen eeten, en ging zitten ſchrijven.

Zij zijn door uwe handen gegaen, gij hebt er de ſtof van afgeveegd, o ik kus ze duizendmael, gij hebt ze aengeraekt. Zoo begunſtigd de hemel mijn voornemen dan! En gij Charlotte reikt mij het werktuig toe, gij, van welker handen ik den dood wenschte te ontfangen, en nu ook ontfang. O ik heb mijn jongen uitgehoord, gij fidderde, toen gij ze hem overgaeft, gij ſchonk mij geen Vaerwel; — Wee! Wee! geen vaerwel! — Zoud gij uw hart voor mij toegeſloten hebben, uit hoofde van dat oogenblik, dat mij voor eeuwig aen u verbond. Charlotte, geene eeuwen kunnen dien indruk uitwisſchen! en ik gevoel het, gij kunt hem niet haeten, die zoo voor u gloeit.

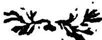

Na den eeten beval hij zijn knecht alles volkomen in te pakken; hij scheurde veele papieren, ging uit, en bracht nog eenige klijne schulden in order. Na dat hij t'huis gekomen was ging hij, niettegenstaende, den zwaeren regen wederom uit, naer den Graeflijken tuin; van daer zworf hij verder het land om, en kwam met den aenbrekenden avond weer t'huis en schreef.

Willem, voor de laetste mael heb ik berg en bosch en den hemel gezien. En gij, mijne lieve moeder, vaer wel en vergeef mij alles! O troost haer, Willem. God geev' u zijnen zeegen! Alle mijne zaeken zijn in order. Vaer wel! Wij zien malkaer weder en gelukkiger.

Ik heb u slecht beloond Aelbert, doch gij zult het mij vergeeven. Ik heb de rust van uw huis gestoord, ik heb een mistrouwen tusschen u beiden verwekt. Vaer wel, ik gae het doen ophouden.

den. O mogt mijn dood u gelukkig maeken! Aelbert! Aelbert! maek den engel gelukkig. En zoo ruste Gods zeegen op uw hoofd!

Hij schikte nog veel aen zijn papieren, verscheurde er veelen en wierp ze in 't vuur, verzeegelde eenige pakjes met het opschrift aen Willem. Het waren klijne stukjes, afgebroken gedachten, waer van ik er verscheiden gezien heb; en na dat hij tegen tien uuren hout in zijn kagchel laeten brengen, en om een halve fles wijn gevraegd had, stuurde hij zijn knecht, wiens kamer even gelijk de slaepkamer van de luiden van 't huis ver van de hand was, naer bed, die vervolgens in zijne klederen ging liggen slaepen, om vroeg klaer te zijn vermits zijn heer hem gezegd had, dat de postpaerden te ses uuren voor de deur zouden weezen.

Na elven

Alles is zoo stil rontom mij, mijne ziel is zoo gerust! ik dank u o God! voor de krachten, voor het bedaerd gevoel, 't geen gij mij in deze laetste oogenblikken nog schenkt.

Ik

Ik gae aen het venster, mijne waerdste, en zie door de stormende voorbijvliegende wolken nog ettelijke starren aen den eeuwigen hemel! Neen, gij zult niet vallen! De eeuwige God draegt u aen zijn harte, en mij ook. Ik zag de disfel-star, de liefste onder alle de starren. Wanneer ik 's nachts van u afging, en buiten uwe deur trad, dan stond zij daer tegen mij over! Met welk eene verrukking heb ik haer dikwils aenschouwd! Met opgeheven handen dikwils tot een teeken, tot een heilig merkteeken mijner tegenwoordige gelukzaligheid gemaekt, en nog — o Charlotte wat herinnert mij niet aen u! Omgeeft gij mij niet van alle kanten, en heb ik niet even als een kind allerlei klijnigheden, die gij aengeraekt en geheiligd had, naer mij toegescheurd!

Lief afbeeldsel! Ik vermaek het u weerom, Charlotte, en bid u van het te eeren. Duizende duizende kusfen heb ik er op gedrukt, duizend groetenissen toegewenkt, wanneer ik uitging, of t'huis kwam.

Ik heb u vader in een briefje verzocht om mijn lijk te beschermen. Op het kerkhof staen twee lindebomen, achter in een hoek naer het veld toe, daer begeer ik te rusten. Dit kan, dit zal hij wel voor zijnen vriend doen. Verzoek er hem ook om. Ik wil geen vroome Christenen vergen om hunne lighamen naest een armen rampzaligen nederteleggen.

gen. Ach ik wenschte, dat ik aen den weg begraven wierd, of in een eenzaem dal, dat de Priester en Leviet mijn geteekenden zark voorbij ging en zichzelven zeegende, maer de Samaritaen een traen ſtorte.

Hier Charlotte! Ik gril er niet tegen, ik vat hem onbevreesd aen, den kouden ſchrikkelijken kelk, uit welken ik den ſlaep des doods zal drinken! Gij hebt hem mij overgereikt, en ik deins niet terug. Zoo zijn dan alle, alle de wenſchen en verwachtingen mijn's levens vervuld! Zoo koud, zoo ongevoelig aen de koopere poorten des doods aentekloppen.

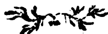
O had ik dat geluk deelachtig mogen worden! voor u te ſterven, Charlotte, mij voor u op te offeren! Ik zou moedig, ik zou blijde ſterven, als ik u de rust, den wellust uwes levens kon weerbezorgen; maer ach! Het is ſlechts eenige gelukkigen gegeven, hun bloed voor de hunnen te ſtorten, en door hunnen dood een nieuw honderdvouwdig gelukkig leeven voor hunnen vrienden te gewinnen.

Ik wil in deeze kleederen begraven worden, Charlotte. Gij hebt ze aengeraekt, geheiligd. Ik heb er uw vader ook om verzocht. Mijn ziel zweeft over mijn graf. Ik wil mijne zakken niet uitgehaeld hebben. Dat rooze-kleure lint, dat gij op uwe borst

had,

had, toen ik u voor de eerste mael onder uwe kinderen vond. O kus hen duizendmael en verhael hun het noodlot van uwen rampzaligen vriend. Die lieve klijnen, zij wemelen om mij heen. Ach hoe hechte ik mij aen u! En was zedert dat eerste oogenblik niet meer van u af te scheiden! Dat lint moet met mij begraven worden. Op mijn geboortedag hebt gij 't mij vereerd! O hoe verstond ik dat alles —— Ach ik dacht niet, dat die weg mij hier heen zou voeren! —— Wees bedaerd! ik bid u, wees bedaerd!

Zij zijn geladen —— het slaet twaelf uuren! Zoo zij het dan —— Charlotte! Charlotte vaer wel! Vaer wel!

Een der gebuuren had de vlam van het kruid gezien en de scheut gehoord, doch wijl alles stil bleef sloeg hij er verder geen acht op.

's Morgens om ses uuren kwam de knecht binnen met licht, hij vind zijn heer op den grond liggen, ziet bloed en de pistool. Hij roept, vat hem aen, doch geen antwoord, en weinig teekenen van leven. Hij loopt naer den geneesheer, en naer Aelbert. Charlotte hoorde aen de schel trekken, fluks valt haer een grilling over 't gantsche lighaem, zij maekt haer

206.

Legrand Sculp.

haer man wakker, en zij ſtaen op; de bediende verhaelt hun ſtamelend het vreesſelijk voorval, en Charlotte zinkt in onmacht voor de voeten van Aelbert neder.

Toen de geneesheer bij den ongelukkigen kwam, vond hij hem op den grond buiten redding, de pols ſloeg nog, alle zijne ledemaeten waren verlamd, hij had zich boven het rechter oog door het hoofd geſchoten, de harſenen waren er uit gedreven. Men opende hem ten overvloede een ader op den arm, het bloed liep, en hij haelde nog altoos adem.

Uit het bloed aen de leuning van den ſtoel kon men opmaken, dat hij zittende voor zijn lesſenaer zich doorſchoten had. Hij was vervolgens nedergezonken, en had zich in zijn ſtuiptrekkingen om den ſtoel gedraeid; dicht bij het venſter lag hij krachteloos op den rug, hij was in volle kleeding, en gelaersd; hij had zijn blaeuwen rok aen en geele onderkleeren.

Het geheele huis, de gantſche buurt, en de Stad geraekten in oproer. Aelbert trad binnen. Men had Werther te bed gelegd en het voorhoofd verbonden; hij had de doodkleur reeds gezet, verroerde geen lid, maer hij haelde nog adem, dan zwak, dan weer ſterker.

Van den wijn had hij ſlechts een glas gedronken: Emilia Galotti lag opengeſlagen op zijn lesſenaer.

Van

Van Aelbert's verslagenheid, van Charlotte's droefheid mag ik liever niets zeggen.

De oude Amptman kwam op 't hooren der tijding aengevlogen, hij kuste den stervenden onder het storten der heetste traenen. Zijne oudste zoons kwamen ook drae te voet; zij wierpen zich in de geweldigste aendoeningen voor zijn bed neer, kusten zijne handen en mond, en de oudste dien hij altoos het meest bemind had, bleef aen zijne lippen hangen tot dat hij den geest had gegeven, en men hem met geweld wegscheurde. Hij stierf des middags om twaelf uuren. De tegenwoordigheid des Amptmans en zijne beschikking stilde den oploop. 's Nachts tegen elf uuren liet hij hem op diezelfde plaets begraven, welke hij voor zich uitgekozen had, en volgde het lijk met zijne zoonen. Aelbert had de krachten niet. Men vreesde voor Charlotte's leven. Hij wierd van handwerkslieden gedragen — van geene geestelijken begeleid.

HET

HET LIJDEN VAN DEN JONGEN WERTHER ONDERZOCHT,

OF

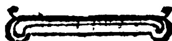
DE ZELFMOORD *VEROORDEELD*.

DERDE DEEL.

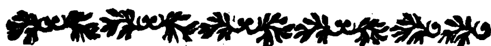
INLEIDING.

Een traen op zijn graf, — o ja, willen wij den ongelukkigen Werther wijen; maer hem na te volgen? — dat behoede de hemel! hoorde ik onlangs in een gezelschap den eenen vriend tegen den anderen zeggen, wiens lot mogelijk wel eenige overeenkomst had met den toestand van Werther, en die het gantsche gedrag diens jongen martelaers met veel ernst en groote lofuitingen verdedigde. —— Ik moet bekennen, dat mijne gantsche ziel ontroerde, op de bloote gedachte, dat iemand deezen betreurenswaerdigen jongeling, wien te ver gedreven hartstochten ontijdig ten graven rukten, als een voorbeeld daer kon stellen. Des niettegenstaende hoorde ik deeze lofspraeken op hetzelfde oogenblik, rechts en links, uit den mond van eenige jonge heeren zoo wel, als van eenige schoone Dames, herhalen; en slechts met dit onderscheid, dat deeze laetsten; in de plaets van zich, gelijk de eersten, ter neêr te schieten, — zich zekerlijk — dood treuren wilden. —— Waerom zijt gij toch zoo be-

drukt, mijne schoone, zei ik; — zoo droevig heb ik u althans nog nooit gezien, en gij hebt immers uwen *Werther*, — „*Werther? Werther zegt gij?*" en de traenen schoten haer in de oogen. — Arm meisje! — zoo doolt uwe ziel dan ook in het Land der denkbeelden om! — Spreek zelf, zei zij weenende, wat schoot er verder overig voor Werther? — Ja, voerde Werthers lofredenaer mij te gemoet, kunt gij eene andere uitspraek doen? — Zoo veel gevoel, zoo veel tederheid, zoo veel mannelijke kloekmoedigheid! — Vergun mij, dat ik in 't geheel geen uitspraek doe, maer wat ik denk? — Daer zullen wij bij eene nadere gelegenheid over spreeken Alcimor. Ik ging hem, na verloop van eenige daegen bezoeken: nu heb ik er tijd toe genomen, zei ik, om de gantsche geschiedenis van Werther nog eens doortedenken, en wil 'er nu mijn oordeel over zeggen.

ALCI-

ALCIMOR. Zeg wat gij wilt, Werther had gelijk, kon niet anders doen, moest zoo doen, en zijne daed is groot; want de bron, waer zij uit voortvloeide, was edel, — zuivere, onschuldige liefde. Is dat niet klaer, Philantropus?

PHILANTROPUS. Het is bij u dan uitgemaekt, naer het schijnt! maer hebt gij de zaek wel recht van alle kanten in aenmerking genomen? — Mij dunkt, dat er in uw oordeel over dezelve noch verwarring heerscht. Laeten wij onze begrippen trachten duidelijk te maeken. —

ALCIM. Antwoord mij! Is de liefde ons niet zelfs door de weldadige hand des Scheppers in het harte geplant, is zij niet die schoone, die heerlijke bloessem, welke een zoeten en aengenamen geur over ons gantsche leeven verspreid, en onder welks schaduwe wij onvermoeid den zoelen zomerschen dag onzes levens zien ten einde lopen? O Philantropus! zijt gij zulk een vreemdeling in het Rijk des menschelijke aendoeningen, dat gij niet zoud weeten,

 ten,

ten, hoe gemakkelijk de alvermogende bekoorlijkheden van een edel meisje ons hart inneemen, en zij ons tot in ons innigst gevoel doen gloeijen, en onze ziel vleugelen aenzetten, hoe onze zinnen dronken van die albezielende kracht, ver van alle dingen weg, naer het eenig geliefd voorwerp henen ſtroomen, en hoe wij ons daer zoo wel bevinden! — en noem mij dan den man eens, die zoo ſterk zou kunnen zijn, om zijne oogen van die verrukkende geſtalte aftewenden, in zijn eigen harte te woeden, en 'er dat allerzoetst gevoel, 't geen in alle zijne zenuwen geworteld zit, uittegraeven, — en die wanneer hij het kon doen, en deed, — geen dwaes, — dwaes? die geen wanſchepſel der natuur zou zijn. — Ach! en zoo uwe gevoeligheid door de ijskoude verdichtſelen eener gemaekte wijsgeerte niet geheel en al is uitgedoofd; — o mijn vriend, — dan kent gij de ſmart ook, die door de aderen heen vloeit, daer woedt en knaegt, en elke levendige beweeging verlamt, en het harte doet wegkrimpen, wanneer het noodlot met zijne ijzere hand ons de lieveling, — o laet mij die ſchrikkelijke gedachte niet doordenken! — Voor een leven zonder vergenoegdheid is het ſterven een kostelijk gewin.

P HIL. Daer in ben ik volkomen van uw gevoelen. Voor een leven zonder vergenoegdheid is het ſter-

ſterven een kostelijk gewin. — Maer daer behoort wat veel toe: gij hebt volkomen gelijk, mijne waerde vriend, er is geen hartstocht, die zoo licht in onze ziel ſluipt, die er zulk een algemeen oproer ſtigt, en alle onze zinnen door haere zoetheid dronken maekt, als de liefde, die vuurige genegenheid voor een edel meisje, op welker voorhoofd alle de ſchoonheden eener onſchuldige ziel zich ontwikkelen. Zelfs heeft de Schepper der natuur de zaeden, die zulke zoete vruchten voortbrengen, in ons harte geſtrooid. — Dat ontken ik niet. Hij heeft onze ziel met die fijne ſnaertjes beſpannen, welke bij de kleinſte beweging weergalmen, — hij heeft een ſterke drift tot order, tot het ſchoon en goed in onze ziel gedrukt, welke alles, wat daer mede overeenkomſtig is, opzoekt, en zich verheugt, wanneer zij het vind, het met alle macht wil omvatten, en er zich aen vasthechten; — maer echter ben ik 't in alles niet met u eens. — Zeg mij eens, Alcimor, hebben wij maer blootelijk te gevoelen, en naer 't geen wij gevoelen te handelen, — of hebben wij ook eene Reden, voor welker richterſtoel wij onze gevoelens roepen kunnen, — welke hun het ſpoor behoort te bepaelen, in 't welk zij gaen moeten, en het welk zij niet te buiten mogen ſtappen?

A. Naer ik merk, zijn wij het einde onzes gesprek reeds tamelijk nabij, alhoewel wij nog naeuwlijks begonnen hebben. Dit heb ik u flechts toetegeeven, en dan zie ik het heerlijk besluit reeds, 't geen gij er uit trekken zult, en dat zegenpraelend gelaet, in het welk gij heen zoud gaen. — Gij heeren moet toch eeuwig en altoos met uwe redenkavelende wijsgeerte voor den dag koomen, maer dan, wanneer het met uwe wijsgeerte eens op een toepassen koomt, hoe zit het er dan mede? — Wel aen, ja, ik erken die Vorstinne de Reden, op haeren heerlijken richterstoel, hoe zij zich daer op haer eigen grond verhoogmoedigt, ontwerpen maekt, uit alle de gronden der redeneer- en overnatuurkunde bewijst, dat dit billijk, dat onbillijk is, haer vonnis op een koelen toon te voren reeds uitspreekt, en zich, ingevolge haerer aengeboren trotsheid, in haere hoogheid verblijdt, maer vervolgens, wanneer de bevallige aengeklaegde voor haer verschijnt, bleek wordt, — begint te sidderen, — het wetboek uit de handen laet vallen, half gedwongen, half gewillig van haeren troon afstijgt, en de zwartgemaekte, doch echter schoone gevoeligheid susterlijk omarmt, — en haer met geslotene oogen overal volgt. — Maer dikwils koomt het zelfs zoo ver niet eens. Doorgaens

gaens is de Reden zoo onderdanig, dat zij voor de gevoeligheid gewillig terug deinst, — even gelijk de bescheide Aurora voor den helder schijnenden Phoebus. — Wel nu, hoe zit het thands met de Reden?

P. Uwe schoone opsnijding tegen de Reden, die mij inderdaed ongemeen vermaekt heeft, koomt, zoo wij het beeldsprakige achterwegen laeten, op twee dingen uit, zoo ik mij niet bedrieg. Vooreerst: Het redeneerend, onderzoekend verstand doet voor het gevoel onder, en voorts: Het koomt meestentijds niet eens tot een onderzoeken. Niet waer?

A. Juist zoo.

P. Ik moet u toegeven, dat het verstand somtijds voor het gevoel onder doet: somtijds, let hier wel op, niet altoos, anders zouden wij geene eene enkele daed kunnen aentoonen, die eer een voortbrengsel des verstands, dan des gevoels, of het geen op het zelfde uitkoomt, die een voortbrengsel des *geregelden* gevoels was. Want bezwaerlik zou men daeden vinden die uit bloot koud verstand sproten. Derhalven doet het verstand somtijds voor het gevoel onder, — dat geef ik toe. — Laeten wij dit nu ophelderen, dan is het te zeggen, — wijl wij toch de school-

worden gebruiken moeten, om kort en naeuwkeurig te spreeken, — er zijn meer duistere voorstellingen, dan duidelijke, — de zwaerste schael zinkt, — en de zaek is beslist. Maer volgt daer nu uit, dat al wat somwijlen geschied, altoos moet geschieden? Ik kan het niet zien. Maekt de duistere voorstellingen helder, dan word het gevoel zwakker, en het verstand zegenpraelt.

A. Goed, nu heb ik u, daer ik u lang begeert heb. Ik heb u met opzet alles ter verdediging van uwe gedachte laeten zeggen, dewijl ik wel zag, dat gij u zelven in een strik zoud wikkelen, waer gij moeielijk weder uit zoud geraeken.

P. Wel nu dat wilde ik gaern hooren!

A. Zoo gaet het u altoos, gij heeren wijsgeeren, gij besluit en bewijst zoo lang, en drijft u zelven uit den eenen hoek naer den anderen om, tot dat gij eindelijk met uw scheepje, overnatuurkunde genaemd, zoo vast op een zandplaet geraekt, dat gij zonder eenige hoop van redding te barsten sloot.

P. Zegenprael niet te vroeg! koom slechts ter zaeke.

A. Wel aen, let wel op! — Het verstand, dit staet gij toe, doet voor het gevoel onder, duidelijke voorstellingen voor het grooter getal duistere voorstellingen; dit heet met één woord; er zijn noch

geene

geene duidelijke voorstellingen voor de hand, of wel maer zoo weinige, zoo zwakke, dat zij niet werkzaem zijn; zij moeten eerst uit den donker opgedolven, en opgehelderd worden. Zie nu eens, wat gij zegt: het verstand, de reden, die nog niet voor de hand is, die nog moet geboren worden, zou echter over het gevoel, over de aendoeningen heerschen, de duistere voorstellingen duidelijk maken; — is dit niet een tastbaere tegenstrijdigheid?

P. Had ik gedacht dat het hier op uit zou koomen! Alcimor, ziet gij dan niet, dat gij een zeer bedrieggelijke sluitreden maekt? Daer moeten wij ons voor wachten, indien wij in ons onderzoek verder willen koomen. Gij hebt mij niet verstaen. Het verstand noem ik het vermogen, om zich de dingen duidelijk voortestellen, dat vermogen is er, en blijft, in weerwil van alle duisterheden, die hetzelve omgeeven, aenwezig: gij verstaet er de duidelijke voorstellingen zelve door, en daer uit ontstaet die schijnbaere tegenstrijdigheid. Maer het is geheel iets anders: mijne voorstellingen *zijn* duidelijk, geheel iets anders: ik *kan* ze duidelijk *maken*.

A. Denk niet, dat gij mij met deeze onderscheiding ontkomen zult. Het loopt toch altoos wederom op het vorige uit, namelijk: Dit vermogen, om duistere voorstellingen optehelderen, vooronder-

derstelt immers reeds eene duidelijke gedachte, te weeten: Het gevoel is niet altoos een goede leidsman, gij moet uw gevoel niet vertrouwen; maer waer die gedachte nu niet is, waer enkel het gevoel heerscht, hoe gaet het daer toe? ——

P. Gij brengt mij tot de tweede vraeg: *Wat is de oorzaek dat het verstand somtijds in 't geheel niet in aenmerking koomt?* zonder de eerste beantwoord te hebben. Laten wij van de eerste spreeken. Wanneer de gedachte daer is: ik moet mijne voorstellingen ontvouwen, uit malkanderen stellen, ophelderen, en het dan niet geschied, waer van daen koomt dat? — Bij al de verscheidenheid der daervan mogelijke oorzaeken loopen zij echter allen in deeze eene te samen. *De duidelijke voorstelling is zoo aengenaem niet, als de duistere*, en waerom niet? Het valt ons moeielijk, ons zelven geheel en al buiten den ouden, ons reeds bekenden, ommekring der denkbeelden, in welken wij zoo lang omgezworven hebben, te stellen, en ons geliefd speelgoed aen stukken te breeken. —— Mijne Charlotte! mijne Charlotte! zou Werther gezegd hebben, dat zoete onschuldige, engelachtige wezen, zuiver en onbevlekt als de hemel transsen, verkwikkend als de lente dauw in den morgen, die zou ik uit mijne verbeelding bannen, en dan op mijne ziel, wild en woest, even als op

den

den mengelklomp der noch ongevormde aerde nederzien, — al het betoverend, verrukkend gevoel uit mijnen boezem uitrukken, en behalven de ijskoude niets-beduidende gedachte: *ik heb verstandig gehandeld*, er mij niets bij verbeelden! Daer hapert het aen, mijn waerde, wij weeten zoo ten eerste niet iets zoo krachtigs! aengenaems in de plaets van die denkbeelden te stellen, die wij op moeten offeren, en dan koomt ons alles zoo smaekeloos, zoo woest en leedig in ons harte vóór. Gij ziet derhalven, dat er strijden, bitter strijden toe behoort! en daer kan men meestentijds niet toe besluiten.

A. Wel nu! zoo ons verstand, onze Reden derhalven zou zegevieren, dan moest zij tot een levendige overtuiging koomen, dat die aendoeningen, die neigingen die zoo veel kracht hebben schadelijk zijn, dan moet zij met zekerheid weeten, dat er noch andere, even zoo aengenaeme, onschaedelijke aendoeningen zijn, en waer het voornamelijk op aenkoomt: dat zij dezelven met zekerheid te wachten heeft, anders, — eer de vermoeide krijgsman, die geen zuiver water weet te bekomen, — oogenblikkelijk van dorst sterft, drinkt hij liever uit de eerste sloot de beste, —— al moest hem de dronk ook schaedelijk zijn, en langzamerhand zijn dood veroorzaeken. —— Maer wat is er dan nu in staet

om

om het oude geliefde denkbeeld van zijne aengenaemheid te berooven, en het nieuwe bevalligheid te geeven?

P. Uwe aenmerking is juist. —— De ziel kan niet leedig zijn, zij moet aengenaeme aendoeningen hebben, —— zij kan ze hebben, zij zal ze gewisselijk hebben; —— maer daer behoort tijd, moeite, oeffening toe, —— voor dat de nieuwe aendoeningen, die allengskens in de ziel ontwaeken, zich vastzetten, en ons zoo aengenaem worden, dat wij er den ouden door vergeeten. Dit geschied niet eensklaps. — De nieuwen vloeijen langsaem in onze zenuwen, en maken eene zachte beweging, de ouden woeden er reeds ongestuimig in en rukken ons heen en weder. Iemand die bestendig gewoon is aen een brommend geraes, zal in 't begin weinig gevoel hebben van de stille en zachte overeenstemming een's snaerenspels, tot dat hij zich het daverend gedruisch ontwend heeft. — Evenwel kan het geschieden; — even gelijk de hevigheid ons eene aendoening natuurlijkerwijz' onaengenaem maekt, zoo is er ook iets, dat ons eene aendoening, die wij niet gewoon zijn, die met de voormaelige mogelijk geheel en al strijdig is, aengenaem maekt; *Nieuwigheid* namelijk. Het nieuwe trekt onze opmerkzaemheid tot zich, — vervult de

de ledige plaetsen in onze ziel, en geeft ons reeds een voorsmaek, van het vergenoegen, dat wij genieten zullen, wanneer wij met die nieuwe aendoening bekender en vertrouwelijker zullen geworden zijn. Zijn wij in 't begin nog niet geheel en al op den toon gestemd, welken die aendoening aengeeft, kunnen wij er nog geen weergalm op geven, zoo is hij ons echter reeds aengenaem. Wanneer een krijgsheld eens uit het veld geslagen is, en de groote gedachte, van overwinnaer te zijn, verliest, — zoo is hij echter niet geheel en al ongelukkig; hij zit in zijn tent, maekt ontwerpen tot een nieuwe onderneeming, en wandelt, wanneer hij de wijsheid van dat ontwerp inziet, en den moed, om hetzelve ter uitvoer te brengen, gevoelt, in gedachten reeds onder zegeteekenen.

A. Doch hij koomt wederom in 't veld, en word met al de schranderheid zijnes ontwerps en al zijn moed, om het uittevoeren, — echter weer geslagen. Merkt gij wel, waer ik heen wil? Weet gij niet, dat wij niet bloot van ons willen en voorneemen, maer van omstandigheden afhangen? — Verklaer u daer over! Ons ligchaem, en uiterlijke betrekking!

P. Ik zal er u mijne gedachte over zeggen. Ons lighaem heeft ten eenemael invloed op onze wijz'

van

van denken en handelen. Zoo wel bij het ontstaen der denkbeelden, als ook bij het onderhouden derzelven. Vooraf stae ik u reeds toe, dat er over dat gedeelte der menschelijke kennis nog eene diepe nacht hangt, en dat ik derhalven noch mijzelven noch u, alle vragen weet te beantwoorden. Ondertusschen hebben wij evenwel de magt om tegen den invloed onzes lichaem zoo wel, als tegen de omstandigheden aen te werken, en kunnen evenwel onze aendoeningen en gedachten langsaemerhand zoo zeer meester worden, dat het even zoo goed is, als of er geene uiterlijke omstandigheden in 't geheel op ons werkten. ——

A. Niet alzoo, mijn vriend. —— Verklaer u duidelijker en geef bewijs! Gij zegt, wij hebben magt, om tegen de omstandigheden aen te werken. Wanneer die woorden iets meer dan een ijdele klank zijn, dan moet deeze magt zich toch wezendlijk vertoonen.

P. Volstrekt, en daer omtrend ontbreekt het ook in 't geheel niet aen voorbeelden. Beschouw dien gekwetsten, die zich den voet af laet zetten. Voorzeker behoef ik u niet te bewijzen, dat het gevoel daer van smartelijk; maer hij deinst niet vreesachtig van voor den wondheler te rug, — hij eischt geen slaepdrank, om zich het bewust-zijn te onttrek-

ken,

ken, — maekt geen gejammer, — geraekt niet buiten zichzelver. — De pijn voelt hij, dat is klaer; maer dat hij zich aen dezelve niet overlaet, dat hij het trekken zijner zenuwen niet nageeft, en zich door geene moedeloosheid laet overmeesteren dat heeft hij buiten twijffel zijn opzet en overleg te danken, welken hem een vergenoegen verzeekeren het geen het ongenoegen, dat uit de lighamelijke pijn ontstaet, opweegt.

A. Breng mij dat niet tot een voorbeeld bij; — Dat wij de pijn tegenstreeven dat zit in onze natuur; maer het vergenoegen! het vergenoegen! Voorts: de moed kan ten aenzien van lighamelijke smarten dikwils door geheel iets anders als door verstand te weeg gebracht worden. Dikwils is het hoogmoed, gevoel van noodzakelijkheid, liefde tot het leven, het geen wij verstand noemen.

P. Hoe gij het ook noemen moogt, het is toch altijd verstand. De hoogmoed is in dat geval edel, hij ontstaet uit de gedachten, dat het wanvoeglijk staet, een klijne, laege vreesachtige ziel te hebben; en het gevoel der noodzakelijkheid vooronderstelt toch altoos eene zekere sterkte des gemoéds, door welke men in staet gesteld is, om zich in die noodzakelijkheid te bevinden. Wanneer gij de liefde tot het leven als de oorzaek van deezen moed opgeeft,

zoo heet dit toch niets meer, dan dat men een klei- ner kwaed om een grooter toekomend goed ver- draegt. — en is dit niet overeenkomstig het verstand gehandeld? — Doch wat de tegenwerping betreft, dat men wel de smart, maer niet het genoegen na- tuurlijkerwijze tegenstreeft, zoo weet gij immers mijn vriend, dat al te ver gedreeven vergenoegen smart word; — wanneer alle onze gedachten, wenschen en neigingen slechts één voorwerp ten doel hebben, al was het ook in zich zelf buitenge- meen aengenaem, zoo veroorzaekt het ons verdriet en ongenoegen, dewijl het tegen de natuur strijd, dat ooit het bezit en genot van een eenig en het voorwerp de gantsche gelukzaligheid een's men- schen zou kunnen uitmaken. —

A. Dat alles maekt de zaek nog niet uit. Bij lig- hamelijke pijn kunnen juist de harssen - zenuwen, of in 't algemeen die geenen vrij gelaten zijn, wel- ken het hart in eene aengenaeme beweging brengen.

P. Dat kan ik u zoo vol uit niet toestaen. Alle zenuwen staen in eene onderlinge verbintenis; wan- neer er derhalven in de eene een onaengename aendoening ontstaet, zoo strekt zij zich over allen uit, offchoon niet in gelijke sterkte. Dus moest volgen: bij lighamelijke pijn kan in 't geheel geen aengenaem gevoel te gelijk plaets hebben; — maer

ik

ik weet zeer wel, wat men hier tegen zeggen kan, namelijk: de pijn moet noodwendig minder en minder worden, naer mate de trilling in de zenuwen zwakker word, en dan moet die hevige beweeging, die hier pijn is, daer, waer zij zwakker is, verdraegelijker, en noch verder heen, eindelijk zelfs behaeglijk worden. — Ik zal hier slechts eene aenmerking uit trekken, en die zult gij mij toestemmen, naer ik hoop! Kan er bij lighamelijke pijn in 't geheel geen tegenstreeven van den kant van het lighaem plaets grijpen, zoo is het besluit, om voor de pijn niet onder te doen, van het lighaem onafhankelijk; maer hebben er geen louter onaengenaeme aendoeningen plaets, zoo is men aen het lighaem niet geheellijk onderworpen; gevolgelijk niet werktuiglijk gedwongen, om zich door eene aendoening te laten overmeesteren.

A. Die gevolg-trekking is zoo kwaed niet, Philantropus; maer zijn wij er wel eenen stap verder mee? Wat bewijst dat alles? Ik stae u toe, dat er niet geheellijk eene enkele aendoening in de ziel is en zijn moet, dat er nog anderen zijn, en zijn moeten, die daer tegen aen werken; maer waer helpt dit alles toe? Gij moet aentoonen, hoe men de tegenstreevende aendoeningen zoo sterk maken kan, dat zij die eene heerschende overweldigen, gij moet

aentoonen, dat men zich van de omſtandigheden onafhankelijk kan maken.

P. Dat zal ik ook doen, voor zoo ver het mogelijk is. Verwacht evenwel geen wijdlopige verhandeling over eene ſtof, die gij bij onze beste wijsgerige ſchrijvers veel uitvoeriger en grondiger zult behandeld vinden, dan het ooit van mij zou kunnen geſchieden: ik wil u dat geene ſlegts aenſtippen; 't geen zich uit het beoeffenen dier ſchriften aen mijn geheugen voordoet, 't geen de ondervinding bevestigt, en waer over gij zelf gemakkelijk zult nadenken. Wij kunnen aendoeningen zwak bij ons maken, vooreerst daerdoor, dat wij de voorwerpen, door welken zij bij ons hernieuwd, verſterkt worden, mijden, en onze zinnen op anderen ſtellen, en ten tweede, dat wij onze lighamen zulk een wending trachten te geven, dat noch de reeds ontfangen indrukſelen onuitwisſelijk blijven, noch eenige nieuwe gelijkſoortigen wederom bij ons indringen. Ten einde de indrukſelen niet onuitwisſelijk blijven zoo moeten de beeldtenisſen derzelven uit onze verbeeldings-kracht uitgedreeven en haer nieuwen gegeven worden. Gij zult zeggen: juist dat hangt niet bloot van het willen af, maer is een gevolg van werktuiglijke regelen. Dit ſtem ik toe, maer de beeldtenisſen der verbeeldings-kracht zullen ingevolge

van

van even deeze werktuiglijke regelen verdwijnen, wanneer de zenuwen, welken dezelven door eene zekere beweging te voorschijn brengen, eene andere bekomen. — Ten einde er geen herhaelde indrukselen door het onvermijdelijk voorkomen der oude voorwerpen in ons veroorzaekt worden, zoo moeten wij de al te groote levendigheid van ons bloed, en de al te snelle aentrekkelijkheid onzer zenuwen met opzicht tot het oude voorwerp verminderen.

A. Maer zal dit den indruk van alle voorwerpen, ook van die geenen die ons nuttig zijn, niet schaden, wanneer wij de aendoenlijkheid verminderen?

P. Ik heb gezegd: *met opzicht tot het oude voorwerp.* Maer inderdaed leggen wij, om recht nauwkeurig te spreeken, de aendoenlijkheid op haer zelf niet af, verminderen haer niet eens, maer strekken haer slechts tot meer voorwerpen uit, in plaetse van ze te vooren enkel of immers hoofdzakelijk op een gesteld te hebben. Het is mijn meening in 't geheel niet, enkel een koud verstand in de plaets der aendoening te stellen. Want het verstand alleen zal gewisselijk niemand wederom tot verstand brengen. Alleenlijk kunnen nieuwe aendoeningen de ouden verdringen. Gelijk ook nog andere middelen: als: verstrooijing, gezelschappen, reizen, lees-oeffe-

 ning,

ning, mits dat dit alles altoos van dien aert zij, dat het de oude aendoeningen niet gaende maekt, 't geen geschieden kan, gedeeltelijk wanneer er zich voorwerpen in opdoen, die den voorgaende gelijk zijn of rechtstreeks tegen dezelven strijden, waer door men dan te sterk ontroerd word, dan dat men niet tegelijk aen het tegenoverstelde zou denken.

A. Dat laet zich alles zeer wel aenhooren, mijn waerde, en zou niet kwaelijk tot voorlezingen omtrend eenige leerstukken der Zedekunde geschikt zijn. Het is alles zoo naeuw uit de eerste gronden der menschelijke kennis opgehaeld: Maer wat is ons gesprek bij Werthers brieven? Helaes, water bij wijn! —— Al wie Werther leest, die gevoelt, dat hij een mensch is, weent met hem, gelijk menschen, die reeds weeten, dat zij eene ziel hebben, zonder het zich van te voren betoogd te hebben. Maer al dat fraeije, dat gij mij daer zoo Wijsgerig vóór geredenkaveld hebt, waer blijven wij daer mee, wanneer het op een toepassen aenkoomt?

P. Dat zullen wij straks zien. Zeg mij voor het tegenwoordige maer, — stemt gij toe, dat men zijne aendoeningen regelen, matigen, eene andere wending geeven kan, wanneer men ziet, dat zij schadelijk zijn?

A.

A. Over het algemeen ftae ik er de mogelijkheid zeer gaern van toe, maer in't geval van Werther?

P. Gij behoeft het thands ook flechts over het algemeen toeteftaen; naderhand zullen wij 't op Werthers omftandigheden wel toepasfen.

A. Wel aen dan! Maer mijn tweede tegenwerping, dat het verftand zich fomtijds in 't geheel in geen onderzoeken inlaet?

P. Die meen ik wat korter te beantwoorden. Zoo zij misfchien met de vorige niet wel op hetzelfde uitkomen, en zoo veel zeggen als: Waer van daen koomt het, dat het verftand niet zegenpraelt? Want wil men 'er mede zeggen, waerom koomt de gedachte nooit op: deeze aendoening, dit gevoel is fchadelijk; dan ontken ik recht uit, dat dit geval ook plaets heeft.

A. Kort en bondig! — en nu is de ftrijd ten einde, en gij zijt verwinnaer, niet waer Philantropus?

P. Niet eer, dan wanneer gij van mijn gevoezult zijn. Luifter.

A. Wel nu?

P. Gij bemint de mufiek?

A. Zij is een mijner aengenaemfte uitfpanningen.

P. Zoud gij het befluit wel willen nemen, om alle de dagen uwes levens van den ochtend, tot laet

in den nacht onder het zoet geluid der snaeren door-tebrengen. — van alle de overige bezigheden des levens afstand te doen.

A. Ik beklaeg die geenen, welken deeze edele kunst tot een broodwinning strekt, en die zich door dezelve altoos te moeten oeffenen van het vergenoegen beroven, 't geen een zeldzaemere beoeffening hun verzekere zou. Maer wat hebt gij hier mede in 't oog?

P. Gij stemt derhalven toe, dat een vergenoegen ophoud van het te zijn, wanneer het te ver gedreeven word, dat de zenuwen uwer harsfenen zoo wel als het inwendig gevoel, waermede een toon u aendoet, een zekeren graed hebben, buiten welken zij niet gaen moeten, zoo het vergenoegen niet verdwijnen zal.

A. Wie heeft dit ooit ontkend? — Ik bemin de dichtkunst buitengemeen; maer ik zou 't iemand gantsch niet wel afneemen, die mij van den morgen tot den avond. — Homerus, Virgilius, of Horatius wilde voorlezen.

P. Juist zoo, maer weet gij dan wel, dat het met alle soorten van aendoeningen even zo gesteld is?

A. Wel nu?

P. En dat elke aendoening, wanneer zij aenhoudend is, verveelend word.

A.

A. Dat heb ik te voren reeds toegestaen. ——

P. Stae mij dan ook het gevolg toe, zoo ik u bidden mag.

A. Namelijk?

P. Namelijk, dat wanneer de ziel bij elk te vergedreeven vergenoegen iets onaengenaems gevoelt, — zij te gelijk een sterke neiging heeft, om zich daer van te bevrijden, en er de oorzaek gemakkelijk van ontdekt. ——

A. Ik kan het aen uw gelaet zien, Philantropus, dat het u hard valt, dit recht uit te zeggen, wijl gij er het gedwongene zelf van gevoelt. Gevoel van onaengenaemheid mag altoos in de ziel zijn: maer waer de mismoedigheid eigenlijk van daen koomt? dat is wel de minste keeren duidelijk. ——

P. Daerover zullen wij ons hier niet in een algemeen onderzoek inlaten, dewijl ons oogmerk het niet vordert. — Gevoelde Werther niet, — bemerkte hij niet, dat Charlotte de oorzaek zijner smart was.

A. Dat hij haer niet *bezitten* kon, viel hem smartelijk, —— niet, dat hij haer beminde.

P. Altijd hetzelfde! Gij zult immers niet willen drijven, dat Werther niet gemerkt heeft, dat zijne smart verminderen zoude, wanneer zijne liefde voor haer, of liever: zijn hevig gevoel voor haer, af-

 nam?

nam? lees de gantsche geschiedenis van Werther! — hij wist zeer wel, dat zijne woedende vlammende hartstocht voor Charlotte hem te gronde zou helpen. Het kwam er derhalven maer op aen, dat hij middelen gebruikte, om er zich van te ontdoen.

A. Het luid alles niet kwaed, — en evenwel bij de toepassing! —

P. Die zullen wij, indien gij 't goedvind, tot morgen middag besparen, wijl het thands bijna middernacht is.

Alcimor was daer mede te vreden, hij scheen nadenkend; — echter hield hij zijne zaek noch in geenen deele voor verloren. Overeengekomen om den draed onzes gespreks morgen daer weer aen te vatten, waer wij hem heden afgebroken hadden, scheidden wij van elkanderen. — Goede God, dacht ik, hoe weinig navolgers zou Werther hebben, indien zij allen, gelijk Alcimor, zich de tijd gaven, om overweginge te maken. — O deeden zij het! —

ALCIMOR. En zoo meent gij dan wezendlijk, Philantropus, dat Werther bij alle zijne vuurige, half aengekweekte half onderdrukte liefde voor Charlotte, bij al zijn teder en gekrenkt gevoel van eer, bij alle onweers bulen, die hem van alle kanten boven 't hooft woeden, en elke lieffelijke vrucht, die uit zijne edele ziel voortsproot, vernielden, — zich dan nog niet een gelukkig gevolg tegen die omstandigheden had kunnen verzetten? Welk een zeldsaem denkbeeld moet gij toch van de liefde hebben? — als of zij zich door ijskoude zede-spreuken uit het hart liet jagen? —— Werther kende de liefde beter. — „Dat er dan iemand op-
„ kwam en zeide: Mijn lieve jonge heer, bemin-
„ nen is menschelijk, maer gij moet ook als een
„ mensch beminnen; verdeel uwen tijd in dier voe-
„ ge, dat gij er de meeste uuren van tot den arbeid
„ bepaelt, de uuren van uitspanning wijd die uwe
„ minnares: bereeken uw vermogen, en 't geen u
„ van uw nooddruft overig blijft, daer van verbied

„ ik

„ ik u niet haer nu en dan een geschenk te kopen, „ doch niet te dikwiis; iets bij voorbeeld op haer „ geboorte-dag, op kermis enz. volgt de minnaer „ deezen raed, zoo kan er een man van worden „ daer men nut uit trekken kan, maer met zijne „ liefde is het uit." O wat moet gij een wanschape verbeelding van de vermogens een's menschen hebben, die — „ zichzelven in alles te kort schiet „ en daer staet, even als een opgedroogde bron, „ als een uitgelekt vat," — echter uit zichzelven nog moeds en standvastigheids genoeg kon trekken om een zoo groote, zoo zwaere onderneming tot stand te brengen. Werther wist beter: „ menigmael kreeg ik eensklaps zoo veel moed, dat, „ wist ik waer ik naer toe zou gaen, ik voorzeker ging."

P. Wanneer gij de gantsche geschiedenis van Werther dóórleest, zoo vind gij, dat het hem juist zoo vergaen is, als het een ieder vergaet, wiens hart door een hevige, aenhoudende hartstocht overmeesterd is. In den beginne is het slechts een zwak, zoet, aengenaem gevoel, 't geen in het harte insluipt. — De verbeeldingskracht leent haere verwen, om dat gevoel nog schooner aftemalen; zij geeft het bemind voorwerp alle volmaektheden, al moest zij dezulken ook uit alle oorden der schepping

ping te famen rapen. — Geen roos is zoo bloeijend, geen purper zoo fchitterend, als de wangen en het aengezicht der geliefde; de zon is zoo helder niet als haere oogen, het veld in den lente-morgen zoo lagchend niet als haer gelaet, geen gezang van nachtegalen zoo betoverend als haere ftem—zij vervult alle zinnen, alle begeertens, men heeft geen andere wensch als voor haer, geen gebed als aen haer, zij verfchijnt bij eenzaeme wandelingen, — zij danst in de bosfchen, zij zweeft bij elke bezigheid, bij elken droom, in haere lieffelijkfte gestalte in onze verbeelding om, en ——

A. Houd op, Philantropus! ik verftae, wat gij zeggen wilt. — Werther had in 't begin, toen het gevoel voor Charlotte bij hem infloop, behoedfaem en voorzichtig moeten zijn en zich losrukken Maer wat verplichtte hem hier toe? Gij moet, gelijk ik reeds gezegd heb, bijzondere begrippen van de liefde hebben.

P. Wat hem daer toe verplichtte? Hoorde hij niet, toen hij de eerfte keer met haer naer 't bal reed, dat zij reeds verloofd was. Had hem dit niet genoeg behoren te zijn, om alle wenfchen naer haer te onderdrukken? — Hoe zou het hem gevallen hebben, indien hij Aelbert geweest was, en Aelbert zijn rol gefpeeld had?

A.

A. Dit alles zei Werther in den beginne ook tot zichzelven. Maer de hartstogt overviel, verraschte hem.

P. Daer uit ziet gij, dat het met dat zeggen niet genoeg was. — Werther had haer moeten mijden, — moeten vlieden, en dat zonder uitstel.

A. Met een spreuk uit de studeer-kamer! Ja vlied', wie kan! Daerenboven had Werther geen kwaed oogmerk met Charlotte. *Zij is mij heilig*, schrijft hij *alle begeerte zwijgt voor haer.*

P. Maer, hij schrijft ook: *zwak zwak ben ik*, en voegt er zeer wel bij, *is zwakheid ook geen zonde?* —

A. Echter spreekt hij ook met Willem, die hem raedde te vlieden, *van verdiepselen der liefde.* — Of gelooft gij niet, Philantropus, dat men zich eene liefde voor kan stellen, die met al haer vuur, kracht en oprechtheid nochthans de geheiligde banden der Trouw niet durft los te rukken.

P. Het zou ongelukkig zijn, dat men zich zulk eene liefde niet slechts niet zou kunnen voorstellen, maer ook dat zij er wezendlijk niet zou te vinden zijn. — Maer zodanige liefde heeft met geen verdiepselen van noden. Anders behoorde zij eene begeerte genoemd te worden, — en zou voorzeeker gevaerlijk zijn! Het helderst verstand heeft zijne verduisteringen, en het beste hart zijn zwakke zij-

de,

de, en kon over die verdiepselen mogelijk wel in allen haest henen glijden. — In der daed, mijn vriend, — eene geestelijke liefde, een welbehagen in de eigenschappen des verstands en des hartens is stil, bedaerd, vloeit zachtjes door het hart, gelijk een stille beek over een effen grond, en geniet door het beschouwen van vreemde volmaektheden vreugde en vergenoegen in zichzelve; zinnelijke liefde daerentegen is onrustig, ongestadig, hevig, is zichzelve niet genoeg, — zoekt voldoening buiten zichzelf. „ De zinnelijke liefde, zegt de Julia „ van Rousseau, kan het bezit niet ontbeeren, en „ word door hetzelve uitgebluscht; de waere liefde „ kan het harte niet ontbeeren, en duurt zo lang, „ als de betrekkingen, die haer voorgeteeld hebben;" — wat ontstond er niet een oproer in Werther's ziel op den avond toen hij Charlotte zijn Ossiaen voorlas, en haere sidderende stamelende lippen met woedende kussen bedekte! Daeruit blijkt ten minste zeer duidelijk, dat geestelijke en zinnelijke liefde zeer nae aen elkander grenzen, dat de overgang van de eene tot de andere zeer kort, zeer snel is, en dat men alle behoedzaemheid aen moet wenden, om de grenzen niet nabij te komen, en ik hou 't altoos voor zeer gewis: *dat men de zinnen niet most toestaen, wanneer men hun iets ontbeuden wil.*

wil. Maer, gesteld, dat Werther tegen alle afdwalingen zeker was geweest, zoo strekte de hevigheid zijner wenschen en de daeruit ontstaende onrust hem tot aenmaning genoeg, om een voorwerp te vlieden, bij welks aenschouwen het vuur in zijne ziel zoo gemakkelijk tot eene vlam uitborst.

A. Ongelukkig genoeg voorzeker, dat 'er zoo veele omstandigheden te zamen liepen; om Werther alle begrip te doen verliezen!

P. Omstandigheden! Omstandigheden! wel nu wij zullen zien. — Werther had de magt, om Charlotte te vlieden, en zich een bediening en bezigheid bij een gezant te verschaffen. — Dit was waerlijk geen gering offer, 't geen hij der noodzakelijkheid toebracht: hij volhardde echter, hij reist heen; hij schrijft: — „ Gedùld, geduld, het zal beter wor„den; want ik zeg u, mijn waerde, gij hebt ge„lijk; zedert dat ik alle dagen onder de menschen „omwoel, en zie wat zij doen, en hoe zij te werk „gaen, stae ik veel beter met mijzelven. En ver„mits wij toch zodanig geschapen zijn, dat wij al„les met onszelven en onszelven met alles vergelij„ken, zoo is het zeker dat geluk of ongeluk slechts „in de voorwerpen ligt, met welken wij ons op„houden; en niets is gevaerlijker dan de eenzaem„heid. Onze verbeeldingskracht die ingevolge

„haere

„ haere natuur genoopt word zich te verheffen, „ vormt zich eene rei van wezens, van welken wij „ de laesten zijn, en elk ander mensch volmaekter „ is. En dit gaet geheel natuurlijk in zijn werk. „ Wij gevoelen zoo dikwils, dat ons veel ont- „ breekt, en juist schijnt een ander te bezitten 't „ geen wij ontbreeken, dien wij al het onze dan ook „ nog lenen, en dan nog een zekere denkbeeldige „ behaeglijkheid daerenboven. — En daer hebt gij „ die iemand die volmaakt gelukkig is, een vol- „ maekt mensch — maer van ons eigen maeksel." Die zoo veel op zich zelf vermogt en zoo verstandig redeneeren kon, die had gewisselijk meer gekunnen zoo hij gewilt had, bijaldien het hem ernst geweest was. Doch naeuwelijks heeft hij zich van zijne hartstocht losgerukt, naeuwlijks heeft hij de boeijen van zich weggeworpen, of hij begeeft zich vrij- willig weder in dezelven te rug.

A. Hier was juist het verdriet dat hem in zijne bediening door den Gezant gebaerd wierd de schuld van. Daerdoor wierd hem het oord, waerheen hij voor Charlotte gevlucht was, hatelijk, vlood alle vreugde van hem weg, daer hij met betrekking tot zijne bezigheden, tot waerdigheid en aenzien op gehoopt had; en zoo verloren te gelijk alle de mid- delen, die hij zijne liefde voor Charlotte tegenstel-

de, hunne werking, — en in die ledige, van alle geluk, alle vergenoegen beroofde ziel, moesten immers de aengenaeme beeldtenisfen der voorleedenen nu wederom wakker worden, haer welkom zijn, haer met alle macht naer dezelven heendrijven, om ze te omvatten, te liefkozen, en door haere duistere fchaduwen doortedringen tot het bemind voorwerp zelf. — om het te bezitten, zich eigen te maken.

P. Dat was weer een fout van Werther. Toen zijn Gezant zwakheden beging en er zijnen onderhorigen onder lijden deed, — had deze immers zoo verftandig en grootmoedig behoren te zijn om wat toetegeven. — Het is toch nu zoo, dat voornaeme lieden, lieden van een hoogen rang, wanneer zij dwaezen zijn, het recht hebben, om het gewoonlijk ongehinderd te zijn, en te blijven, — daer in tegendeel min-aenzienlijke, gemeene dwaezen of ras het hoofd ftooten, of ras van hunne ziekte genezen worden. Wanneer nu een onderhorige en daerbij noch van geringen ftaet zich tegen zulk een hoog verheven man eenigfints dwars ftelt, ô daer gaet het nooit goed! — In dit geval had Werther wat meer wereldkunde moeten toonen, — zich der moeite niet hebben laten verdrieten, om zijn Gezant met betere, uitgezochter woorden, zuiverder

be-

bepael- en bind-woordjes volkomen zijn zin te geven. Wanneer het hier mede wél geweest was! — Maer neemt het mij niet kwalijk, Alcimor! de jonge lieden noemen dikwils hatelijke vitterijen, 't geen er wezendlijk geen zijn; zij hebben gemeenlijk hun eigen wereld in 't hoofd; en wanneer men daer buiten gaet, ô dan is het geduld uit, dan is alles nacht en verderf rontom hen! — zij hebben hunne ontwerpen, hunne aenslagen, die ademen enkel werkzaemheid, voortvarendheid, welzijn des menschelijken geslachts, en die moeten allen eensklaps uitgevoerd worden. — Al het andere is klijn, onwaerdig, verachtelijk, verdient niet, dat men er zich mee ophoud. Maer die goede jongens bedenken niet, dat er tot eene groote daed veele kleinen behoren, die eenvouwdig en op zichzelfs van weinig aenbeduidendheid schijnen, dog die allen nodig zijn, om eene groote daed te bewerken. — Bijaldien een groot Veldheer alle de kleine krijgskundige oeffeningen niet verstond, noch onder zijn opzicht vlijtig liet verrichten, maer slechts dacht: beuzelarij, of de manschap het geweer zòo of anders aenvat, recht of zij 'lings staet, den arm onder 't laden zoo of zoo uitstrekt; en een geheel leger geraekte dan eens slaegs, terwijl een ieder te werk ging, zoo als 't hem goeddacht? — daer kon wat fraaijs

van komen, en 't getal onzer helden zou vrij schaers worden. Wanneer er nu een bedaerd, verstandig man koomt, die weet, waertoe het dienstig zij, dat men zelfs in kleinigheden naeuwkeurig en stipt is, en die dan zulke eigenzinnige stijfhoofden, die alles naer hunne zin doen, berispt, dan noemen zij het: belacghelijk, onverstandig, beuzelagtig, als een oud grootje; en zouden wel uit hun vel willen springen. Werther wist zeer wel, dat er een onderscheid van rang, ondergeschiktheid plaets moest hebben. — slechts moest zij *hem niet juist vlak in den weg staen; daer bij nog een weinig vreugde, een kleine schemering van geluk op deze aerde genieten kon.* In den grond hing het derhalven altoos hier aen, dat Werther volstrekt niets van zijn vergenoegen wilde afgeknibbeld hebben, dat alles zoo gaen moest, als het hem geviel. Hoe licht had het hem, een man van zoo veel bekwaemheid, gevallen, zich boven een kleinder schijnbaer vergenoegen te stellen, tot een waerachtig te verheffen, en zich daer in als een uitgebreide, groote ziel te behagen?

A. En waer in zou dan dat grooter waerachtig vergenoegen bestaen hebben?

P. Waer in? Is het niet een grooter, waerachtige vreugde, het edel gevoel van zelf-beheersching, van arbeidzaemheid, dienstvaerdigheid, toegevend-

heid,

heid, in zijn harte te dragen? Met welk eene verrukking zoude licht, de ſterk gevoelende Werther zijne ziel beſchouwd hebben, in welke zulke voortreffelijke deugden waren rijp geworden!

A. Met deugden, die zoo in 't geheel, door geene gelukkige omſtandigheden aengekweekt, door geene beloningen aengemoedigd worden, — ziet het er zoo heerlijk niet uit. Gelijk er onder een gelukkige luchtſtreek en bij een goede vorming der zintuigen de gronden toe gelegd worden, zoo worden zij door gelukkige omſtandigheden verkregen en voorts gevormd. — Een gunſtig, ſtreelend gelaet, dat ons zijne goedkeuring toegewenkt, een vergenoegd, vrolijk lagchje bij onze pogingen, een zoete deelnemende traen bij onze zwakheden of verdrietelijkheden, — ô dat verſterkt, dat wakkert op, dat maekt levendig, en blaest elk vonkie ten goede, dat in onze ziel ſmeult, tot een heldere vlam aen, die haer geheel verlicht, verwarmt, en vruchten doet uitſpruiten, die dikwils door de bewondering der wereld, maer ſteeds door haer eigen zoetheid onverwelklijk zijn.

P. Dat was ook in 't geheel het geval met Werther niet. Al was ſchoon de Gezant de man niet die Werther door zijne goedkeuring en gemeenzamen omgang in zijne bezigheden aenwakkerde, en hem

zijn verblijf aengenaem maekte, zoo was echter de Graef C. zijn welmeenende begunstiger, die hem met eene waerachtige genegenheid te gemoet kwam. — Dit erkende Werther zelf met veel aendoening, hij ontfing veele goede lessen van deezen voortreffelijken man, die hij zich ten nutte had moeten maken. — Deeze leerzaeme toegevendheid zou hem in het hart van den Graef noch meer achting en toegenegendheid verworven hebben. —

A. Goed, toen kwam er die hatelijke bejeegening van den Adel weer tusschen. — Spreekt uw hart recht uit, Philantrophus, moest men niet het koelste ongevoeligste mensch zijn, zoo men zich daer niet over ergeren zou? —

P. Voorzeker, — dergelijke bejeegeningen zijn gantsch niet aengenaem, dat stae ik u gaern toe. Echter, het zich zodanig aentetrekken, wanneer men of niet voorzichtig, niet schielijk genoeg geweest is, om den toeloop des trotschen Adels te ontvlieden. — of wanneer deeze erffelijke zonde niet onderdanig genoeg geweest is, om zich voor ons te verloochenen! — Dat is ook te ver gedreeven. — O mijn vriend, wanneer een iegelijk, met wien zijn meerder heden onder vier of ses oogen vertrouwelijk spreekt, maer hem morgen in een groot gezelschap niet aenziet, te werk gaet, als of

hij

hij hem niet kende, zich dood wilde schieten, — ik geloof, — wij leefden mogelijk beide niet meer! —

A. Verander dog de omstandigheden van de zaek niet! Heeft Werther zich dan daerom ter neer geschoten? Dit kwelde hem slechts, — kwelde hem slechts, maekte hem het leven slechts hatelijk. — Maer zijne ongelukkige neiging tot Charlotte gaf de zaek haeren uitslag.

P. Goed, hij had er niet weder naer toe moeten gaen. Dit was juist het ongeluk. Hij kon immers gaen waer heen hij wilde, slechts naer Charlotte niet! waerom juist daer naer toe? Spreek zelf, wat dwong hem daer toe? —

A. De liefde.

P. De liefde? — De hartstocht, zeg liever! — de liefde niet. Waere liefde voor Charlotte had hem van haer verwijderd, die had hem geleerd, haer niet te verontrusten en door zijne begeertens angst aen te jagen. — Hij wist, dat er in 't geheel geen hoop meer voor hem was Ingebeelde harssenschimmen alleen konden hem op Aelberts dood doen hopen. — *die dreven hem voor een afgrond, voor welken hij zelf te rug sidderde*, en dien hij niet meer had moeten naderen. Ik behoef het u, die het lijden van den jongen Werther zoo vlijtig gelezen hebt, niet eerst te zeggen, dat alles, wat Werther dagt en zeide,

te ver getrokken, te ſterk gedreven was. Met allen eerbied voor Charlotte's uitmuntende eigenſchappen, meen ik echter wel te kunnen beweeren, dat Werther haer met zijne alles vergrootende verbeeldingskracht heeft aengezien.

A. Wat de zaek ſchijnt, dat is zij —

P. Zoo lang als men den ſchijn volgt, — maer ſchijn —

A. Bedriegt, wilt gij zeggen. — Gij meent dan, dat Werther onvolmaektheden in Charlotte had moeten zoeken te ontdekken. — Gelooft gij wel, dat hij er zoude gevonden hebben?

P. — Mogelijk, mogelijk ook niet. Ondertusſchen zou een ſtille, geruste overweging hem bij alle zijne hoogachting voor Charlotte aenleiding hebben konnen geven om te vermoeden, dat er haer's gelijken nog wel in de wereld was, en dat hij mogelijk nog wel eene andere Charlotte zou kunnen vinden.

A. Een lichtzinnige liefde, waerlijk!

P. Ik denk, een verſtandige! — Al wat zoo boven uit bruischt, valt, eer men 't verwacht, geheel diep, diep weder naer beneden. Al het hevige, onſtuimige is tegennatuurlijk, en bij gevolg onbeſtendig. Het geen beſtendig zijn zal, moet eenparig in onze ziel voortvloeien. Al wat de grenzen der matig-

matigheid overstroomt, welken de Natuur bepaeld heeft. — Is het bloed gelijk dat door de koorts verhit is, hetwelk of, wanneer het uitgewoed heeft, stiller en vreediger vloeit, — of de zenuwen verscheurt en den dood te weeg brengt. En even dus zou Werther, wanneer zijne verbeeldingskracht stiller en vrediger was geworden, aen Charlotte noch wel altoos een goed beminnenswaerdig meisje, maer niets minder dan eene Godin, gezien hebben.

A. Wanneer zijne verbeeldingskracht stiller en vrediger was geworden, — wel nu, en waerom is zij dan niet stiller en vrediger geworden?

P. Om dat Werther er geene middelen toe gebruikt heeft. Had hij zich aen 't werken gesteld, — verkeering met goede vrienden gezogt, — alles gemijd, wat zijne zinnen en verbeeldingskracht te veel voedsel gaf, — ook liever voor eenige jaeren, tot dat hij koelbloediger was geworden, — zijn Homerus, zijn Ossiaen en teekenen weggeworpen, — in derzelver plaets zich in de blazoen- en tijdrekenkunde geoeffend, ik denk, dat Charlotte's beeld zwakker in zijne ziel zou geworden zijn. —

A. Welke mooije dingen niet al meer. — Was hij liever gelijk Diogenes in een ton gekropen, — had, gelijk een wildeman, wortelen en kruiden gegeten en water gedronken, en gelijk zeker groot Keizer den tijd met vliegen vangen verdreven. —

P. Nog altoos beter dan zich doodgeſchoten. In dat geval zou hij ſlechts altijd als een verſtandig man gehandeld hebben, die een kleinder goed aen een grooter, 't vergenoegen der zinnen en der verbeeldingskracht aen het leven, de rust en den dienst jegens het menſchelijk geſlacht opofferde. Maer zelfs daer toe was Werther nog niet eens gedwongen. Voor eerst, was hij in geval van nood reeds geholpen, wanneer hij eene andere Charlotte voor zich opgezocht had.

A. Gij maekt mij kwaed. Juist als of 'er zoo veele Charlotten in de wereld waren, dat men ze bij 't eerſte zoeken zoo aenſtonds vinden kon? En dan had het hem weer zoo kunnen gaen.

P. O het was niet gezegd, dat het hem altijd zoo ongelukkig zou gaen. Nu, en wilde dat alles niet helpen, zoo kwam het altoos wederom daer op uit, dat Werther zijne al te groote zinnelijkheid behoorde te matigen, en niet *met zijn hart als met een ziek kind omtegaen, het geen hij alles inwilligde.*

A. Ik zie wel, dat ik met u niet te recht raek'. Gij meent dan vast, dat Werther zoo niet had behoeven te handelen, als hij gehandeld heeft?

P. Vast, — indien hij ſlechts anders had willen handelen. En om den ſtrijd op eens te eindigen, zoo verklaer ik mij: — in den beginne zou het Werther weinig moeite gekost hebben, zich los te

ma-

maken: — in vervolg van tijd meer moeite, — echter zou het hem, gelijk gij uit alle omſtandigheden gezien hebt, bij al het eigen gevoel zijner verdrietelijkheden, bij Willem's vermaningen, bij Charlotte's bidden, Aelberts ongenoegen, — zeer mogelijk geweest zijn. Het was dan immers altoos zijn eigen ſchuld, dat hij zijne hartstocht zoo zeer liet toenemen. — Want waerlijk, waer men in een huis, daer kruit gezameld word, zoo onvoorzichtig met vuur omgaet, dat 'er vonken op het kruit vallen, — moet dat huis dan niet in de lugt ſpringen? Derhalven, wijl alle oorzaeken tot Werthers ondergang te voren niet verhoed zijn geworden, moest hij omkomen. — Staet gij dit alles toe?

A. Dat wel. — Maer in die omſtandigheid van zaeken handelde Werther toch verſtandig? —

P. Verſtandig wat wilt gij daer mee zeggen? Verſtandig, dat hij zich ter neer ſchoot?

A. Wat zou hij langer op de wereld doen? — Voor hem was geen vergenoegen meer. Ook was hij buiten ſtaet, om de wereld dienst te doen. Derhalven weg! was het best.

P. Mijn Alcimor, zoo denkt gij niet. Waerlijk niet. Kan een mensch die ongelukkig in zijne liefde is, — geſteld gantſchelijk buiten zijn ſchuld, — geen vergenoegen meer hebben? — de wereld in 't ge-

geheel niet meer van dienst zijn? — De vraeg is niet, of hij het wezendlijk had, of hij de wereld wezendlijk van dienst was, maer slechts, of hij niet kon. Dit moesten wij kunnen ontkennen, willden wij den zelfmoord verstandig noemen.

A. Dit was echter slechts het eenige middel, om zijn ongeluk te doen eindigen, en tot een beteren toestand overtegaen, — en dit zoo zijnde, wie zou dan niet toestaen, dat hij het middel daertoe met verstand heeft uitgekozen. Ik roep u toe, gelijk Werther zijnen Willem: „ God verhoede, dat gij „ lagchen zoud, is het om te lagchen, wanneer „ wij tot een beteren goeden toestand geraken?"

P. Mijn lieve vriend, — dit is alles te algemeen gesproken. Wanneer gij beweeren wilt, dat de zelfmoord het eenige middel was, om zijn ongeluk te doen eindigen, — dan moet gij vooraf veele vraegen beantwoorden. — Vooreerst: kon Werther geen vergenoegen meer genieten? Ik heb u te voren reeds gezegd, dat er nog een grooter, bestendig vergenoegen voor hem overig was, dat hij door zijn verstand, door zijn moed en vlijt, en door zijn hart dat voor de vriendschap open was de wereld veele, groote diensten had kunnen bewijzen. — Voorts, moest gij uwe gedachten over den toestand na dit leven verklaren. Drie gevallen zijn mogelijk,

Of

Of de dood vernietigt ganschelijk, — of hij berooft slechts voor een tijd van het bewust zijn, of wij varen onafgebroken voort, met onzes toestands bewust te zijn. In het eerste geval zou de zelfmoord verstandig kunnen genoemd worden, wanneer de som der onaengenaeme gevoelens de aengenaemen overtrof, — en dit, wel te weten, ook met een geruste overweging was uitgemaekt, want het blootte gevoel en de alles vergrootende verbeeldingskracht konden hier wel niet onpartijdig beslissen! — maer, wie durft zich vertrouwen om dit te bereekenen, zonder te vreezen, dat hij zich in zijne rekening bedrogen mogt vinden; daerenboven moest ons eene vernietiging, ik wil niet zeggen zeker, maer ten allerminste waerschijnelijk voorkomen; — doch een volkomen vernietiging waerschijnlijk te oordeelen, is daer niet alles tegen, Alcimor? — in het tweede geval, bijaldien de ziel voor eenigen tijd van haer bewust-zijn beroofd was, zou er gedurende deezen toestand even hetzelfde plaets vinden; 't geen ik in 't geval der vernietiging gezegd heb. — Wanneer dat bewust-zijn nu weder te voorschijn koomt, of wanneer wij het derde geval aennemen, dat het in 't geheel niet afgebroken word, dan wenschte ik uwe begrippen over de gelukzaligheid en ongelukzaligheid een's geestes na dit leven in 't algemeen,

en

en in 't bijzonder, wel eens te hooren. Vooreerst bestaet de gelukzaligheid een's geestes niet in dat bewust-zijn des vermogens, om zijne gevoelens en neiging zoo te regelen, als de waerde der dingen, omtrend welken zij verkeeren, verdient? — Ik weet niet, of ik mij verstaenbaer uitdruk? — Voorbeelden zullen de zaek duidelijk maken. Het genot van een verkoelende drank in den zomer heeft een buitengemeene aenvalligheid voor onze zinnen, en verdient in zoo verre begeert te worden; — doch onze gezontheid is nog meer waerd, — hebben wij nu in dit geval de magt, om onze begeerte te beteugelen, zonder er door uitwendige omstandigheden toe genoodzaekt te zijn, zoo brengt dit tot onze gelukzaligheid bij, niet enkel ten aenzien der goede gevolgen, die er voor onze gezondheid uit ontstaen, maer voornamelijk ten aenzien der bewustheid, dat wij overeenkomstig onze verstandige natuur gehandeld hebben. — En loop zoo eens alles door! — dan zult gij zien, dat gelukzaligheid altoos bestaet in de bewustheid van ons eigen vermogen, om een klijn goed aen een grooter opteofferen. De liefde tot het leven is een goed, 't geen onze wenschen en onze zorgvuldigheid volstrekt waerdig is, maer het geval wil eens, dat wij ons leven zullen opofferen, om ons huisgezin, ons va-

der.

derland te redden. Zijn wij alsdan bloohartig, zoo moeten wij niet alleen deszelfs ondergang mede aenzien, en, zijn wij geen wanschepsels, met smart gevoelen, maer ook nog de beschamende gedachte in ons harte dragen: gij waert te lafhartig, te laeg gezind, om veele anderen gelukkig te maken. Wanneer nu derhalven onze neiging, in plaets van op een grooter goed gericht te zijn, —— het kleinder voortrekt, zoo ontbeeren wij niet slechts altijd dat beter en grooter vergenoegen, het geen met hetzelve ingevolge haere natuur verbonden is, want het vergenoegen, van zichzelven beheerscht te hebben, is zeker veel grooter, dan ooit het vergenoegen van een zinnelijk genot, — maer wij hebben ook nog daerenboven de onaengenaeme bewustheid, dat wij tegen onze verstandige natuur aen gehandeld hebben, — en 't welk, al was 't schoon geene bewustheid, echter altoos een onaengenaem gevoel is, 't geen in weerwil van alle onze pogingen, om het niet optehelderen, toch altijd in de ziel blijft. Nog meer, zijn wij gewoon een kleinder goed, —— gelijk dat der zinnen en der verbeeldingskragt is, — een grooter voortetrekken, zoo word er in onze ziel meer en meer eene hevigheid ontstoken, die ons onweerstaenbaer tot deeze voorwerpen henendrijft; hevigheid is in zichzelve smartelijk, wijl zij

te-

tegennatuurlijk is, zij word het zoo veel te meer, naermate zij niet bevredigd kan worden, en er nog altijd andere onvervulde wenſchen voor een beter en beter goed, welken toch niemand heel en al uitroeijen kan, in de ziel achter blijven. En zoo vlied alle rust, tevredenheid en gelukzaligheid uit het harte. Zie daer, dat zijn mijne begrippen van de gelukzaligheid; —— komen de uwen daer mede overeen?

A. Volkomen. Want het vermogen, om een kleinder goed aen een grooter opteofferen, is onontbeerlijk, zoo wel bij het misſen van het eerſte, wijl anders de mensch buiten twijffel ongelukkig zijn moest, wanneer hij de begeertens tot het zelve niet intomen kon, als ook bij het genot deszelven, waer door hij zich noodwendig in 't verderf moet ſtorten, wanneer hij het te ver drijft.

P. Dit denkbeeld van de gelukzaligheid blijft ook zeker bij alle verſchillende meningen, welken men aengaende de natuur van de ziel, ook hebben mag. Zij mag eenvouwdig of ſamengeſteld zijn, — in één woord, er moet een ſchikking, —— overeenſtemming onzer gevoelens en neigingen, die met de waerdij der dingen evenredig is in ons zijn, zoo wij gerust, vergenoegd, gelukzalig zijn zullen. Dat dit waer is, gevoelen wij, en een iegelijk, denk ik,

is. Wanneer gij nu hier in met mij van het zelfde gevoelen zijt, zoo zeg mij nu dan ook, mijn waerde, wat gij u voor gedachten aengaende eene toekomende gelukzaligheid maekt. Dewijl zij in ons is, in onze denkenswijz' en onze neigingen bestaet, zullen wij dan na dit leven niet blijven voortvaren, dezelfde gedachten, neigingen te hebben? en zullen wij derhalven niet door dezelven gelukkig of ongelukkig zijn, gelijk wij het hier waren?

A. Wij spreken als Wijsgeeren, mijn vriend, die enkel uit de onbekende natuur der dingen gissingen nopens het toekomende wagen. Derhalven — mijne gedachten! — Eene vernietiging! wie kan die, ik wil niet zeggen: geloven, maer slechts vermoeden? Er kon na dit leven een afgebroken bewust-zijn plaets hebben; — daer door zouden dan veele vorige beeldtenissen, en gedachten in de ziel, ten niete kunnen geraken.

P. Daer twijfel ik aen, onder uw goedvinden. In den slaep ontbreekt ons het bewust-zijn! — morgen zijn echter alle de vorige beeldtenissen, en gedachten weer daer: en waer door zouden zij ten niete worden? Door eigen werkzaemheid? dan had de ziel bewustheid; — door een vreemde magt, zonder eenige aenwending der haere? Alcimor, dat te geloven strijd tegen alle begrippen van

de ziel en tegen onze denkbeelden van gelukzaligheid. — Derhalven, wanneer het bewust-zijn in de ziel weer te voorschijn koomt, zoo is zij altijd nog even daer zij te voren geweest is, — in den gelukkigen of ongelukkigen toestand, waer in zij zich voor deezen bevond; en is het bewust-zijn geheel en al onafgebroken, zoo blijven natuurlijkerwijze ook steeds de voorige denkenswijz', neigingen voortduren.

A. Maer weet gij dan ook wel, dat onze gedachten en wenschen door de voorwerpen, die zich aen ons vertonen, bepaeld worden? Wanneer er zich derhalven na dit leven andere voorwerpen aen de ziel vertonen, als hier op aerde, zoo zal zij ook anders denken en willen, als hier; voeg daer nu bij, dat er aldaer een grooter en beter vergenoegen heerschen zal dan wel hier, dan ziet gij wel; — dat men daer lichter gelukkig kan worden, dan hier. —

P. Schoon zich ook andere voorwerpen aen ons vertoonen, zoo koomt toch altoos de sterkte der ziel in aenmerking, om 'er zich door te laten bestieren. Kan dezelve hier niet zonder eigen aendrang verkregen worden, hoe dan daer? Met elke herhaling word de neiging sterker, — en dus zou het wel mogelijk kunnen zijn dat het grooter vergenoegen, dat

dat in een toekomende toestand plaets kon hebben, van weinig gewicht voor dien genen zijn zou, die hetzelve hier niet aen het kleinder wilde voortrekken. Daerenboven behoorde hij, die naer deeze mening handeld en voor verstandig gehouden wilde worden, zoo geen zekerheid, er toch ten minste waerschijnlijkheid van te hebben, — en hoe is het daer mede gelegen?

R. De waerschijnlijkheid, dat een toekomende toestand beter zijn zal dan de tegenwoordige, is erkend, werkt alles in de gansche natuur niet onophoudelijk tot bereiking eener grootere volmaektheid? — Geeft de geschiedenis der menschheid er ons geen oogenschijnlijk bewijs van? En is het derhalven niet te vermoeden, dat de dood den mensch nader aen zijne volmaektheid zal brengen.

P. Ik eerbiedig de stelling, dat alle wezens zich tot een grootere volmaektheid ontwikkelen. Maer juist gesproken, heet het echter niets meer, dan: alles heeft eene kracht, om volmaekter te worden. Offchoon ik nu tegelijk gaern toestae, dat deze kracht niet dood en werkeloos is, — zoo koomt het evenwel hoofdzakelijk op haer eigen verheffing en pogingen aen, hoe volmaekt zij worden wil; — en zoo zijn wij nog steeds waer wij reeds geweest zijn! — Gelukzaligheid bestaet in de bewustheid van

eigen ſterkte, om zoo te begeeren en te verfoeijen, als het de waerdij der dingen vordert. — Daerenboven koomt mij de zaek geheel anders voor. — Gedachten, begeertens, neigingen zijn in de ziel aenwezig; alſchoon er ook geen indruk van buiten, die dezelven heeft veroorzaekt meer plaets heeft. Nu zijn dezelven altijd onaengenaem, wanneer zij niet te vreden geſteld worden; zij kunnen echter niet te vreden geſteld worden; wijl er na dit leven geene voorwerpen voor de zinnen, ten minſten die geenen niet meer zijn, welken hier de begeertens tot zich trokken. — Pasſen wij dit nu op het tegenwoordig geval toe — Kon Werther, de zaek verſtandig overwogen hebbende, door zijn dood verbetering van zijn toeſtand verwachten? — Eene vernietiging geloofde hij niet. — Zijn wensch, zijn verlangen, om Charlotte te bezitten, was zijn ſmart: hier moest hij van verlost worden, zou hij gerust zijn. Kon hij hoopen, dat zij hem door den dood verlaten zou? — dat beminde beeld zou uit die ziel wijken, in welke het zich zoo diep, zoo diep ingedrukt had? — ik wil deeze gedachte niet verder vervolgen. — Gij ziet, wat men er uit beſluiten kan, en zijt, gelijk ik hoop, overtuigd, dat een koele overweeging niemand het moordgeweer in de hand geeft.

A.

A. Maer Werther overwoog met een geheel geruste, koele gemoedsgesteldheid.

P. Met een geruste, koele gemoedsgesteldheid! zeg liever: met een *stomp geworden* gemoedsgesteldheid. — Even gelijk vergift nog altijd vergift is, wanneer het zelfs alle de ingewanden reeds zoo doorknaegd heeft, dat men de pijn niet meer gevoelt, zoo was Werthers gevoelen noch steeds hevig, offchoon zijne krachten reeds in zoo verre uitgeput waren, dat het scheen, als of hij geheel matig gevoelde.

A. Hij brengt redenén voor den zelfmoord bij!

P. Een bewijs tegen hem, — dat men altijd de inwilliging van het verstand nog eerst hebben wil, en niet zoo regelrecht naer het gevoel handelen durft. Maer wat zijn dat voor bewijs-redenen? Er zijn tweederlei soorten van bewijsgronden in de wereld: eenigen zijn als van zelfs reeds in ons verstand, en zetten ons aen, om zoo en niet anders te denken en te doen; anderen dwingen wij ons verstand eerst op, wanneer de begeertens zich met de eersten niet te vreden houden, en wij ons heimelijk schaemen, zonder redenen die het verstand goedkeurt te handelen. En tot dit laetste soort konden Werthers bewijsgronden voor den zelfmoord wel behoren. — Het zijn, meen ik, de volgende:

 „Aen

„ Aen het aenwezen van een eenig schepzel is zoo „ weinig gelegen!" Dit eens gesteld! wel nu, zoo is er dan toch iets aen gelegen! Maer gewisselijk deed zich deeze reden slechts eerst bij Werther op, toen hij reeds gevoelde, dat hij niet op de hem eigen wijze werkzaem was in de wereld; „ de natuur „ noopt door het lijden, dat zij oplegt, tot ster„ ven," is duidelijk een stelling die hij uit zijn allerongeregelst gevoel gevormd heeft; — en op die wijze wil ik alle boosheid in de wereld verdedigen, de verachtste wellustigheid, de lafhartigste ongeregtigheid — verraderij, meineed, en doodslag vooronderstellen insgelijks begeertens, die de natuur zoo lang drukken tot dat zij onder ligt, — en dan is het met order, matigheid, geregtigheid, en alle plichten geheel uit. —

A. Werther wederlegt de bewijsgronden tegen den zelfmoord!

P. Wederlegt? — maekt uitvluchten, valsche gevolgtrekkingen, — „ bijaldien inspanning sterkte „ baert, waerom zou dan eene verdubbelde inspan„ ning juist het tegendeel doen." Hebt gij ooit een valscher gevolgtrekking gehoord? — Vermits de overspanning tegen-natuurlijk is, de ziel uit haer vredig evenwicht rukt, en haer even daer door verzwakt. — Even zoo valsch is het: *den zelfmoord-*

en

aanteezien als het werk van eene sterke ziel, dewijl het toch zeker is, dat zij zoo klein, zoo zwak is, dat zij zich niet eens van eene enkele begeerte ontheffen wil. — En waertoe dat alles, mijn waerdste vriend? Volgens onze vooronderstelde begrippen van gelukzaligheid, en volgens de waerschijnlijkste doorzicht in het toekomende, kan niets in de wereld, ons wettigen, om ons het leven te benemen, in de hoop, om daer door tot een gelukkiger toestand te geraken. — Maer buiten dit heeft men nog veele goede bewijsgronden tegen den zelfmoord, die ik nergens zoo schoon en zoo krachtig heb uitgedrukt gevonden, als in den brief van Milord Eduard aen Saint Preux. Deeze meld zijn besluit aen Milord, van zich het leven te benemen, verdedigd den zelfmoord zeer ernstiglijk, en verzoekt Eduard in zijn besluit te delen en hem gezelschap te houden. Vermits de toestand van Saint Preux zoo veel overeenkomst met dien van Werther heeft, zoo wil ik u de hoofdzakelijkste plaetsen en die het meest toepasselijk zijn op ons geval voorlezen. Uit de wijze, op welke Milord hem wederlegt, zult gij tegelijk de bewijsgronden van Saint Preux voor den zelfmoord ontdekken; derhalven behoef ik u dezelven niet bijzonder voortehouden. —

„ Gij, die Gods aenwezigheid, de onsterflijkheid
„ der ziel, en de vrijheid van den mensch gelooft,
„ gij denkt toch buiten twijfel niet dat een ver-
„ standig wezen toevallig een lighaem bekoomt, en
„ op de wereld geplaetst word, enkel om daer te
„ leven, te lijden en te sterven. Het menschelijke
„ leven heeft misschien wel eenig oogmerk, eenig
„ doel-einde, eenig zedelijk voorwerp? — Het
„ is u dan, naer uw gedachte, geoorloofd om op
„ tehouden van te leven? Het bewijs er van is zon-
„ derling, te weten: om dat gij lust hebt om te
„ sterven. Zie daer, waerlijk, een zeer gemakke-
„ lijke bewijsrede voor de booswichten: zij beho-
„ ren u zeer verplicht te zijn voor de wapenen die
„ gij hun beschikt. Er zullen geen misdaden meer
„ zijn, die zij door de verzoeking van ze te bedrij-
„ ven, niet zullen weten te wettigen, en zoo dra
„ de hevigheid der hartstocht de overhand krijgen
„ zal boven de verfoeijing van het misdadige, zul-
„ len zij in de begeerte, van kwaed te doen, er
„ ook het recht toe vinden. — Het is u dan geoor-
„ loofd om optehouden van te leven? Ik wenschte
„ wel eens te weten, of gij aengevangen hebt?
„ Hoe! wierd gij op de wereld geplaetst, om er
„ niets te doen? Lag de hemel u met het leven
„ niet ook een taek op om te volbrengen? Hebt
„ gij

„ gij u dagwerk of voor den avond, zoo rust het
„ overige van den dag uit, dat moogt gij; maer laet
„ ons uw werk zien. Welk antwoord hebt gij ge-
„ reed voor den opperſten Rechter die u rekenſchap
„ van uw tijd zal afvorderen? Spreek, wat zult gij
„ hem zeggen? — Ik heb een eerlijk meisje verleid.
„ Ik verlaet een vriend in zijne verdrietelijkheden.
„ Rampzalige, wijs mij den rechtvaerdigen eens,
„ die zich beroemt genoeg geleefd te hebben; op
„ dat ik van hem leere, hoe men zijn leven moet
„ gevoerd hebben, om gerechtigd te zijn van het
„ afteleggen. — Gij telt de kwaelen der menschheid
„ op! — Welke zyn dan die ſchrikkelijke ſmarten
„ die u dwingen om het afteleggen? Meent gij dat
„ ik dwars door uwe geveinsde onpartijdigheid in
„ het optellen der kwaelen van dit leven heen, de
„ beſchaemheid om van de uwen te ſpreken niet
„ heb gemerkt? Geloof mij, leg op ééns alle uwe
„ deugden niet af. Behoud ten minſte uwe oude
„ oprechtheid, en zeg rondborſtig tegen uwen
„ vriend: ik heb de hoop verlooren om een eerlijke
„ vrouw te verleiden, ik zie mij gedwongen, om
„ een braef, deugdzaem man te wezen, ik wil lie-
„ ver ſterven — Het leven verveelt u, en gij zegt:
„ het leven is een kwaed. Vroeg of laet zult gij
„ getroost zijn, en zeggen: het leven is een goed.

 „ Gij

„ Gij zult meer naer waerheid ſpreken, zonder be-
„ ter te redeneeren; want niets zal veranderd zijn,
„ dan gij. Verander u zelven dan van ſtonden aen;
„ en wijl al het kwaed in de booze geneigdheid van
„ uwe ziel ſteekt, zoo verbeter uwe ongeregelde
„ gemoeds-geſteldheid, en ſteek uw huis niet in
„ brand, om de moeite te ontgaen van het in order
„ te ſchikken. — Zeg derhalven niet meer, dat
„ het leven een kwaed voor u is, dewijl het van u
„ alleen afhangt een goed te zijn, en, wanneer het
„ een kwaed is, geleefd te hebben, zoo is het
„ eene rede te meer, om nog te leven. — Zeg
„ dan wijders ook niet meer, dat het ſterven u ge-
„ oorloofd is, want met het zelfde recht kont gij
„ zeggen, dat het u geoorloofd is, geen mensch
„ meer te zijn, dat het u geoorloofd is, u tegen
„ den oorſprong van uw aenwezen te verzetten,
„ en uwe beſtemming te ontduiken. — Onder de
„ plichten, die gij optelt, vergeet gij ſlechts de
„ plichten van den mensch en den burger. Waer
„ is die deugdzame Vaderlander, die zijn bloed aen
„ een vreemd Vorst weigert te verkopen, om het
„ alleen voor zijn land te vergieten, en die het
„ thans als een wanhoopige plengen wil tegen het
„ uitdrukkelijk verbod der wetten? De wetten, de
„ wetten, jong mensch! veracht een wijs man de-
„ zel-

„ zelven? Socrates wilde zelfs onschuldig, uit eer-
„ bied voor dezelven, niet uit zijne gevangenis wij-
„ ken. — En gij maekt geene zwarigheid van ze
„ te schenden, om onrechtvaerdig uit het leven te
„ wijken, en gij vraegt: wat doe ik voor kwaed? —
„ Gij wilt u met voorbeelden rechtveerdigen, gij
„ durft mij Romijnen noemen! gij, Romijnen! Het
„ past u wél die doorluchtige naemen uittespreken!
„ Spreek, stierf Brutus als een wanhopig minnaer,
„ en verscheurde Cato zijne ingewanden om zijne
„ minnares? — Klein en zwak mensch, wat voor
„ gelijkheid is er tusschen Cato en u? Toon mij
„ een gemeene maetstaf van die verheve ziel en van
„ de uwe. Vermetele, ach zwijg, ik vrees dat ik
„ zijn naem door zijn loffpraek zou ontheiligen. —
„ Wat zijn uwe voorbeelden slecht uitgekozen, en
„ wat oordeelt gij laeg van de Romeinen, als gij
„ denkt, dat zij zich gerechtigd meenden te zijn,
„ om zich het leven te beneemen, zoo dra het hun
„ tot een last was. Slae het oog eens op de schoo-
„ ne tijden van het gemeene best, en zoek of gij
„ er wel een eenige deugdzaemen burger in zien
„ zalt, die zich, zelfs na de allerbitterste ongeluk-
„ ken, op deze wijs, van den last zijner plichten
„ bevrijd heeft. — Maer wie zijt gij? Wat hebt
„ gij gedaen? Meent gij u met uwe onbekendheid

„ te

„ te verontschuldigen? Bevrijd uwe zwakheid u
„ van uwe plichten. en om dat gij geen naem noch
„ rang in uw vaderland hebt, zijt gij daerom des-
„ zelfs wetten minder onderworpen? Het past u
„ wel van sterven te spreken, daer gij het gebruik
„ van uw leven aen uw's gelijken verschuldigd zijt!
„ Leer, dat zulk een dood, als gij op bedacht zijt,
„ schandelijk en diefagtig is. Zij is een diefstal,
„ die aen 't menschlijk geslagt, geschied. Geef
„ aen het zelve weder 't geen het voor u gedaen
„ heeft, vóór dat gij het verlaet. Maer ik hang
„ immers aen niets? Ik ben van geen nut voor de
„ wereld? Wijsgeer van éenen dag! Weet gij niet,
„ dat gij geen eenen stap op de aerde kunt doen,
„ zonder eenige plicht te vinden, die u te vervul-
„ len staet, en dat elk mensch van nut is voor het
„ menschdom, even daerom om dat hij aenwezig
„ is? — Luister naer mij, jong onverstandig mensch;
„ ik heb u lief, ik heb medelijden met uwe dwae-
„ lingen. Indien er in den grond van uw hart nog
„ het minste gevoel van deugd overig is, zoo koom,
„ en laet ik u leeren het leven lief te hebben. Elke
„ keer dat gij in verzoeking mogt geraken om uit
„ het zelve te wijken, zeg dan bij u zelven: „ Laet
„ ik eerst nog eene goede daed doen, voor dat ik
„ sterf." Gae dan heen, en zoek een behoeftigen

„ bij-

„ bijtespringen, een ongelukkigen te troosten, een
„ onderdrukten te verdedigen. — Zoo deeze over-
„ weging u van daeg te rug houdt, zij zal u ook
„ morgen, overmorgen, al uw leven nog te rug
„ houden. — Houd zij u niet te rug; zoo sterf,
„ gij zijt maer een booswicht." —

A. Ja, nam men zijn overleg zoo koelzinnig, men zou zich waerlijk den dolk wel niet licht in 't harte stoten! Ook gevoel ik 't recht overtuigend: dat men meer zou overleggen, indien men de hartstocht niet zoo zeer liet aengroeijen; want naderhand is het waerlijk zeer hagchelijk! Maer het valt toch zwaer, Philantropus! —

P. Moed, beleid en oeffening maken de zaek licht; laten wij daer maer zorg voor dragen, dat onze ziel zich zelve niet te kort schiet, — dan zal alles wel gaen! — Eduard zegt: *Er is geene deugd zonder sterkte, en de weg tot boosheid is de verzaegtheid* — en ik zeg het hem van gantscher harte na! —

A. Wat ziet men eene zaek toch met geheel andere oogen aen, wanneer men dezelve overlegd heeft. — Ik bedank u ten hoogste voor uw onderhoud, mijn waerde. —

P. Laten wij meermalen met zulk een onpartijdig gemoed de waerheid zoeken. Wij zullen haer vinden. Doch laten wij in 't bijzonder onze genegtheden

heden en ons leven naar goede erkende grondregelen inrichten, — zo zullen wij gelukkig zijn, en de zon des levens eens met zoo veel gelatenheid zien ondergaen, als de landman, in de bewustheid zijn's goeden dagwerks, zonder over de doorgestaene hitte — grimmig te zijn. — zonder zich over den dag van morgen te beangstigen, — den nacht zich over den hemel ziet uitspreiden.

TER
BOEKDRUKKERIJE,
VAN
J. ALTHEER,
TE UTRECHT,

